

*Міністерство освіти і науки України
Харківська національна академія міського господарства*

*В. В. Димченко
Н. В. Новицька*

Облік у банках

Конспект лекцій

Харків ХНАМГ 2009

Димченко В. В. Конспект лекцій з дисципліни „Облік у банках” (для студентів 4 курсу денної та 5 курсу заочної форми навчання за напрямом підготовки 0501 Економіка і підприємництво (6.030509 „Облік і аудит”) спеціальності „Облік і аудит”) / Авт.: В. В. Димченко, Н. В. Новицька; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2009 – 205 с.

Автор: к.е.н., доц. В. В. Димченко
ас. Н. В. Новицька

Рецензент: проф., к.е.н. Н. І. Гордієнко

Рекомендовано кафедрою „Облік і аудит”, протокол №1 від 29.08.09р.

Зміст

Тема/ Лекція	Назва	Стор.
	Вступ	5
1	Основи організації бухгалтерського обліку в банках України	9
1.1	Об'єкти обліку і бухгалтерські рахунки	9
1.2	План рахунків і принципи його побудови	17
1.3	Баланс комерційного банку та інші форми синтетичного обліку	29
1.4	Параметри і форми аналітичного обліку	32
1.5	Банківська документація	36
2	Облік операцій з формування статутного капіталу банку	39
2.1	Система рахунків і облік операцій для формування статутного капіталу банку	39
3	Облік міжбанківських розрахунків	43
3.1	Загальні правила розрахунків між банками та класифікація кореспондентських рахунків	43
3.2	Організація та облік операцій за міжбанківськими розрахунками, які здійснюються через НСЕП при НБУ	48
3.3	Касове обслуговування установ комерційних банків та облік цих операцій	55
3.4	Облік міжбанківських розрахунків, які здійснюють за прямими кореспондентськими угодами	56
4.	Платіжні рахунки і облік розрахункових операцій	60
4.1	Характеристика платіжних розрахунків клієнтів банку	60
4.2	Облік операцій при розрахунках платіжними дорученнями	70
4.3	Облік операцій при розрахунках гарантованими дорученнями, платіжними вимогами-дорученнями	73
4.4	Облік операцій при розрахунках розрахунковими чеками	76
4.5	Облік операцій при розрахунках акредитивами	78
5	Облік кредитних операцій	84
5.1	Організація обліку кредитних операцій	84
5.2	Облік позичкових операцій і послуг кредитного характеру	96
5.3	Облік операцій з формування і використання резерву на покриття можливих втрат за кредитами. Порядок списання безнадійних кредитів	104
5.4	Облік операцій кредитного характеру	108
5.5	Облік операцій з нарахування і справляння відсотків за користування банківськими кредитами та комісійних за надання послуг кредитного характеру	114

6	Облік касових операцій	118
6.1	Організація касової роботи, документообіг	118
6.2	Облік операцій видаткових кас	118
6.3	Інкасація грошової виручки	123
7	Облік депозитних і довірчих операцій	126
7.1	Характеристика рахунків для обліку депозитних операцій	126
7.2	Облік депозитних операцій	128
7.3	Облік довірчих операцій	131
8	Облік операцій з цінними паперами	133
8.1	Поняття, класифікація цінних паперів і операцій з ними	133
8.2	Облік операцій банку з цінними паперами, придбаними з метою перепродажу	135
8.3	Облік довгострокових вкладень банку в цінні папери	138
9	Облік основних засобів, нематеріальних активів та матеріалів	142
9.1	Облік надходження, переоцінки та поточного ремонту основних засобів	142
9.2	Облік зношення основних засобів, вибуття об'єктів основних засобів: ліквідація, реалізація, безоплатна передача	146
9.3	Облік оперативного лізингу, основних засобів, прийнятих банком під заставу наданого кредиту	149
9.4	Відображення в обліку результатів інвентаризації основних засобів і нематеріальних активів	153
9.5	Облік нематеріальних активів	156
9.6	Облік малоцінних і швидкозношуваних предметів та господарських матеріалів	160
10	Облік доходів, витрат і фінансових результатів діяльності комерційних банків	164
10.1	Об'єкти обліку в складі доходів і витрат банку	164
10.2	Правила обліку доходів і витрат та класифікація рахунків за їх обліком	168
10.3	Облік доходів і витрат банку	172
10.4	Облік фінансового результату і розподілу прибутку	177
11	Звітність комерційних банків	181
11.1	Необхідність звітності комерційних банків та її користувачів	181
11.2	Класифікація звітності комерційних банків	185
11.3	Характеристика звітності комерційних банків	189
11.4	Звітність про депозитну діяльність банку. Комерційні банки та їх установи відображають депозитні операції у формі звітності	201
	Інформаційно-методичне забезпечення	204

ВСТУП

Організація та облік кредитно-розрахункових операцій у банках як галузь науки і навчальний курс базується на пізнанні й свідомому використанні економічних законів і закономірностей функціонування та розвитку суспільного виробництва. Саме виявлення конкретних форм прояву цих законів і закономірностей в господарській діяльності банку, об'єктів, що забезпечують його статутну діяльність, є загальним предметом курсу. Цей предмет пізнання за змістом складають: теорія і практика господарювання; бухгалтерський облік розміщення усіх видів ресурсів банку та їх джерел; функціональні обов'язки банку; фінансові результати статутної діяльності.

Методологія вивчення курсу включає сукупність конкретних методів, а саме: історичний і макроекономічний (народно-господарський) підхід до оцінки процесів і явищ, що відбуваються в банку; альтернативність розв'язання тих або інших господарських завдань; застосування сучасного наукового інструментарію пізнання та прийняття управлінських рішень, а саме впровадження міжнародних принципів у національній системі обліку; узагальнення та визначення можливих сфер застосування ефективного вітчизняного й зарубіжного досвіду господарювання.

Останнім часом банківська система зазнала значних змін. Закінчився перехід на дворівневу структуру, що відповідає моделі кредитної системи розвинутих країн. Згідно зі статтею 4 Закону України "Про банки і банківську діяльність" банківська система України складається з Національного банку України (НБУ) та інших банків, що створені й діють на території України відповідно до положень цього Закону.

Реорганізація банківської справи законодавчо закріпила трансформування банків усіх рівнів і засади їх функціонування. НБУ надані повноваження щодо регулювання банківської діяльності й банківського нагляду.

Комерційний банк самостійно визначає напрямки своєї діяльності й спеціалізацію за видами операції. Комерційні банки належать до категорії підприємств – фінансових посередників. Вони організують і здійснюють

розрахунки й грошові платежі, залучають капітали, заощадження населення та інші грошові кошти, що вивільняються в процесі господарської діяльності, і надають їх у позику, вкладають в інвестиційні операції, операції з цінними паперами тощо. Комерційні банки є суб'єктами підприємницької діяльності й функціонують згідно з принципами комерційного розрахунку, автономії, самоврядування.

У міжнародних економічних відносинах бухгалтерський облік розглядають як мову бізнесу, інструмент ділових стосунків. Тому інтеграція вітчизняних банків у світову банківську систему потребує відображення фінансового стану відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

Національний банк України, скориставшись наданим йому правом, здійснив реформу бухгалтерського обліку й звітності в банках. Починаючи з 1 січня 1998 р., усі банківські установи ведуть фінансовий бухгалтерський облік і складають фінансову звітність за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку.

У статтях 68, 69 Закону України "Про банки і банківську діяльність" відзначені загальні засади ведення бухгалтерського обліку й звітності. Банки організують бухгалтерський облік відповідно до внутрішньої політики, розробленої на підставі правил, встановлених НБУ відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та положень (стандартів) України.

Бухгалтерський облік має забезпечувати своєчасне й повне відображення усіх банківських операцій, надання користувачам достовірної інформації щодо стану активів і зобов'язань, результатів фінансової діяльності та їх зміни.

У фінансових звітах кожного банку відображають результати його діяльності за звітний період. Банки зобов'язані публікувати квартальні баланси, а також звіт про прибутки (збитки) протягом місяця, наступного за звітним кварталом.

Бухгалтерський облік банків країн, які орієнтуються на розбудову ринкової економіки, можна визначити таким чином:

1. Головна мета банківської установи:
 - отримати прибуток;
 - покращити добробут акціонерів.
2. Головна мета бухгалтерського обліку:
 - вимірювання прибутку щодо чітко визначеного капіталу;
 - оцінка чистої вартості банківської установи.
3. Базові принципи бухгалтерського обліку:
 - загальноприйняті принципи, що стосуються фінансового обліку й розроблені під загальним наглядом регулятивної агенції – Національного банку України.
4. Бухгалтерські процедури:
 - множинність операцій і свобода вибору внутрішньої банківської техніки;
 - обов'язковість аудиторської перевірки;
 - не всі обов'язкові форми звітності орієнтуються на статистику.
5. Фінансовий облік:
 - класифікація балансу реалізує принаймні дві мети – класифікувати активи за їх ліквідністю, а зобов'язання – за часом їх погашення; виміряти чисту вартість банківської установи.

Узагальнення підходів, розроблених школами бухгалтерського обліку США, Італії, Франції, Ірландії, дозволило сформувати базову концепцію, методологію обліку або, іншими словами, загальноприйняті в світовій практиці принципи бухгалтерського обліку.

Застосування міжнародних принципів у національній системі обліку дає змогу скласти фінансову звітність, яка достатньою мірою відтворює достовірну й чітку картину економіко-фінансової діяльності комерційного банку.

До міжнародних (загальноприйнятих) принципів обліку належить: неперервність діяльності, автономність підприємства, двосторонність грошового вимірювання, постійність правил бухгалтерського обліку, обережність, нарахування і відповідність, незмінність вхідного балансу, пріоритет змісту над формою, консолідація, собівартість, відкритість.

Методологічно й організаційно бухгалтерський облік поділяється на фінансовий і управлінський. Під методологією та організацією, як вже зазначалося, розуміють принципи й стандарти обліку, що визначають бухгалтерські процедури. Це дві ланки єдиної системи обліку, кожна з яких має своє призначення і виконує певні функції в управлінні банком та забезпеченні користувачів необхідною інформацією. Введення фінансового обліку є обов'язковим для всіх суб'єктів господарської діяльності. Управлінський облік не є обов'язковим і не регламентується законодавчими актами чи національними стандартами.

У сучасних умовах в Україні всі суб'єкти господарської діяльності, в тому числі - банки, змушені окремо вести податковий облік. Це зумовлено тим, що в податковому законодавстві визначення і вимірювання прибутку, валових доходів і валових витрат суттєво відрізняється від закладених у міжнародних принципах бухгалтерського обліку і, що цілком природно, від передбачених чинними національними стандартами бухгалтерського обліку.

Тема 1. ОСНОВИ ПОБУДОВИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В БАНКАХ УКРАЇНИ

Лекція 1.1. Об'єкти обліку і бухгалтерські рахунки

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» методологічне керівництво бухгалтерським обліком і звітністю в банках покладене на НБУ. Свою діяльність у цьому напрямку НБУ здійснює на підставі загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів і стандартів бухгалтерського обліку, а також враховує національні стандарти бухгалтерського обліку й звітності, які розроблені Міністерством фінансів України, Нормативні документи з питань обліку й звітності, що використовують в державній статистиці, погоджують з Державним комітетом статистики України.

Впровадження бухгалтерського обліку й звітності в комерційних банках здійснюють згідно з нормативними актами, які затверджені НБУ, а саме:

- інструкцією щодо застосування плану рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків;

- положенням щодо організації бухгалтерського обліку й звітності в банках України;

- правилами організації фінансової та статистичної звітності банків України;

- методичними вказівками відносно ведення параметрів аналітичного обліку;

- планом рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків України.

В основу організації системи бухгалтерського обліку й звітності покладені загальноприйняті елементи бухгалтерського обліку: об'єкта обліку і бухгалтерські рахунки; метод подвійного запису; план рахунків і баланс; синтетичний і аналітичний облік; документація. Разом з цим, організація цих елементів у банках має деякі особливості, що впливають зі специфіки

діяльності банку як фінансового посередника (вид діяльності: торгівля грошима; у загальному плані об'єкт обліку — це грошовий обіг, який обліковують за банківськими рахунками), функції комерційних банків.

До таких особливостей можна віднести:

- зміст і структуру плану рахунків;
- складання щоденного балансу;
- параметри і форми ведення аналітичного обліку;
- відображення банківської операції в обліку на момент її здійснення.

Предметом бухгалтерського обліку в комерційному банку виступають банківські операції, які впливають зі статутної діяльності банку: розрахункові операції; депозитні операції; операції з цінними паперами; позичкові операції; операції з касового обслуговування бюджетних рахунків; операції з основними засобами банку; валютні і та ін. Виконання таких операцій має вплив на результати діяльності банку.

Сама по собі банківська операція є досить складним фактом господарської діяльності банку. Це обумовлює необхідність класифікації операцій за певними ознаками і виділення в їх складі об'єктів, які підлягають реєстрації в бухгалтерських книгах і відображенню в звітності. Так, наприклад, депозитні операції можна класифікувати за суб'єктами, видами, строками депозитів. Операції з цінними паперами класифікують за: видами операцій; видами цінних паперів; емітентами та іншими ознаками.

У бухгалтерському обліку кожному об'єкту відповідає рахунок. Рахунок — це основна одиниця зберігання інформації в бухгалтерському обліку; інструмент, який реєструє, накопичує і зберігає інформацію, необхідну для прийняття управлінських рішень.

Реєстрування інформації в бухгалтерському обліку банку досягають шляхом застосування методу подвійного запису, що впливає з принципу подвійності. Згідно з методом подвійного запису кожен запис-реєстрацію відображають за двома рахунками: за дебетом одного рахунку і одночасно

за кредитом іншого. Сума записів за дебетом повинна дорівнювати сумі записів за кредитом.

Система відображення інформації в бухгалтерському обліку ґрунтується на тому, що для функціонування, здійснення статутної діяльності банку потрібні кошти, тобто економічні ресурси. Ці кошти формуються за рахунок внесків (паїв) засновників (власників) банку в грошовій або майновій формі. Це явище можна відобразити за допомогою рівняння:

Економічні ресурси (кошти) = Увесь капітал (засоби, власність).

Кожен банк, як і будь-яке підприємство, має два типи капіталу: власний і залучений (кредиторська заборгованість). Таким чином:

Економічні ресурси = Залучений (або позичений) капітал (кредиторська заборгованість) + Власний капітал (внесок власника).

Згідно з прийнятою у вітчизняній бухгалтерській практиці термінологією економічні ресурси розглядають як активи, а весь капітал—як пасиви. Отже,

Активи = Пасиви, або

Активи = Заборгованість + Капітал

(Assets = Liabilities + Capital).

За прийнятою в міжнародній обліковій практиці термінологією під пасивами розуміють лише кредиторську заборгованість, тому: Активи = Пасиви (заборгованість) + Капітал.

Наведена рівність відома як класичне бухгалтерське рівняння, або функціональна облікова модель. Обидві його частини повинні бути рівними. Це рівняння відображає фінансовий стан банку (підприємства). Під фінансовим станом розуміють наявність економічних ресурсів, що належать банку, і весь капітал, який протистоїть їм на певний момент часу.

Активи — це ресурси, які контролює установа, які набуто в результаті попередніх операцій і які повинні принести дохід чи іншу економічну вигоду в майбутньому. Іншими словами, активи - це економічні ресурси,

що перебувають у розпорядженні банку, використання яких, ймовірно, принесе в майбутньому дохід.

У банківському балансі активи виступають у вигляді основних засобів, готівки в національній або іноземній валюті в касі банку, заборгованості за позичками, цінних паперів, які знаходяться в портфелі банку та ін.

Зобов'язання (залучений капітал) — це кредиторська заборгованість підприємства, що виникла внаслідок попередніх операцій і яка має бути погашена у визначений термін. Зобов'язання банку передбачають зменшення доходів, які пов'язані з придбанням активів або отриманням послуг від інших осіб, внаслідок раніше проведених операцій. Зобов'язання включають: залишки грошових коштів на поточних рахунках, вклади, боргові зобов'язання банку (векселі, облігації, що емітовані банком) і та ін.

Власний капітал — це різниця між активами та зобов'язаннями, тобто частина активів, яка сформована за рахунок власних джерел банку. Вона показує частку власника в активах банку. Для товариства—це капітал партнерів; для акціонерної компанії—акціонерний капітал. До рахунків капіталу належать: сплачений зареєстрований статутний капітал банку; емісійна різниця, резерви банку і та ін.

Капітал — це заявка власника на активи компанії. Це засоби, які залишаються власнику, якщо він погасить заборгованість за зобов'язаннями. З наведеного вище рівняння

$$\text{Капітал} = \text{Активи} - \text{Зобов'язання}.$$

Оскільки капітал дорівнює активам за мінусом зобов'язань, іноді вважають, що капітал дорівнює нетто-активам (net assets).

Для поточного обліку банківської операції в бухгалтерському обліку банку використовують систему рахунків фінансового обліку. Вся сукупність бухгалтерських рахунків може бути поділена на дві групи: балансові; позабалансові.

Балансові рахунки бувають постійними і тимчасовими.

Постійні балансові рахунки мають залишок на кінець звітного періоду. На їх основі складають баланс банку. Серед них виділяють такі групи рахунків:

- рахунки активів;
- рахунки зобов'язань;
- рахунки власного капіталу.

Рахунки активів — це активні рахунки, які відображають наявність та зміни різноманітних активів банку.

Рахунки зобов'язань — це пасивні рахунки, які відображають наявність та зміни заборгованості банку. Виділяють короткострокову та довгострокову заборгованість.

Рахунки власного капіталу — це також пасивні рахунки, які відображають зміну власного капіталу банку за звітний період.

У складі балансових рахунків виділяють:

- контрпасивні рахунки (активні);
- контрактивні рахунки (пасивні).

За своїм характером контрпасивні рахунки активні. До них належать, наприклад, рахунки № 5041 «Збитки минулого року, що очікують затвердження» та № 2511 «Технічний рахунок для перерахування коштів Державного бюджету України».

Контрактивні рахунки—пасивні. До них належать, наприклад, рахунки № 2400 «Резерви під заборгованість за кредитами, які надані клієнтам» та № 4409 «Знос операційних основних засобів».

Особливість цих рахунків полягає в тому, що в балансі контрактивні рахунки відображають в складі активів, а контрпасивні — в складі пасивів зі знаком мінус. Така методика дозволяє достовірно оцінювати окремі статті активів та пасивів. Так, у балансі рахунок «Знос операційних основних засобів» відображають у складі активів після рахунку «Операційні основні засоби».

Операційні основні засоби відображають за первісною вартістю (тобто, за фактичною вартістю придбання). Наявність контрактивного рахунку «Знос операційних основних засобів» дозволяє, наприклад, на пряму з балансу отримати відомості щодо залишкової вартості операційних основних засобів:

Актив	Сума , грн.
Операційні основні засоби	240 000 000
“Зношення операційних засобів”	-32 000 000
Нетто: Операційні основні засоби (залишкова вартість)	208 000 000

Тимчасові балансові рахунки призначені для обліку витрат банку за їх елементами та доходів—за видами. У свою чергу їх поділяють на дві групи: рахунки витрат; рахунки доходів.

Рахунки витрат — це активні рахунки, які використовуються для обліку, накопичення витрат за їх елементами впродовж звітного періоду. Наприкінці звітного (річного) періоду витрати з цих рахунків переносять на рахунок фінансових результатів, після чого ці рахунки закривають і не мають залишків.

Рахунки доходів — це пасивні рахунки, які призначені для обліку, накопичення доходів за їх видами впродовж звітного періоду. Наприкінці звітного (річного) періоду доходи з цих рахунків переносять на рахунок фінансових результатів, після чого ці рахунки закривають і не мають залишків.

Наявність рахунків для кожного виду доходів і витрат дозволяє керівництву банку точно визначити джерело всіх доходів і характер усіх витрат, їх вплив на прибутковість банку.

Згідно з міжнародними стандартами бухгалтерського обліку елемент активу або пасиву проводять за рахунками балансу тоді, коли він відповідає наступним умовам:

1) ймовірно, що банк отримає або втратить будь-яку майбутню економічну вигоду, пов'язану з цим елементом активу або пасиву;

2) цей елемент активу або пасиву має вартість, яка може бути точно виміряна.

Об'єкти обліку, які не задовольняють цим двом критеріям, обліковують на позабалансових рахунках.

Це передусім наступні об'єкти:

— умовні вимоги та зобов'язання банку (тобто реальні вимоги та зобов'язання, які можуть виникнути в майбутні періоди та за якими банк несе ризику);

— документи і цінності;

— операції з приватизації.

Бухгалтерський облік операцій за позабалансовими рахунками здійснюють так, як і за балансовими — методом подвійного запису. Характер рахунку — активний або пасивний — визначають наступним:

— позабалансовий рахунок активний, якщо при переведенні його на баланс дебетують балансовий рахунок. Наприклад, рахунок № 9020 «Гарантії, що надані клієнтам» активний, тому що у випадку неплатоспроможності банк буде змушений сплачувати за виданою гарантією і дебетувати рахунок балансу № 2099 «Сумнівна заборгованість за виплаченими гарантіями»;

— позабалансовий рахунок пасивний, якщо при переведенні його на баланс кредитують балансовий рахунок. Наприклад, рахунок № 9110 «Зобов'язання за кредитами, які отримані від інших банків» пасивний, тому що у випадку, коли банк скористається кредитною лінією, він буде кредитувати рахунок балансу в розділі «Кошти інших банків» першого класу групи «Кредити, які отримані від інших банків».

Для відображення операції на позабалансових рахунках за методом подвійного запису використовують їх контррахунки, які включені до їх складу. Ці рахунки є умовними і використовуються як технічні для реалізації методу подвійного запису.

Приклад: АБ «Промінь» надав 1 квітня гарантію ВАТ «Транзит» у сумі 150 000 грн., строк дії якої 3 міс.

Станом на 1 квітня операція за наданою гарантією відображена бухгалтерською проводкою:

Д-т «Гарантії, що надані клієнтам» 150 000 грн.

К-т Контррахунок 150000грн.

30 червня закінчується строк дії гарантії. Невикористану гарантію списують з обліку:

Д-т Контррахунок 150 000 грн.

К-т «Гарантії, що надані клієнтам» 150 000 грн.

Якщо, наприклад, 5 травня клієнт скористався гарантією, що надана банком:

Д-т Контррахунок -150 000 грн.

К-т «Гарантії, що надані клієнтам» - 150 000 грн.

Водночас операцію відображають за балансовим рахунком.

Д-т «Сумнівна заборгованість за виплаченими гарантіями - 15000 грн.

К-т «Контррахунок у Національному банку України» -150 000 грн.

Операція за позабалансовим рахунком, на якому обліковують умовні вимоги та зобов'язання, відображають у грошовій оцінці за номіналом.

Документи і цінності обліковують в умовній грошовій оцінці, наприклад, одна грошова чекова книжка — 1 грн.

Отже, операція з видачі клієнту двох грошових чекових книжок відображають бухгалтерською проводкою:

Д-т «Контррахунок» -2 грн.

К-т «Бланки суворої звітності» - 2 грн.

Використання позабалансових рахунків дозволяє отримувати інформацію щодо операції банків, які пов'язані з використанням нових фінансових інструментів. До таких операцій належать зобов'язання та вимоги за укладеними, але ще не виконаними угодами, як то:

—кредитні лінії;

- дозволений овердрафт;
- непокриті безвідзивні акредитиви;
- гарантійні зобов'язання;
- зобов'язання за цінними паперами;
- спотові, форвардні й умовні контракти з купівлі-продажу іноземної валюти та інших фінансових інструментів.

У міжнародній практиці обліку на позабалансових рахунках обліковують, як правило, операції тільки такого характеру.

Облік документів і цінностей на позабалансових рахунках—це традиція радянської школи банківського обліку. Такий облік забезпечує додатковий контроль за правильністю і своєчасністю проведення операції, яка безпосередньо впливає на активи і пасиви банку. До них належать такі рахунки: «Бланки цінних паперів та інші бланки»; «Документи за розрахунковими операціями» і та ін.

Лекція 1.2. План рахунків і принципи його побудови

Одним з ключових елементів національної системи бухгалтерського обліку є план рахунків, завдяки якому досягають систематизації бухгалтерських рахунків. Іншими словами, план рахунків — це систематизований перелік рахунків бухгалтерського обліку, який використовують для реєстрації банківських операцій.

Новий план рахунків, розроблений Національним банком України, впроваджений у комерційних банках з 1 січня 1998р. Він узгоджений із загальноприйнятими у міжнародній практиці принципами та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку і є обов'язковим для використання всіма установами комерційних банків.

План рахунків, розроблений окремо для установ НБУ, за структурою майже не відрізняють від плану рахунків для комерційних банків, але має деякі особливості за змістом. Це пов'язано з тим, що НБУ виконує операції, властиві тільки центральному банку: емісійні операції; обслуговування

уряду та зовнішнього боргу; регулювання діяльності комерційних банків і та ін. Він базується на двох основних принципах: відповідність обліку й звітності; простота викладення.

Останній принцип констатує те, що баланс є головним інструментом для фінансового менеджменту. Мета полягає в тому, щоб максимально спростити план рахунків і забезпечити його сприйняття та високу інформативність. Уся мінімально необхідна фінансова інформація залишена на рівні рахунків другого порядку.

Основні вимоги, яким повинен відповідати план рахунків: — детальний та повний облік усіх банківських операцій; — своєчасна обробка й накопичення детальної інформації; — відображення правдивої та змістовної інформації для всіх • категорій користувачів.

У структурі плану рахунків можна виділити три частини, які логічно пов'язані між собою: — балансова частина; — частина доходів і витрат; — позабалансова частина.

Бухгалтерські рахунки в плані рахунків згруповані в дев'ять класів. Балансова частина об'єднує перші п'ять класів. На підставі цих класів складають балансовий звіт комерційного банку. Друга частина включає класи доходів і витрат. На підставі рахунків цих класів складають звіт щодо прибутків та збитків. Третя частина містить клас позабалансових рахунків (9 клас).

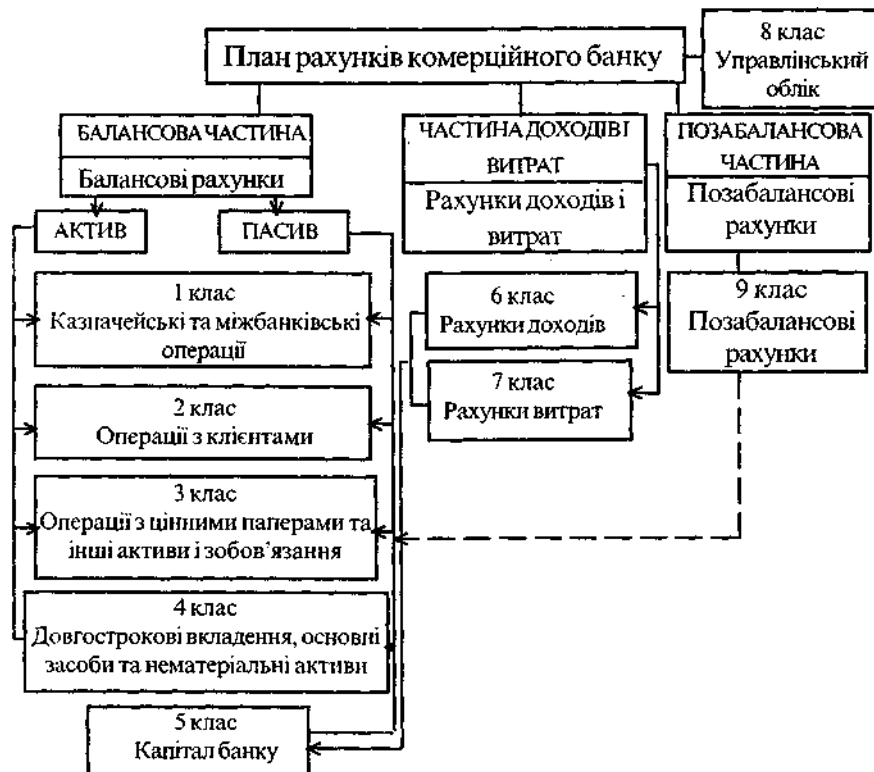
Слід зазначити, що особливість побудови плану рахунків полягає в чіткій методологічній організації та ефективності рішень.

Фінансовий результат, який відображають на рахунку п'ятого класу «Результат поточного року», визначають за даними рахунків шостого та сьомого класів (що свідчить про логічний зв'язок між першою і другою частинами плану рахунків).

Умовні зобов'язання і вимоги, що обліковують на позабалансових рахунках дев'ятого класу за певних умов, які передбачені угодами, можуть

стати реальними вимогами до банку або його зобов'язаннями і суттєво вплинути на результати його діяльності (що свідчить про логічний зв'язок між третьою і першою частинами плану рахунків).

Структуру плану рахунків можна подати в такому вигляді:

Рахунки усіх трьох частин призначені для ведення фінансового обліку

Восьмий клас містить рахунки для ведення управлінського обліку. Рахунки управлінської бухгалтерії використовують для визначення собівартості банківських продуктів, а також ефективності праці окремих підрозділів або центрів відповідальності тощо. Вони дозволяють накопичити інформацію щодо прийняття тактичних і стратегічних рішень менеджерами та керівництвом банку.

Групування бухгалтерських рахунків у балансовій частині здійснено за наступними принципами:

- за видами контрагентів;
- за функціями комерційних банків (вид операції);
- за принципом ліквідності.

Згідно з першим принципом міжбанківські операції виділені окремо в першому класі, а операції з усіма іншими клієнтами — в другому класі; у межах класу рахунки об'єднують за видами контрагентів.

Відповідно до другого принципу, наприклад, операції з казначейськими інструментами відображають за рахунками першого класу; розрахункові та кредитні операції—у другому класі; операції з цінними паперами — у третьому класі; внутрішньобанківські операції — у третьому та четвертому класах тощо.

Згідно з третім принципом активи та пасиви першого—четвертого класів розміщені за ступенем зниження ліквідності, тобто активи — від найбільш ліквідних (монети та банкноти у касі, кошти на рахунках у НБУ) до неліквідних (сумнівна заборгованість за кредитами, основні засоби); пасиви — від зобов'язань за вимогою до довгострокових зобов'язань.

Кожний клас включає рахунки II, III і IV порядку. Усі вони належать до синтетичних і відрізняються ступенем деталізації інформації про об'єкт обліку. Наприклад, перший клас називають «Казначейські та міжбанківські операції». У ньому обліковують казначейські та міжбанківські операції комерційних банків.

Деталізацію рахунків II порядку здійснюють за видами казначейських та міжбанківських інструментів, які можуть використовуватись банком. Наприклад, до казначейських інструментів належать:

- готівкові кошти—рахунок № 10;
- дорогоцінні метали (монетарні)—рахунок № 11;
- кошти у Національному банку України—рахунок № 12;
- казначейські та інші цінні папери, що рефінансує НБУ — рахунок № 14 та ін.

До міжбанківських інструментів належать операції між комерційними банками:

- кореспондентські рахунки, які включають рахунки № 15 «Кошти в інших банках», № 16 «Кошти інших банків»;

- депозити до запитання та строкові депозити;
- кредити, операції РЕПО та ін.

Рахунки III і IV порядку деталізують інформацію щодо видів казначейських та міжбанківських інструментів за конкретними ознаками. Так, деталізація рахунку № 10 «Готівкові кошти» за рахунками III порядку здійснюють за ознакою «Вид готівкових коштів (банкноти та монети, дорожні чеки)». Рахунки IV порядку до цього рахунку виділяють за ознакою «Місцезнаходження готівкових коштів». Наприклад, на рахунку № 1001 враховують банкноти та монети в касі банку, на рахунку № 1007 — банкноти та монети в дорозі.

Рахунки в плані розташовують за принципом зростання номерів рахунків. Кожний клас включає як активні, так і пасивні рахунки. Нумерація рахунків II, III і IV порядку здійснюють додаванням одного знака (від 0 до 9) з правого боку відповідно до рахунків I, II і III порядку.

Рахунки I порядку—однозначні (клас);

Рахунки II порядку—двозначні (розділ);

Рахунки III порядку—тризначні (група);

Рахунки IV порядку—чотиризначні (рахунок).

Рахунки I порядку повторюють найменування класу. Кожному класу протистоїть рахунок I порядку, найменування якого дублює найменування класу.

У складі класів можна виділити розділи. Кожному розділу протистоїть рахунок II порядку однойменної назви. Розділи формують за такими критеріями: статті (рахунки) активів — активи розташовують за ступенем зменшення ліквідності, (від високоліквідних до неліквідних), а статті (рахунки) пасивів — за видами обов'язків, від короткострокових до довгострокових, а всередині видів — за строками і контрагентами.

Таким чином, у плані рахунків застосовують десятинну на систему кодування рахунків; при цьому перша цифра означає клас плану рахунків;

друга — розділ у класі; третя — групу в розділі; четверта—номер рахунку в групі.

Наприклад, рахунок № 1200«Коррахунок у Національному банку України» означає, що це—рахунок IV порядку, є першим у першій групі рахунків, розташований у першому класі та належить до третього розділу.

Правильне розуміння ознак, які покладено в основу групування рахунків усередині розділів та класів, у подальшому полегшить проведення аналізу банківської діяльності.

У першому класі обліковують казначейські та міжбанківські операції комерційних банків. До казначейських інструментів належать:

- готівкові кошти;
- монетарні дорогоцінні метали;
- цінні папери, які рефінансуються Національним банком України;
- кошти комерційних банків у Національному банку України;
- кошти Національного банку України в комерційному банку.

До міжбанківських інструментів належать операції між комерційними банками:

- кореспондентські рахунки;
- депозити до запитання та строкові депозити;
- кредити, операції РЕПО;
- фінансовий лізинг.

Готівкові кошти, що стоять на першому місці — це найбільш ліквідні активи. Готівковими коштами вважають усі грошові кошти в національній та іноземній валюті, а також дорожні чеки незалежно від того, де вони знаходяться. Грошові та дорожні чеки обліковують на різних рахунках. Безбалансові відділення можуть здійснювати тільки розрахунково-касове обслуговування клієнтів та вкладні операції.

До інших найбільш ліквідних активів належать рахунки двох типів, що не приносять відсоткового доходу: залишки на кореспондентському рахунку в НБУ і залишки на кореспондентських рахунках в інших банках.

З метою проведення розрахунків, банки змушені тримати кошти на кожному з цих активів.

У розділах «Кошти в Національному банку України» та «Кошти Національного банку України» відображають активні та пасивні операції комерційного банку з НБУ. На кореспондентському рахунку комерційного банку в Національному банку України, крім розрахункових операцій, обліковують і обов'язкові резерви комерційного банку. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» Національний банк України запроваджує для комерційних банків нормативи та порядок формування обов'язкових резервів.

Національний банк України в стосунках з комерційними банками використовує такі фінансові інструменти, як ломбардні кредити, операції РЕПО, пряме кредитування, аукціонні кредити і та ін. Вибір фінансових інструментів залежить від характеру грошово-кредитної політики.

До достатньо ліквідних активів належать облігації внутрішньої державної позики; депозити овернайт і короткострокові депозити, які розміщені в інших банках; кредити овернайт та короткострокові кредити, надані іншими банками.

Виконання операцій з дорогоцінними (монетарними) металами комерційних банків можливе лише за умови існування ліцензії. Дорогоцінні метали також розглядають як достатньо ліквідні активи.

У розділі «Дорогоцінні метали» обліковують тільки ті метали, які визначені законодавчими актами. У цьому розділі не повинні обліковуватись дорогоцінні метали, що знаходяться у сховищі банку за дорученням його клієнтів (їх облік ведеться поза балансом), та цінні папери, які не входять до переліку цінних паперів, що рефінансує НБУ (їх облік ведуть у третьому та четвертому класах). Перелік цінних паперів та порядок їх рефінансування визначає Національний банк України.

До простроченої заборгованості належать депозити та кредити, термін сплати за якими прострочено, але ризик неповернення за ними не є на-

стільки високим, щоб відносити їх до сумнівної заборгованості. Сумнівними є такі депозити та кредити, повернення яких не гарантоване. За рахунками сумнівної заборгованості обліковують лише суми основного боргу.

У другому класі відображають операції з усіма категоріями клієнтів, крім банків, зокрема, операції за розрахунками; наданими кредитами та залученими депозитами; довірчі операції, операції РЕПО з клієнтами і та ін.

Поділ клієнтів на контрагенти на рівні плану рахунків відбувається на основі секторів економіки. Згідно з «Методичними рекомендаціями щодо класифікації інституційних секторів економіки України», які затверджені наказом Міністерства статистики України № 172 від 25.07.94 р., поділ економіки України щодо функціонування особливостей та структури здійснений на п'ять секторів:

- 1) фінансові інституційні одиниці;
- 2) не фінансові інституційні одиниці;
- 3) сектор загального державного управління;
- 4) сектор “Домашні господарства”;
- 5) некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства.

Відповідно групують інституційні одиниці нерезидентів при відкритті рахунків.

У третьому класі відображають два різних типи операцій. До першого типу належать операції з цінними паперами (окрім цінних паперів, що рефінансує НБУ,— їх відображають в першому класі — та довгострокових вкладень, які відображені в першому та другому класах).

Операції з цінними паперами поділяються на три види:

- торгові операції з цінними паперами;
- інвестиційні операції з цінними паперами;
- операції з цінними паперами власної емісії.

Цінні папери враховують в розрізі контрагентів-емітентів.

До другого типу належать операції за іншими розрахунками. До їх складу відносять господарчі операції комерційних банків. Це операції є і малоцінними і швидкозношуваними предметами та матеріалами, операції з обліку дебіторської та кредиторської заборгованості. Причому дебіторську і кредиторську заборгованість враховують: за господарчою діяльністю банку; за розрахунками з працівниками банку; сумнівна дебіторська та кредиторська заборгованість.

До інших операцій належать: облік дебіторської та кредиторської заборгованості з внутрішньобанківськими операціями і деякими іншими операціями, клірингові розрахунки, розрахунки з урегулювання валютної позиції банку, а також міжфілійні розрахунки між підрозділами одного банку.

Окремою позицією в цьому розділі обліковують субординований борг — довгострокову позику, яку надають дочірні фірми банку, яка в разі ліквідації або банкрутства боржника підлягає погашенню після задоволення вимог усіх інших кредиторів.

У четвертому класі зосереджені групи рахунків, які відображають довгострокові вкладення банку в асоційовані та дочірні підприємства, в нематеріальні активи та в основні засоби. Вкладення Банку до асоційованого дочірнього підприємства—це, по суті, інвестиції банку.

Рахунки даного класу призначені для узагальнення інформації щодо наявності та рух належних банку основних засобів та їх зношення, нематеріальних активів, вкладень в інші активи довгострокового характеру, такі як капітальні вкладення і та ін.

Взаємовідносини між підприємствами—інвестором та дочірніми і асоційованими - регулюють чинним законодавством.

До нематеріальних активів належать витрати банку, що приносять дохід. Нематеріальні активи не мають фізичної форми, але мають власну вартість, що базується на правах або привілеях банку. Нематеріальні активи—це вартість придбаних установою прав користування землею, водою,

іншими природними ресурсами, промисловими зразками, товарними знаками, об'єктами промислової та інтелектуальної власності, права оренди будівель (споруд, приміщень) або користування ними, права власності на квартиру, а також інші майнові права, що визначаються об'єктом права власності певної установи банку і приносять дохід. До інших майнових прав належать винаходи, корисні моделі, знаки для товарів та послуг, торгові марки, об'єкти авторських прав, програм забезпечення обчислювальної техніки, «ноу-хау», придбані права на місце на товарній фондовій біржі, до вартості якого входять усі витрати, пов'язані з практичним використанням переваг цього місця для установи банку.

Нематеріальні активи обліковують в балансі тільки за умови, що вони були придбані за певну ціну. Нематеріальні активи проводять в бухгалтерському обліку за первісною оцінкою, яка складається з фактичних витрат на придбання і приведення до стану, в якому вони придатні для використання відповідно до запланованої мети.

Вартість нематеріальних активів погашається за нормами амортизаційних відрахувань, регламентованих банком, виходячи з фактичного терміну корисного використання.

У п'ятому класі обліковують капітал банку. Він включає привнесений капітал, нерозподілений прибуток і визначає залишковий інтерес власників банку в активах за вирахуванням зобов'язань. Фінансовий результат від діяльності банку, як уже зазначалось, безпосередньо відображають на рахунках цього класу.

П'ятий клас включає такі складові власних коштів банку:

- статутний капітал та інші фонди банку;
- результат поточного року;
- результати переоцінки основних засобів.

Інші фонди містять загальні резерви та прибуток минулих років. Це кошти, що повинні забезпечувати зобов'язання банку та покривати збитки.

Результат поточного року формують за рахунок чистого прибутку і є показником ефективності діяльності банку.

Згідно з чинними правилами рахунки п'ятого класу можуть кореспондувати з дебіторами, кредиторами та рахунками готівкових коштів лише у разі сплати дивідендів та внесків від акціонерів, збільшення капіталу банку шляхом переоцінки активів. У всіх інших випадках рахунки п'ятого класу кореспондують тільки між собою.

У шостому і сьомому класах відображені операції, які пов'язані з формуванням доходів, а також витрати, які виникають під час діяльності комерційного банку. Всі доходи і витрати обліковуються в цих розділах незалежно від порядку оподаткування.

Доходи — це збільшення вигод протягом періоду у формі притоку, або зростання активів, або зменшення зобов'язань, які призводять до збільшення капіталу і різняться від тих, що являють собою вклади власників, часткою власного капіталу.

Витрати — це зменшення економічної вигоди в звітному періоді у формі відтоку або використання активів, або виникнення заборгованості, які спричиняють зменшення власного капіталу і різняться від тих, що розподілені між власниками особистого капіталу.

Усі доходи і витрати поділяються на:

- доходи і витрати від статутної діяльності;
- доходи і витрати, що забезпечують статутну діяльність;
- створення резервів;
- непередбачені доходи і витрати.

До першої групи належать доходи і витрати, безпосередньо пов'язані з видами діяльності, передбаченими Законом України «Про банки і банківську діяльність» (статутною діяльністю): відсоткові, комісійні, торговельні та ін.

Друга група включає доходи і витрати, які не передбачені статутною діяльністю, але забезпечують функціонування банку: адміністративні ви-

трати; доходи і витрати від продажу основних засобів та нематеріальних активів; від фінансових інвестицій (вкладень в асоційовані і дочірні компанії); орендних операцій; консультацій не фінансового характеру і та ін.

Третя група включає витрати на створення резервів. Особливість цих витрат полягає в тому, що це—не грошові витрати. Створення резервів свідчить, що банк визнає погіршення якості активів або підвищення ризику операцій, їх негативний вплив на фінансовий результат.

Резерви формують під знецінення заборгованості за кредитами, втрати від знецінення цінних паперів та під іншу сумнівну дебіторську заборгованість, яка визначається у певний звітний період.

Доходи і витрати вважають непередбаченими, якщо вони мають такі ознаки:

- виникають у разі надзвичайних ситуацій і носять поодинокий характер—прибуток (збиток) буде визначений тільки за фактом подій;
- не повторюються по суті (наприклад, виникли через зміни у правилах бухгалтерського обліку активів та пасивів);
- не підлягають контролю і не можуть бути взяті до уваги при фінансовій оцінці банку.

При визначенні доходів і витрат основним вважають принцип нарахування і відповідності.

Рахунки восьмого класу призначені для відображення операцій управлінського обліку. Треба зазначити, що в Україні до останнього часу управлінський облік не набув такої ваги, як у міжнародній практиці, його використовують як важливий інструмент управління витратами банків. Вітчизняним комерційним банкам у світлі нової концепції бухгалтерського обліку належить розробити методологію і методику ведення управлінського обліку.

Дев'ятий клас призначений для відображення позабалансових операцій. Усі рахунки цього класу можна поділити на три групи:

- А) рахунки розділів 90—95 використовують для обліку опера

цій, які несуть різні ризики для банку. Це зобов'язання та вимоги за укладеними, але ще не виконаними угодами, що мають юридичну силу;

Б) рахунки розділів 96—98 використовують для обліку документів, цінностей та розрахунків за операціями з приватизації;

Усі рахунки цих розділів активні.

В) розділ 99 містить контррахунки, які використовують для подвійного запису операцій за позабалансовими рахунками.

Особливості нового плану рахунків полягають у наступному.

1. Мультивалютність. План рахунків забезпечує мультивалютний облік операцій. Операції в іноземній валюті обліковують на тих самих рахунках, що й операції в гривнях. Зв'язок між операціями в іноземній і національній валютах забезпечують технічні рахунки: рахунок валютної позиції; рахунок гривневого еквівалента валютної позиції.

2. Подвійний запис операцій за позабалансовими рахунками.

3. У плані рахунків передбачена наявність управлінського обліку.

4. Нові вимоги до аналітичного обліку (див. п. 2.4).

1.3. Баланс комерційного банку та інші форми синтетичного обліку

На основі плану рахунків комерційні банки складають баланс. Баланс—це основна форма фінансової звітності.

Бухгалтерський баланс — це звіт про фінансовий стан банку, який відображає його активи, пасиви та власний капітал у грошовому виразі на певну дату. Баланс є головним інструментом для вивчення діяльності банку. За його допомогою здійснюють систематизацію бухгалтерської інформації за попередньо визначеними критеріями.

Баланс, як правило, складають у табличній формі у вигляді горизонтальної чи вертикальної двосторонньої таблиці. В лівій (горизонтальна таблиця), чи верхній (вертикальна таблиця) частині відображають активи, а в правій, або нижній,—обов'язки і власний капітал.

Баланс банку може складатися як у розгорнутій формі, (тобто за всією номенклатурою діючих рахунків), так і за скороченою формою — за статтями балансу. Стаття, чи позиція, балансу — це агрегований об'єкт обліку, який розраховують за допомогою об'єднання рахунків IV порядку за ознакою їх економічного змісту. Баланс, складений за скороченою формою, називають *балансовим звітом*.

Відображення інформації в балансі досягають за допомогою методу подвійного запису, зумовленого бухгалтерським рівнянням

$$A = P = Z + K,$$

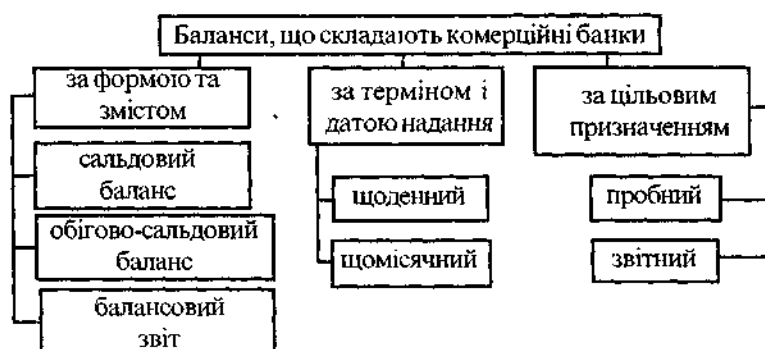
де А — активи; П — пасиви; З — зобов'язання; К — капітал.

Баланс—це основна форма синтетичного обліку. Синтетичний облік дозволяє отримувати агреговану і систематизовану бухгалтерську інформацію щодо фінансового стану банку і контролювати правильність відображення операцій в бухгалтерському обліку. Отже, балансовий метод узагальнення інформації має подвійне призначення: як інструмент управління та як засіб контролю за правильністю реєстрації банківських операцій в обліку.

Нижче наведена структура балансу комерційного банку:

АКТИВ		ПАСИВ	
Первинні резерви (гроші в часі, коррахунки в НБУ та інших банках)	О Б О В' Я З К И	Зобов'язання перед іншими банками (коррахунки інших банків)	П К О О З Ш И Т
Вторинні резерви (державні цінні папери)		Міжбанківські кредити отримані	Ч И Е Н
Кредитний портфель		Депозити до запитання	І
Інвестиційний портфель (корпоративна частина)		Термінові депозити юридичних і фізичних осіб	ДЕ-ПО-ЗИ-ТИ
		Ощадні вклади	
	Усього зобов'язань		
Основні кошти, капітальні витрати та інші активи	КА ПІ ТА Л	КАПІТАЛ І РІВНЯ	
		КАПІТАЛ ІІ РІВНЯ	
		Разом власний капітал	
БАЛАНС		БАЛАНС	

Реалізацію зазначеної мети досягають через складання банками різних видів балансів, що відрізняються як за формою та змістом, так і за датою і термінами надання та цільовим призначенням:

Сальдовий баланс складають за залишками рахунків на певну дату, а обігово-сальдовий - містить як залишки, так і обіги за рахунками. За терміном і датою надання баланси підрозділяють на щоденні та щомісячні.

Під пробними балансами розуміють проміжні, або робочі, баланси. Отже, складання звітнього щоденного або щомісячного балансу відбувається в декілька етапів, які відрізняються характером узагальнення бухгалтерської інформації.

Звітний баланс складають за структурою плану рахунків, тобто включає три частини.

Проміжний баланс має форму односторонньої вертикальної таблиці, в якій дані розташовані по мірі зростання номерів бухгалтерських рахунків IV порядку. Розмежування балансових рахунків на активні та пасивні не передбачене, можливе виділення підсумків за розділами (рахунки II порядку) та групами (рахунки III порядку). Цей баланс включає всі види бухгалтерських рахунків. Його основне призначення — контроль за правильністю відображення операцій в бухгалтерському обліку. У той же час проміжний баланс не придатний для здійснення аналізу, використання в управлінні.

Сальдовий—щоденний і щомісячний—баланс складають за однаковою формою. У ній передбачене надання інформації за залишками: окремо за балансовими рахунками; рахунками доходів та витрат; позабалансовими рахунками на звітний період.

Активні та пасивні рахунки відображають окремо, у чіткій послідовності: за балансовими рахунками — на рівні рахунків IV порядку, груп, розділів та за позабалансовими рахунками—на рівні рахунків IV порядку та груп.

У п'ятому класі «Капітал банку» залишок рахунку № 5900 «Результат поточного року» формують один раз у кінці року і повинен дорівнювати різниці між сумами шостого класу «Доходи» та сьомого класу «Витрати». У випадку від'ємного результату - сума п'ятого класу зменшується. Рахунки доходів та витрат закривають один раз - у кінці року.

Залишки за рахунками надаються також окремо в розрізі операції з резидентами та нерезидентами, а всередині їх — за видами валют: національна вільноконвертована, неконвертована.

Обігово-сальдовий баланс за структурою не відрізняється від сальдового (додаток 2). За змістом (крім залишків за рахунками на звітну дату) він містить обіги за звітний період.

Пробні, сальдові та обігово-сальдові баланси в основному призначені для внутрішнього менеджменту та подання Національному банку України. Для зовнішніх користувачів передбачений балансовий звіт. До інших форм синтетичного обліку належать: обігово-сальдові відомості, перевірочні відомості, касові журнали тощо. Вони відрізняються ступенем узагальнення інформації і використовуються для звірки даних аналітичного та синтетичного обліку.

Лекція 1.4 Параметри і форми аналітичного обліку

Фінансовий облік повинен забезпечити реалізацію принаймні двох функцій: 1) запис інформації щодо операції, яку виконує банк, та можливість відобразити ці операції в агрегованому вигляді у балансовій та фінансовій звітності для аналізу та управління; 2) запис детальної інформації щодо параметрів та контрагентів кожної операції з метою отримання звітів різного рівня для внутрішнього користування, подання перевіряючим ор-

ганам та для обрахування макроекономічних параметрів грошово-кредитної статистики. Крім того, враховуючи високу ступінь автоматизації ведення бухгалтерського обліку, необхідно передбачити низку параметрів для автоматизованого виконання завдань, наприклад, для нарахування відсотків, складання допоміжної фінансової звітності за окремими видами операцій (кредитними, депозитними і т. п.).

Здійснення агрегованого обліку для виконання першої функції забезпечується за допомогою синтетичного обліку, тобто з використанням бухгалтерських рахунків. Їх перелік наведений у плані рахунків.

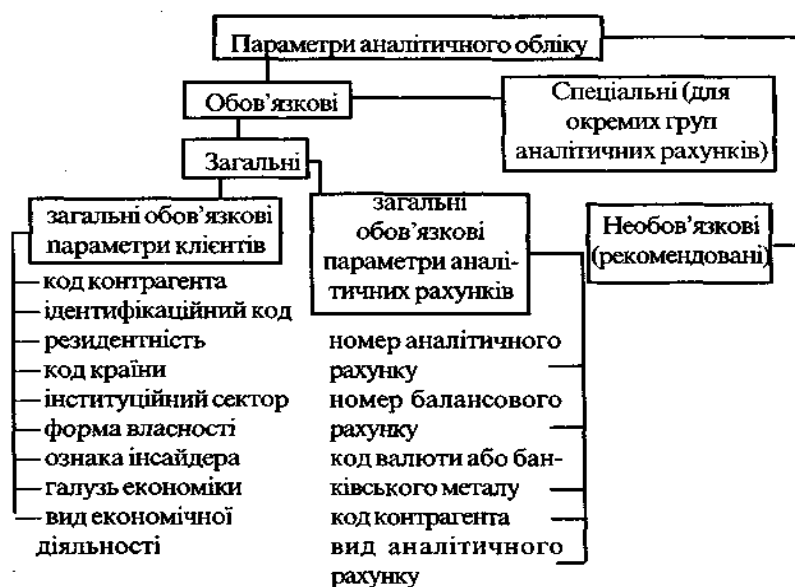
Але всю необхідну інформацію неможливо відобразити на рівні лише балансових рахунків: це призведе до того, що план рахунків стане громіздким та незручним для роботи.

Щоденну детальну інформацію щодо здійсненої банком операції відображають в основній формі аналітичного обліку—особовому рахунку. За кожним балансовим і позабалансовим рахунком відкривають рахунки аналітичного обліку. Виділення особових рахунків залежить від виду активу, зобов'язань і власного капіталу з розподілом за контрагентами.

Особові рахунки підлягають реєстрації в спеціальній книзі, де для кожного балансового рахунку IV порядку відводять окремі аркуші. В ній реєструють усі особові рахунки клієнтів, а також рахунки, відкриті за внутрішньобанківськими операціями (облік майна, власного капіталу, доходів, витрат, результатів діяльності, розрахунків). При закритті рахунку в книзі проставляють дату і вказують причину закриття. Книгу зберігають у головного бухгалтера; зміни у реєстраційних записах можуть здійснюватись тільки з його дозволу. За деякими балансовими рахунками аналітичний облік ведуть на зведених особових рахунках чи в операційних журналах, книгах, картках у вигляді хронологічного запису операції для забезпечення контролю за використанням коштів за цільовим призначенням. Наприклад, для обліку касових операцій застосовують «Книгу обліку готівки операційної каси та інших цінностей банку»; для обліку основних засобів—

«Журнал обліку основних засобів»; при розрахунках розрахунковими чеками може використовуватися зведений особовий рахунок за аналітичним рахунком «Розрахунки чеками»; видачу розрахункових чекових книжок можна обліковувати за спеціальними картками обліку і т. ін. У деяких випадках як регістри аналітичного обліку використовують примірники документів. Наприклад, для обліку документів, не сплачених у строк через відсутність коштів у банку, в картотеку до позабалансового рахунку «Документи, не сплачені в строк через відсутність коштів у банку» розміщуються перші примірники грошово-розрахункових документів, які чекають на сплату (платіжні доручення, вимога-доручення і т. ін.).

У сучасних умовах процес бухгалтерського обліку в банках автоматизований. У зв'язку з цим, з метою збереження інформації щодо кожного окремого об'єкта аналітичного обліку, оптимізації його ведення і підготовки звітності комерційними банками, Національним банком України були розроблені «Методичні вказівки щодо ведення параметрів аналітичного обліку». В основу цього нормативного документа покладено таку класифікацію: параметри поділяють на обов'язкові та необов'язкові (рекомендовані); на такі, що стосуються контрагентів (клієнтів) і ті, що стосуються безпосередньо аналітичних (особових) рахунків:

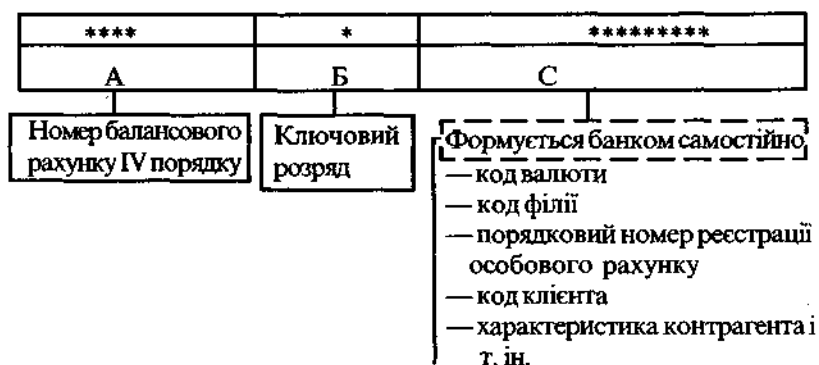
Обов'язкові параметри запроваджуються з урахуванням вимог Національного банку України щодо звітності банків. Вони є обов'язковими при оформленні нового контрагента або при відкритті аналітичного рахунку. Загальні обов'язкові параметри дозволяють: 1) отримати інформацію щодо усі відкритих клієнту рахунки; 2) вибрати сукупність рахунків, які мають задану характеристику, для складання звітності.

Необов'язкові параметри є рекомендованими для заповнення. Ваші можуть використовуватись при організації управлінського і податкового обліку в банку, а також при наданні звітності менеджерам банку та іншим органам.

Спеціальні параметри застосовують до окремих груп аналітичних рахунків залежно від їх економічного змісту. Такі параметри використовують для автоматизованого ведення деяких операцій та надання спеціальної звітності Національному банку України. Наприклад, для кредитних рахунків ці параметри передбачають забезпечення, вид кредиту, дату видачі кредиту, дату повернення, кількість пролонгацій; для депозитних рахунків — дату і строк розміщення, дату повернення коштів.

Кожному особовому рахунку надають відповідний помер, який може мати до 14 знаків. Перші п'ять (зліва направо) жорстко регламентовані, інші дев'ять (від шостого знака до чотирнадцятого) банк формує самостійно, відповідно до визначених параметрів аналітичного обліку. Знаки набувають значень від 0 до 9. Номер рахунку не може містити менше п'яти знаків.

Схема побудови номера аналітичного (особового) рахунку наведена нижче:

До номера аналітичного рахунку включають лише частину параметрів з усього набору; інші параметри зберігають поза номером рахунку і можуть використовуватися під час виконання окремих операцій та побудові звітності.

Особові рахунки включають наступні обов'язкові реквізити:

- номер особового рахунку; —сума вступного залишку;
- дата останнього руху за рахунком;
- дата здійснення поточної операції;
- номер документа, на підставі якого здійснюють запис;
- номер банку-кореспондента; —номер рахунку-кореспондента;
- код операції;
- код валюти;
- сума операції;
- суми обігів за дебетом і кредитом;
- сума вихідного залишку;
- реквізити банку, який веде рахунок.

Особові рахунки клієнтів складають у двох примірниках передруковують за встановленими стандартами і вважають вихідними документами банків. Другий примірник особового рахунку є випискою з особового рахунку і призначений для видачі клієнту. До виписок з особових рахунків додаються документи (їх копії), на підставі яких зроблені записи за кредитом рахунку.

На документах, що додають до виписок, проставляють штамп банку, який оформляє виписки з особових рахунків, а також календарний штамп дати проведення документа за особовим рахунком, якщо ця дата не співпадає з датою виписки документа.

Лекція 1.5 Банківська документація

Усі банківські операції відображають в обліку тільки при наявності документального підтвердження. Банківські документи — це письмове

розпорядження клієнта чи відповідального працівника банку на проведення грошово-розрахункової операції або іншої операції в банку. За призначенням вони поділяються на розпорядчі, тобто такі, що містять дозвіл на виконання операції, і виконавчі. Документи надходять до банків від підприємств і установ, інших банків, а також складаються безпосередньо в банку і містять необхідну інформацію щодо характеру операції, що дає змогу перевірити її законність і здійснити банківський контроль.

Таким чином, документ є письмовим підтвердженням виконання операції та підставою для відображення її в бухгалтерському обліку. Документ, який засвідчує операцію, називається первинним. На підставі первинних документів можуть складати зведені документи.

Сукупність документів, що використовуються банком для ведення бухгалтерського обліку і контролю, складає банківську документацію.

Документи за змістом операцій поділяють на: касові, меморіальні, позабалансові і та ін.

Класифікація банківських документів наведена нижче:

Касовими документами оформлюють операції з приймання і видачі готівки. Їх ділять: на приходні та видаткові. До приходних належать оголошення на внесення готівки в касу банку, приходний касовий ордер тощо; до видаткових — грошовий чек на отримання готівки і видатковий касовий ордер.

Меморіальні документи використовують для безготівкових перерахувань за рахунками. Це розрахункові документи, що надають банку клієнти (платіжні доручення, вимоги-доручення, розрахункові чеки), меморіальні ордери і та ін.

До позабалансових документів належать приходні та видаткові позабалансові ордери. Цими документами оформлюють приймання та видачу коштовностей і документів, які зберігають в касі та сховищі.

Форми документів, що підприємства подають банкам, а також документів, що вони отримують від банків на підтвердження виконання відповідних операцій, включені в уніфіковану систему грошово-розрахункової документації. Вони затверджені Правлінням НБУ і стандартизовані. Для складання документів використовують стандартні бланки встановленого зразка, виготовлені друкарським способом. Широко застосовують складання грошово-розрахункових документів на електронно-обчислювальних машинах (з аналогічним розташуванням усіх даних, передбачених стандартною формою друкарського бланку за певною операцією).

Банківські документи включають дані, які називають реквізитами.

До обов'язкових реквізитів відносять:

- назву установи банку;
- дату здійснення операції;
- зміст операції;
- суму операції;
- підписи відповідальних осіб.

Інші реквізити документа залежать від виду операції.

Усі грошово-розрахункові документи у своєму складі мають меморіальний ордер, в якому вказана бухгалтерська проводка, тобто визначені бухгалтерські рахунки, що підлягають дебетуванню і кредитуванню.

Реквізити в документах розміщені у відповідній послідовності: довідкові дані — ліворуч, бухгалтерські і статистичні — праворуч.

Кількість примірників документів повинна бути достатньою для відображення операції в обліку за всіма особовими рахунками всіх сторінучасників, що беруть участь у виконанні банківської операції. Усі примірники заповнюють комп'ютерним набором або на друкарській машинці в один прийом або шляхом множення оригіналів. Чеки, об'яви на внесок готівкою, квитанції, приходні й видаткові касові ордери заповнюють власноручно.

Тема 2. ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ З ФОРМУВАННЯ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ

Лекція 2.1 Система рахунків і облік операцій для формування статутного капіталу банку

Статутний капітал банку формують шляхом випуску і продажу акцій його учасникам—юридичним і фізичним особам. Відповідно до цього розробляють методику відображення операції з формування статутного капіталу банку.

У процесі діяльності банку статутний капітал можуть зменшувати за умови зменшення кількості його учасників. Як збільшення, так і зменшення статутного капіталу відбувається лише за рішенням загальних зборів учасників з обов'язковою наступною реєстрацією змін у Національному банку України та в Комісії з цінних паперів і фондового ринку при Кабінеті Міністрів України. Ці установи контролюють також, щоб статутний капітал формувався тільки за рахунок власних (а не позичених чи залучених) коштів учасників, як правило, з прибутку та спецфондів, накопичених з цією метою.

Синтетичний облік статутного капіталу ведуть на пасивному балансовому рахунку № 500 «Зареєстрований статутний капітал банку», який має два субрахунки: № 5000 «Сплачений зареєстрований статутний капітал банку» і №5001 «Несплачений зареєстрований статутний капітал банку». Аналітичний облік ведуть в розрізі акціонерів банку.

Крім того, для обліку операцій, що пов'язані з рухом коштів з формування статутного капіталу — випуском (емісією) акцій, їх продажем, скуповуванням, нарахуванням емісійних різниць та дивідендів,— використовуються ще й такі рахунки:

№ 3530 «Несплачений статутний фонд»;

№ 3630 «Внески за незареєстрованим статутним фондом»;

№ 5010 «Емісійні різниці»;

№ 3120 «Власні акції балансу в портфелі на продаж, викуплені в акціонерів»;

№ 6203 «Результат від торгівлі цінними паперами»; № 3631 «Кредиторська заборгованість перед акціонерами за дивіденди».

Для формування статутного капіталу банку за місцем його створення, в регіональному управлінні Національного банку України відкривають тимчасовий рахунок для внесків засновників.

Внески можуть здійснюватися як до реєстрації, так і після реєстрації статутного капіталу банку. Тому для відображення операцій зареєстрованого, але не сплаченого статутного капіталу послуговуються також рахунком № 3530 «Несплачений статутний фонд», а незареєстрованого —' рахунком № 3630 «Внески за незареєстрованим статутним фондом».

Розглянемо це на прикладах.

Перший випадок. Облік операцій, коли статутний капітал зареєстрований.

1. На реєстрацію статутного фонду:

- д-т рахунку № 3530 «Несплачений статутний фонд» 120 000 грн.;

- к-т рахунку № 5001 «Несплачений зареєстрований статутний капітал банку» 120 000 грн.

2. На отримання грошових коштів в міру їх надходження:

- д-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України» 40 000грн.;

- к-т рахунку № 3530 «Несплачений статутний фонд» 40 000 грн.

3. Одночасно, в міру внесення коштів, на зменшення несплаченого і збільшення сплаченого статутного капіталу до зареєстрованої суми:

- д-т рахунку № 5001 «Несплачений зареєстрований статутний капітал банку» 40 000 грн.;

- к-т рахунку № 5000 «Сплачений зареєстрований капітал банку» 40 000 грн.

Другий випадок. Облік внесення коштів за оголошеним і незареєстрованим статутним капіталом у розмірі 120000 грн., який реєструють в процесі внесків.

1 На часткове внесення грошей до тимчасового рахунку:

- д-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України» 40 000 грн.;

- к-т рахунку № 3630 «Внески за незареєстрованим статутним фондом» 40 000 грн.

2. На відображення реєстрації статутного фонду в процесі внесків:

- д-т рахунку № 3530 «Несплачений статутний фонд» 120 000 грн.;

- к-т рахунку № 5001 «Несплачений зареєстрований статутний капітал банку» 120 000 грн.

3. На зарахування коштів, що внесені для реєстрації до вже зареєстрованого статутного фонду:

- д-т рахунку № 3630 «Внески за незареєстрованим статутним фондом» 40 000 грн.;

- к-т рахунку № 5000 «Сплачений зареєстрований статутний капітал банку» 40 000 грн.

4. Подальші операції внесення грошей за вже зареєстрованим статутним капіталом здійснюють через рахунок № 3530 «Несплачений статутний фонд» (див. операцію 2 першого випадку):

- д-т рахунку №1200 «Коррахунок у Національному банку України» 80 000 грн.;

- к-т рахунку № 3530 «Несплачений статутний фонд» 80 000 грн.

Таким чином, закривається дебет рахунку №3530 операції 2.

5. Одночасно з операцією 4 відображають наступне збільшення сплаченого статутного капіталу:

- д-т рахунку № 5001 «Несплачений зареєстрований статутний капітал банку» 80 000грн.;

- к-т рахунку № 5000 «Сплачений зареєстрований статутний капітал банку» 80000грн.

Після цієї операції статутний капітал банку сформовано в зареєстрованій сумі 120 000 грн., що й відображене за кредитом рахунку № 5000 «Сплачений зареєстрований статутний капітал банку».

Відповідно до чинного законодавства забороняється розміщення акцій серед засновників або інвесторів, за вартістю, меншою за номінальну. У випадках реалізації за вищою ціною, ніж їх номінальна вартість, виникає емісійний дохід, який обліковують на пасивному рахунку № 5010 «Емісійні різниці». Його використання регламентують установчими документами банку.

В обліку ці операції відображають таким чином.

1. На оголошення та реєстрацію статутного капіталу в сумі 120 000грн.:

- д-т рахунку № 3530 «Несплачений статутний фонд» на суму 120 000 грн.;

- к-т рахунку № 5001 «Несплачений зареєстрований статутний капітал банку» на суму 120000 грн.

2. На реалізацію (розміщення) акцій в сумі 125 000грн.:

- д-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України» на суму 125 000 грн.;

- к-т рахунку № 3530 «Несплачений статутний фонд» на суму 120000 грн.;

- к-т рахунку № 5010 «Емісійні різниці» на суму 5 000 грн.

3. Одночасно на суму повністю сплаченого статутного капіталу, тобто на 120 000 грн.:

- д-т рахунку № 5001 «Несплачений зареєстрований капітал банку» 120 000 грн.;

-к-т рахунку № 5000 «Сплачений зареєстрований капітал банку» 120 000 грн.

Банки можуть здійснювати викуп акцій власної емісії в акціонерів, а потім, виходячи з необхідності, їх перепродавати, розповсюджувати серед своїх працівників або анулювати, що знаходить відповідне відображення в бухгалтерському обліку. Розглянемо це на прикладах.

Нарахування дивідендів акціонерам за акціями банку.

На суму нарахованих дивідендів:

- д-т рахунку № 5040 «Прибуток минулого року, що очікує затвердження», субрахунок «Оголошені дивіденди»;

- к-т рахунку № 3631 «Кредиторська заборгованість перед акціонерами за дивіденди».

Виплата нарахованих дивідендів:

- д-т рахунку № 3631 «Кредиторська заборгованість перед акціонерами за дивіденди»;

- к-т рахунків: № 1001 «Банкноти та монети в касі банку» або № 1200 «Коррахунок у Національному банку України».

Тема 3. ОБЛІК МІЖБАНКІВСЬКИХ РОЗРАХУНКІВ

Лекція 3.1 Загальні правила розрахунків між банками та класифікація кореспондентських рахунків

Міжбанківські розрахунки є важливою складовою платіжного механізму держави. Безготівкові розрахунки між суб'єктами господарської діяльності, як правило, не можуть бути завершені в межах однієї установи банку. Це головна причина виникнення міжбанківських розрахунків між установами банків, які знаходяться у різних населених пунктах.

Міжбанківські розрахунки — це система виконання й регулювання платежів за грошовими вимогами і зобов'язаннями, які виникають між банківськими установами в процесі їхньої діяльності.

Розрахунки між банками виникають переважно в зв'язку з виконанням установами банків доручень клієнтів на перерахування коштів на користь клієнтів в інші установи банків, а також виконання банківських операцій з купівлі, продажу й розміщення валютних коштів, грошових коштів у депозити і та ін. Операції із зарахуванням коштів на рахунок клієнта або банківський рахунок у банку-отримувача, звичайно, передують операція зі списання коштів з рахунку клієнта або банківського рахунку в банку-платника. Таким чином, міжбанківські розрахунки є обов'язковим елементом системи безготівкових розрахунків.

Від правильної організації міжбанківських розрахунків багато в чому залежить безперервність обігу капіталу суб'єктів підприємницької діяльності. За своєю суттю грошові кошти, перераховані міжміськими платниками за товарними та нетоварними операціями, з моменту їх списання з рахунків платників і до зарахування на рахунок отримувачів, перебувають у складі банківських ресурсів і можуть використовуватись банком для фінансування його активних операцій. Термін перебування грошей у складі банківських ресурсів залежить від способу платежу та форми розрахунків, способу передачі інформації між банками, способу обробки облікової інформації в банку.

Залежно від країни та місця знаходження установи банку міжбанківські розрахунки розподіляються на:

- розрахунки між банками в Україні;
- розрахунки банків України з іноземними банками.

Правило міжбанківських розрахунків в Україні регламентує Національний банк України. Положенням про міжбанківські розрахунки передбачені наступні форми їх проведення:

— через Національну систему електронних платежів (НСЕП), що функціонує при Національному банку України;

— через прямі кореспондентські відносини між комерційними банками.

Розрахунки між установами, які входять до системи одного банку, можуть здійснювати через внутрішньобанківську платіжну систему (ВБПС). Внутрішня платіжна система може також бути розробленою об'єднаннями банків (клірингові банки). Така система функціонує на основі нормативних документів, розроблених безпосередньо комерційними банками або спільними зусиллями групи банків. Такі клірингові банки (регіональні розрахункові палати) можуть утворюватись при отриманні ліцензії НБУ.

Складовими елементами системи міжбанківських розрахунків є:

—кореспондентські відносини;

—кореспондентські рахунки.

Кореспондентські відносини можуть існувати між різними комерційними банками, між комерційними банками і центральним банком держави, а також центральним банком іншої держави, між центральними банками суверенних держав.

Економічна основа розрахунків між банками—запровадження між ними кореспондентських відносин. Під кореспондентськими відносинами розуміють договірні відносини, які виникають між двома або декількома кредитними установами з приводу здійснення платежів, розрахунків, надання послуг одній з них за дорученням і за рахунок іншої.

Кореспондентські відносини оформляють кореспондентською угодою, в якій фіксують строк договору, порядок та умови виконання відповідних банківських операцій, а також режим функціонування кореспондентського рахунку.

Кореспондентський рахунок — це рахунок, на якому відображають розрахунки, що виконує одна кредитна установа за дорученням і за раху-

нок коштів іншої кредитної установи на підставі кореспондентської угоди. Наприклад, банк А на підставі угоди з банком Б бере на себе зобов'язання отримати грошові кошти від клієнтів, що належать банку Б, сплачувати за його рахунок перекази тощо. У свою чергу банк Б приймає на себе зобов'язання виконувати такі самі операції для банку А. При цьому банки відкривають один в одного кореспондентські рахунки, на яких тимчасово накопичуються грошові кошти, які надходять для банку-кореспондента.

Існує два типи кореспондентських рахунків: кореспондентський рахунок нашого банку, відкритий в іншому банку, називають рахунком «ностро», а рахунок іншого банку, відкритий в нашому банку, іменують рахунком «лоро». За своїм характером рахунок «ностро» — активний, а рахунок «лоро» — пасивний. Ці рахунки можуть відкриватись як на взаємній основі, так і в односторонньому порядку. Рахунок «ностро», відкритий на балансі одного банку, виступає як рахунок «лоро» на балансі банку-кореспондента.

Основні записи виконують за рахунком «лоро». Вони є вирішальними для забезпечення своєчасності платежу і нарахування відсотків. Операції за рахунком «ностро» здійснюють за методом дзеркальної бухгалтерії. На рахунках «ностро» обліковують кошти банку, що депоновані в іншому українському або зарубіжному банку-кореспонденті. З цих рахунків виконують платежі на користь клієнтів банків-кореспондентів (фірм, банків і окремих громадян). Усі платежі з рахунків «ностро» здійснюють лише з дозволу банку, якому відкритий цей рахунок. Грошові кошти зараховують на рахунки «ностро» банками-кореспондентами самостійно. Про завершену операцію того ж дня надсилають повідомлення банку, для якого відкритий рахунок «ностро».

На рахунках «лоро» обліковують грошові кошти, що належать банку, на ім'я якого відкритий цей рахунок. За кредитом рахунків «лоро» відображають надходження грошових коштів на адресу клієнтів, яких обслуговує банк, що є власником цього рахунку. Зарахування грошових ко-

штів на рахунок «лоро» проводять самостійно з повідомленням банку-кореспондента. За дебетом рахунку «лоро» відображають платежі на користь банку, в якому відкритий цей рахунок, і його клієнтів. Цю операцію здійснюють лише з дозволу банку, в якому відкритий рахунок «лоро».

Операції за кореспондентським рахунком виконує банк-кореспондент у межах кредитового залишку, перевищення якого допускають у випадку надання кредиту овердрафт, якщо такий кредит передбачений угодою.

Розмір залишку коштів на рахунку в банку-кореспонденті залежить від характеру та обсягу послуг, які надає кореспондент.

Сплату за використання кореспондентського рахунку частково стягують як комісійну винагороду; банк-кореспондент вимагає підтримання на рахунку компенсаційного залишку, тобто мінімальної суми грошових коштів. Наприклад, Deutsche-Bank, Bank of New-York висувають перед українським банком умову—підтримувати сталий залишок на рахунку в розмірі 200000—300000 тис. доларів США. На суму залишку закордонні банки нараховують відсотки, але за ставкою, нижчою від ставки Libor (меншою 3 % у доларах США). Конкретний розмір мінімального залишку обумовлюють угодою і залежить від кількості платежів за рахунком, стабільності банку і якості двосторонніх відносин. Окремі іноземні банки стягують з кореспондентів невелику річну платню.

За станом на визначену в угоді дату банки-кореспонденти проводять звірку розрахунків за рахунками і подають один одному виписки з особистого рахунку комітента.

Комітентом іменують одну із сторін за кореспондентською угодою, за дорученням якої і за чий рахунок здійснюють зазначені в угоді операції'.

Під *комісіонером* в угоді розуміють сторону, яка виконує за дорученням комітента і за його рахунок зазначені в угоді операції.

За кореспондентськими рахунками «ностро» і «лоро» в аналітичному обліку відкривають особові рахунки за кожним банком і виду валюти.

До номера особового рахунку вводять такі параметри: характеристику банку (резидентність) та його код. Особові рахунки, що відкриті в українських банках, реєструють в книзі відкритих особових рахунків.

Рахунки призначені для обліку міжбанківських розрахунків, розміщені у першому класі плану рахунків комерційного банку.

Лекція 3.2. Організація та облік операцій за міжбанківськими розрахунками, які здійснюють через НСЕП при НБУ

Національна система електронних платежів — це державна платіжна автоматизована комп'ютерна система, яка виконує розрахунки між банківськими установами, що розташовані на території України. Вона побудована на безпаперовому принципі передачі електронних повідомлень засобами електронної пошти НБУ. Ця система була розроблена і запроваджена в дію НБУ у 1994 р. Участь комерційних банків України в НСЕП є обов'язковою. Україна — перша держава, в якій створена електронна платіжна система, що об'єднує в якості учасників усі банківські установи, розташовані на її території. В інших державах існують локальні регіональні автоматизовані розрахункові палати, або клірингові банки. Функції цих установ дещо ширші, ніж НСЕП в Україні: їх учасниками, крім банків, можуть бути безпосередньо клієнти банків, але залучення комерційних банків у такі системи не є обов'язковим.

Основні переваги Національної електронної системи платежів:

- а) прискорення розрахунків у господарському обігу України (розрахункові документи, прийняті банком від клієнтів протягом операційного робочого дня, повинні бути відображені за його кореспондентським рахунком в той самий день. За затримку виконання платежів банк сплачує штрафні санкції. Система забезпечує проходження операцій за один день, тобто практично в режимі реального часу);
- б) гарантованість платежу (платежі, що виконуються через НСЕП, є гарантованими для отримувача і не можуть бути повернені);

в) прозорість системи розрахунків (розрахунки між банками здійснюються під контролем НБУ, тому виключена присутність «приватного» інтересу. Ця система унеможлиблює зумисну затримку платежів комерційними банками з метою отримання додаткових банківських ресурсів).

Організація проведення розрахунків покладена на Центральну розрахункову палату (ЦРП) при НБУ. Для оперативного здійснення платежів при регіональних управліннях НБУ створені регіональні розрахункові палати, які є структурними підрозділами ЦРП.

До складу програмно-технічного забезпечення НСЕП входять такі компоненти:

- програмно-технічний комплекс НСЕП;
- електронна пошта НБУ;
- засоби захисту інформації.

У державній платіжній системі НСЕП реалізовано модель «брутто» рахунків. Згідно з цим механізмом розрахунки між банками здійснюються за кожним документом і лише в межах наявних коштів на коррахунку в момент виконання платежу, тобто при цьому механізмі овердрафт заборонений.

Національна система електронних платежів реалізує такі функції:

- забезпечує розрахунки між банками в національній валюті України;
- транзакції (операції з переказу коштів) відображають на рахунках у режимі реального часу, що дозволяє учасникам розрахунків прогнозувати ліквідність;
- транзакції, що призводять до овердрафту, блокуються в системі;
- відсутні будь-які пріоритети обробки транзакцій, крім черговості надходження до системи;
- ініційована транзакція не може бути відмінена банком-відправником;

—ініціатива проведення транзакції належить банку, який дебетує свій рахунок. Можливість дебетувати рахунок іншого учасника НСЕП належить тільки НБУ для обмеженої кількості типів транзакцій.

Про необхідність дебетувати рахунок іншого банку передають повідомлення через НСЕП, і рахунок дебетують за згодою цього банку;

—основним режимом НСЕП є передача пакетів електронних платіжних документів. Система виключає використання паперових технологій;

—організований обмін документами у вигляді технологічних циклів приймання-передачі, величина яких залежить від поточних потреб банку;

—у регіональних управліннях НБУ ведуть транзитний рахунок для відображення транзакцій, які не були завершені протягом одного банківського дня. Це дозволяє організувати роботу учасників НСЕП з урахуванням специфіки діяльності кожного з них (наприклад, при збоях у роботі каналів зв'язку);

— обмежень на суму транзакцій в НСЕП немає. Неявними обмеженнями є: мінімальна сума — собівартість однієї транзакції, максимальна сума — наявні кошти на рахунку НБУ;

—кількість платіжних документів в одному пакеті не повинна перевищувати однієї тисячі.

Комерційний банк входить до числа учасників НСЕП після підписання угоди з регіональним управлінням НБУ щодо відкриття кореспондентського рахунку. Установам комерційного банку за його згодою можуть відкривати субкореспондентські рахунки.

Кореспондентський рахунок відкривають комерційному банку в регіональному управлінні НБУ за місцем знаходження банку (тобто його юридичною адресою). Для відкриття рахунку комерційний банк подає такі документи:

- копію банківської ліцензії;
- заяву на відкриття рахунку;

—примірник Статуту банку, посвідчений НБУ, із зазначеним реєстраційним номером;

— карточку із взірцями підписів (керівника банку та головного бухгалтера) та відбитком печатки, посвідчену нотаріально.

Про відкриття рахунку установа НБУ зобов'язана повідомити податкову адміністрацію в триденний строк. Відкриття коррахунку в НБУ є заключним етапом у процедурі реєстрації банку (або його філії). Для комерційного банку коррахунок виконує ту ж функцію, що й поточний рахунок для підприємства.

Облік міжбанківських розрахунків у системі НСЕП здійснюють за дворівневою системою обліку. Це означає, що облік операції ведуть одночасно на двох окремих рахунках. Отже, комерційному банку відкривають два рахунки:

—кореспондентський рахунок — відкривають в обліково-операційному відділі регіонального управління і виконує функцію реального статичного рахунку;

—технічний коррахунок — відкривають в регіональній розрахунковій палаті і виконує функцію технічного динамічного рахунку.

На технічному коррахунку відображають операцію щодо кожного документа. На реальному коррахунку облік ведуть реальними, агрегованими сумами підсумкових обігів за день.

На початку кожного дня операційний відділ регіонального управління НБУ передає до регіональної розрахункової палати інформацію щодо залишку коштів на реальному коррахунку. Протягом дня всі платіжні документи відображають на технічному рахунку. Підведені в кінці операційного дня підсумки за технічним рахунком передають до операційного відділу НБУ для виконання проводок за реальним коррахунком. Якщо протягом дня крім НСЕП не було інших джерел надходження коштів на коррахунок, то після виконання проводки залишок на технічному рахунку повинен дорівнювати залишку на коррахунку.

Комерційні банки отримують від регіональної розрахункової палати інформацію:

- про стан кореспондентського рахунку на початок кожного банківського дня;

- про стан технічного коррахунку протягом робочого дня.

Це дозволяє комерційному банку в разі потреби проводити розрахунки з урахуванням надходжень на коррахунок протягом дня.

Регіональне управління НБУ після відкриття кореспондентського (субкореспондентського) рахунку комерційному банку повідомляє повну інформацію щодо нього в департамент інформації Національного банку України (адреса банку, найменування банку, номер кореспондентського рахунку та інші реквізити). На підставі цієї інформації департамент розраховує номер за міжбанківськими розрахунками, який присвоюють певному комерційному банку. Згідно з традицією, що склалася, цей номер називають номером за МФО (міжфілійними обігами). Усі реквізити комерційного банку заносить департамент до електронного «Довідника комерційних банків України».

Порядок обслуговування кореспондентського рахунку і режим його функціонування регламентують угодою, яку підписують керівник регіонального управління НБУ та голова правління комерційного банку. Плата за обслуговування складається з абонентної плати і фактично виконаного обсягу інформаційно-розрахункових послуг. Комерційний банк сплачує послуги щомісячно у визначені строки.

Кореспондентський рахунок комерційного банку може бути закритий:

- за рішенням НБУ щодо ліквідації комерційного банку;
- за рішенням арбітражного суду щодо ліквідації комерційного банку або визнання його банкрутом;
- за рішенням загальних зборів акціонерів (засновників) комерційного банку про реорганізацію або ліквідацію банку.

Розрахунки через Національну електронну платіжну систему здійснюються автоматично, без застосування паперових документів, шляхом використання електронних розрахункових документів. Електронний розрахунковий документ— це банківське повідомлення визначеного формату, яке містить установлені реквізити та несе інформацію щодо перерахування коштів, набуває форми файлу при передачі електронною поштою і при збереженні на магнітних носіях.

Розглянемо послідовність проведення розрахунків:

по-перше, на початку робочого дня регіональна розрахункова палата (РРП) отримує від операційного відділу (ОПЕРВ) управління НБУ інформацію щодо стану коррахунку комерційного банку (або філії) і передає цю інформацію до комерційного банку (філії) каналами електронного зв'язку (витяг з коррахунку);

по-друге, комерційний банк приймає грошово-розрахункові документи від своїх клієнтів, в яких міститься доручення на перерахування грошових коштів з їх рахунків на адресу отримувача у формі паперових документів або через комп'ютерну систему “клієнт-банк”. За цими грошово-розрахунковими документами із застосуванням програми «Операційний день банку» оформляють пакети електронних розрахункових документів;

по-третє, комерційний банк А здійснює передачу файлів електронних розрахункових документів у регіональну розрахункову палату; після отримання підтвердження від РРП у комерційному банку А операцію відображають за рахунками:

Д-т—поточний (або інший зазначений рахунок) № 2600;

К-т—коррахунок банку-платника А № 1200;

по-четверте, РРП здійснює обробку, відображає за технічним коррахунком електронних розрахункових документів у порядку черговості їх надходження і здійснює передачу в РРП, яка обслуговує комерційний банк отримувача грошових коштів;

по-п'яте, РРП відображає отримані електронні розрахункові документи за технічним коррахунком банку-отримувача після підтвердження від банку В; каналами зв'язку передає документи банку-отримувачу В;

по-шосте, у банку-отримувачі В електронні розрахункові документи оформляють для кожного клієнта у формі паперового документа, який іменують «Реєстр електронних розрахункових документів». Реєстр посвідчують підписом і штампом банку та видають клієнту як додаток до витягу з рахунку. Реєстр використовують як підтвердження зарахування грошей на рахунок клієнта. Комерційний банк В зобов'язаний здійснювати обробку електронних документів у день їх надходження від РРП та в порядку їх надходження незалежно від змісту. В банку В надходження платежу відображають банківським записом:

Д-т—коррахунок банку-отримувача № 1200;

К-т—поточний (або інший) рахунок отримувача № 2600.

У кінці робочого дня результати розрахунків за поточний день відображають на кореспондентському (субкореспондентському) рахунку комерційного банку в регіональному управлінні НБУ.

Враховуючи зростання кількості операцій і потреби банків у забезпеченні якомога більш оперативного управління своїми ресурсами, у НСЕП НБУ реалізовано декілька моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку. Вибір моделі здійснює комерційний банк.

У системі електронних платежів НБУ функціонує інформаційно-пошукова система, яка дозволяє отримати відомості щодо причини затримки проходження будь-якого платежу за запитом комерційного банку. Відповідь на запит банку НБУ повинен надати протягом двох робочих днів, не враховуючи дня запиту.

Лекція 3.3 Касове обслуговування установ комерційних банків та облік цих операцій

Касове обслуговування комерційних банків та їх установ здійснюють регіональні управління НБУ або комерційні банки згідно з укладеними угодами.

Кожна установа комерційного банку при виникненні потреби підкріплення операційної каси, подає заявку до регіонального управління НБУ. Регіональне управління уточнює суму та строки підкріплення, установу банку, з якого буде здійснюватись підкріплення, а також спосіб доставки готівки. Лише після узгодження усіх цих моментів управління НБУ відправляє електронною поштою письмове повідомлення банку-одержувачу і банку-відправнику готівки.

Підкріплення операційної каси установи комерційного банку здійснюють з обігової каси регіонального управління НБУ за грошовим чеком з одночасним списанням відповідної суми з коррахунку. У разі доставки підкріплення через інкасаторів НБУ комерційний банк надсилає в регіональне управління НБУ платіжне доручення для сплати готівки з коррахунку.

Для обліку операцій з касового обслуговування комерційних банків використовують рахунки для обліку транзитних обігів. Наявність цих рахунків пов'язана з виконанням операції за безпосередньої кореспонденції із рахунками каси:

- 181 —Дебіторська заборгованість за операціями з банками;
- 1811А—Дебіторська заборгованість за операціями з готівкою;
- 191—Кредиторська заборгованість за операціями з банками;

Розглянемо облік цих операцій:

Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
1 Отримання комерційним банком дозволу на підкріплення з обігової каси НБУ	№1811	№ 1200
2. Отримання готівки операційною касою установи комерційного банку	Банкноти та монети в касі банку № 1001	№1811

За погодженням із регіональним управлінням НБУ підкріплення операційної каси установи комерційного банку може здійснюватись за рахунок іншого комерційного банку, якщо у нього є надлишок готівки. Видача готівки банку-одержувачу установою банку, що передає гроші, виконують за видатковим касовим ордером за довіреністю або за грошовим чеком.

Передачу готівки банку-покупцю здійснюють після списання відповідної суми з його коррахунку і зарахування її на коррахунок банку, який продає готівку.

Крім операцій з підкріплення операційної каси, комерційні банки виконують також операції зі здачі надлишків готівки або зношених грошей.

Установи банків, що мають надлишок готівки, а також зношені гроші, здають їх до обігів каси регіональних управлінь НБУ за оголошенням на внесення готівки або через інкасаторів НБУ із зарахуванням цих сум на коррахунок відповідної установи банку.

Лекція 3.4. Облік міжбанківських розрахунків, які здійснюють за прямими кореспондентськими угодами

Під прямими кореспондентськими угодами розуміють договірні відносини між комерційними банками, метою яких є прискорення платежів і розрахунків. Платежі й розрахунки здійснює один банк за дорученням іншого.

За своїм економічним змістом операції, які проводять за прямими кореспондентськими рахунками між установами банків у межах України та між установами банків, які розташовані на території України та зарубіжними банками, мають однаковий характер. Однак існує різний порядок їх регулювання з боку Національного банку України та органів державного управління.

Виходячи з мультивалютного принципу роботи бухгалтерських рахунків, однакові за змістом операції, незалежно від того, чи виконуються вони в іноземній валюті, чи в гривнях, відображають за однією групою рахунків. Коррахунки «лоро» і «ностро» можуть відкриватися як в іноземній, так і в національній валюті.

Прямі коррахунки між банками в межах України можуть бути відкриті лише з дозволу Національного банку. Ці рахунки використовують для проведення банківських операцій, що мають постійний характер. Наприклад:

—при здійсненні операцій, що пов'язані з купівлею та продажем валютних коштів на Міжбанківській валютній біржі (МВБ);

— при розрахунках між клієнтами банків за операції, що мають постійний характер.

Для відкриття рахунку банк-кореспондент подає такі документи:

- 1) дозвіл регіонального управління НБУ на запровадження прямих кореспондентських відносин;
- 2) заяву на відкриття рахунку;
- 3) нотаріально завірени копії Статуту та банківської ліцензії;
- 4) картку зі зразками підписів та мокрим відбитком печатки;
- 5) баланс і довідку щодо дотримання економічних нормативів на перше число звітного місяця.

Банки-кореспонденти зобов'язані здійснювати перевірки правильності відображення операцій за коррахунками щомісяця. Завдання перевірки-звіряння залишку кореспондентського рахунку, яке повинне бути оформлене відповідним актом не пізніше .5 числа наступного за звітним місяця.

За наявності ліцензії НБУ на підставі перелічених вище документів банку-кореспонденту резиденту також може бути відкритий коррахунок в іноземній валюті. Для запровадження комерційним банком кореспондентських відносин із зарубіжними банками потрібна ліцензія Національного

банку України на виконання валютних операцій, зокрема, на відкриття кореспондентських рахунків.

Відкриття коррахунку і здійснення операцій потребує від банку витрат. Тому до початку роботи із запровадження кореспондентських відносин необхідно з'ясувати, який банк і в якій країні найбільше підходить для цього.

У кореспондентській угоді, що підписана банками, відображають наступні питання:

- вид і валюта, в якій відкривають рахунок, умови зарахування та списання грошових коштів з рахунку;

- реквізити банку-кореспондента: свифт, телекс, телефонні контактні номери тощо;

- форми та порядок розрахунків, що можуть використовуватися за цим коррахунком, зокрема, порядок відкриття та авізування акредитивів, умови та порядок здійснення переказів, прийому на інкасо чеків, гарантій і т.ін.;

- порядок сплати комісійної винагороди, умови відшкодування видатків, порядок нарахування відсотків за залишками на рахунку.

У комерційному банку з метою зменшення ризиків може запроваджуватись максимальна сума залишку за коррахунком.

У вповноважених банках України банкам-кореспондентам нерезидентам можуть установлюватися кореспондентські рахунки в гривнях. Перелік операцій, які здійснюються за цими рахунками, обмежений валютним законодавством України.

За коррахунками виконують операції:

- здійснення розрахунків за експортно-імпортними операціями за дорученням клієнтів; платежі неторгового характеру, якщо вони не суперечать чинному законодавству;

- міжбанківські операції—купівля та продаж валюти, торгівля на грошовому ринку (надання один одному грошових коштів на певний термін), залучення та розміщення депозитів, купівля цінних паперів і та ін.;

— облік витрат і отримання доходів, пов'язаних з обслуговуванням коррахунків.

У нижче відображеній таблиці наведені операції за коррахунками «лоро» і «ностро»:

№	Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
1	2	3	4
1.	За дорученням зарубіжного банку з його «лоро» рахунку перераховують грошові кошти українській фірмі:	№ 1600	№2600
2.	а) списано з рахунку АТ «Роксолана» в оплату за імпорتنі поставки; бенефіціар обслуговує банк, в якому відкритий «ностро» рахунок; б) при отриманні виписки з банку-кореспондента; в) при сплаті за рахунок овердрафту	№ 2600 № 1919 № 1919	№1919 Інша кредиторська заборгованість за операцію з банками № 1500 № 1620 Позиція банку щодо іноземної валюти
3.	З коррахунку «лоро» списані відсотки і комісійна винагорода за надані послуги	№ 1600 Еквівалент позиції банку, щодо іноземної валюти №3800	№ 3801 Одночасно комісійні доходи №6114
4.	За дорученням банку-кореспондента перераховано з його рахунку «лоро» в покриття в повній сумі акредитиву	№1600	№2602 Кошти в розрахунках
5.	За повідомленням банку-кореспондента зараховано платіж ТзОВ «Веда» за експортну поставку	№ 1500	№2600
6.	За дорученням банку з його «ностро» рахунку кошти розміщені в депозит	№1512 Інші короткострокові депозити	№1500

За особовими рахунками, що відкриті зарубіжним банкам, додатково ведуть оперативний облік (позасистемний). Для цього використовують спеціальні картки у валюті рахунку. В оперативному обліку відображають правильно оформлені та відповідні режиму рахунку документи, що підлягають проведенню за балансовими рахунками щодо умови можливості ви-

конання платежу. В обумовлені угодою строки банки-кореспонденти за рахунками «лоро» та «ностро» в іноземній валюті надсилають один одному витяги. Суми, що зазначені у витязі, кантують (звіряють) з даними обліку та документами комерційного банку. За результатами квітуння щомісяця готують таблиці звіряння розрахунків, які називаються «ракорд». Необхідність складання таблиць-ракорд зумовлена тим, що обіг та залишки особових рахунків за витягами іноземних банків не завжди співпадають з даними обліку українських комерційних банків. Про виявлені розбіжності український банк сповіщає іноземний банк і вживає заходи щодо їх усунення.

Тема 4. ПЛАТІЖНІ РАХУНКИ ТА ОБЛІК РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Лекція 4.1. Характеристика платіжних розрахунків клієнтів банку

Організація грошових розрахунків—це одна із функцій комерційних банків. Грошовий обіг — це сукупність платежів (розрахунків), які здійснюються безготівковими перерахунками або готівкою. Грошовий обіг за структурою поділяють на *готівковий* та *безготівковий*.

Готівковий обіг включає платежі, які здійснюють готівкою і переважно пов'язаний з доходами та витратами населення. Існують певні обмеження щодо застосування розрахунків готівкою між суб'єктами господарської діяльності (підприємствами).

Під безготівковим обігом розуміють систему грошових розрахунків, які провадять без участі готівки. У промислове розвинутих країнах безготівковий грошовий обіг складає 80—90% усього грошового обігу. В Україні в зв'язку з кризовими явищами у сфері економіки і платежів його частка зменшилась. Станом на початок 1998 р. частка готівкового обігу складала приблизно 40—50%.

Грошовий обіг регулюють чинним законодавством та нормативними актами Національного банку України. В основу його організації покладені такі принципи:

- 1) усі підприємства, незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, зобов'язані зберігати грошові кошти на рахунках у банку. В касі підприємства можуть знаходитись кошти готівкою в межах ліміту і терміну, які встановлені банком і погоджені з підприємством;
- 2) грошові розрахунки проводять переважно через банки шляхом безготівкових розрахунків;
- 3) платежі здійснює банк зі згоди або за дорученням платника і, відповідно, з наданими підприємством грошово-розрахунковими документами, які не обертаються поза банками. Безспірне списання коштів з його рахунку здійснюють лише у випадках, що передбачені законодавством.

Ці основні принципи визначають “головну біль” банків в організації грошового обігу, і перш за все, стосуються суб'єктів господарської діяльності, крім фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності без юридичного статусу, що мають право не відкривати рахунку в банку для зберігання коштів і здійснення розрахунків.

Клієнти мають право самостійно обирати банк для розрахунково-касового обслуговування і за всіма видами операцій можуть користуватись послугами одного або декількох комерційних банків. Наявність рахунку в банку—це основа контрактних взаємовідносин між банком і клієнтом. Види рахунків, які підприємства можуть відкривати в банку залежать від правового статусу і характеру діяльності цього підприємства. Це можуть бути поточні, бюджетні, депозитні (вкладні), позичкові та деякі інші рахунки.

Поточний рахунок — це основний рахунок суб'єкта господарської діяльності. Без відкриття поточного рахунку підприємство не має права займатися ніякими видами господарської діяльності. Новостворене підприємство для отримання свідоцтва щодо державної реєстрації повинне ві-

дкрити тимчасовий поточний рахунок, на який засновники перераховують внески для формування статутного капіталу. Після перерахування засновниками 30% від оголошеного розміру статутного капіталу банк надає підприємству довідку для подання в органи державної реєстрації у складі документів, необхідних для її здійснення.

Отже, поточний рахунок призначений для зберігання грошових коштів і здійснення розрахунків за всіма видами діяльності підприємства. Види діяльності, якими може займатись підприємство перелічені в його статуті або в документі, що його замінює.

Комплексне розрахунково-касове обслуговування полягає у веденні поточного рахунку клієнта і здійсненні банком за його дорученням усіх розрахункових (надання платіжних послуг) і касових операцій, які виникають у процесі його діяльності та передбачені чинним законодавством. Банк звертає особливу увагу на процедурні питання, які пов'язані з відкриттям, веденням і закриттям поточного рахунку.

Для підприємств, організацій та установ, яких фінансують з бюджетів різних рівнів, функції поточного рахунку виконує бюджетний поточний рахунок. У випадку наявності в таких підприємствах інших джерел фінансування, поряд із бюджетним поточним рахунком, їм відкривають поточний рахунок.

За своїм характером поточні рахунки належать до депозитів на вимогу або, інакше кажучи, до депозитів до запитання. Тобто, обслуговуючи такий депозит, банк зобов'язаний в будь-який момент забезпечити зняття коштів, що здійснює безпосередньо клієнт чи третя особа за дорученням клієнта. У зарубіжній банківській практиці такі рахунки ще називають транзакційні (платіжні) депозити. Термін «платіжні рахунки» (депозити) досить чітко відображає суть поточних рахунків. За цими рахунками банки або зовсім не нараховують відсотків, або нараховують їх залежно від середнього залишку, або від дотриманого клієнтом встановленого компенсаційного залишку.

Банки ретельно підходять до процедури відкриття поточного рахунку. Зміст процедури залежить від категорії клієнта — суб'єкта господарської діяльності або фізичної особи.

Для відкриття рахунку підприємство надає банку такі документи:

- 1) заявку на відкриття поточного рахунку;
- 2) копію свідоцтва щодо державної реєстрації в органі державної виконавчої влади або в іншому органі, який уповноважений здійснювати державну реєстрацію;
- 3) копію належним чином зареєстрованого Статуту (положення);
- 4) копію документа, що підтверджує взяття підприємства на податковий облік;
- 5) картку із зразками підписів осіб, яким відповідно до чинного законодавства чи установчих документів надано право розпоряджатися рахунком та візувати розрахункові документи (до картки включають також зразок відбитку печатки підприємства);
- 6) копію документа щодо реєстрації в органах пенсійного фонду України.

Банк і підприємство (власник рахунку) укладають між собою угоду на здійснення розрахунково-касового обслуговування, в якій зазначають номер відкритого рахунку, передбачені зобов'язання та права сторін щодо виконання операції за рахунком, умови закриття рахунку, строк дії угоди, порядок та періодичність видачі виписок з рахунку і та ін. За окремою угодою банк надає список тарифів комісійної винагороди за свої операції та послуги, у тому числі за розрахунково-касове обслуговування (плата за відкриття рахунку, закриття рахунку, вихідні перекази, за вилучення готівки тощо).

Законодавством та інструкціями Національного банку України передбачено, що кожне підприємство має право відкрити по одному поточному рахунку в національній та іноземній валюті в двох установах банку.

У разі відкриття двох поточних рахунків у національній валюті, один з них виступає в якості основного, другий—додаткового.

Таким чином, підприємство в заяві має зазначити, який саме поточний рахунок воно бажає відкрити в банку. Відмінності цих рахунків полягають у наступному: якщо на поточних рахунках не вистачає коштів для задоволення всіх претензій до підприємства, то заборгованість, яку стягують у безспірному порядку, обліковують за основним поточним рахунком.

Бухгалтерія на підставі розпорядження керуючого реєструє поточний рахунок у книзі реєстрації відкритих рахунків, робить відповідну позначку на документах і передає їх до юридичної служби для зберігання в юридичній справі клієнта. Протягом трьох робочих днів з дня відкриття рахунку (включаючи день відкриття) банк повинен повідомити номер рахунку податковому органу, а в разі відкриття додаткового рахунку — також банк, в якому відкритий основний рахунок.

Документальне оформлення відкриття поточного рахунку господарським товариствам, договірним об'єднанням, товарним біржам, довірчим товариствам, друкованим засобам масової інформації, колективним сільськогосподарським підприємствам, товариствам споживчої кооперації, орендним підприємствам, профспілковим організаціям, політичним партіям, громадським та релігійним організаціям, а також відокремленим підрозділам підприємств має деякі особливості.

До підприємств, для яких законом не передбачена наявність статуту, належать повні товариства, командитні товариства, селянські (фермерські) господарства, підприємці (без створення юридичної особи).

Бюджетні поточні рахунки відкривають на підставі платіжного доручення фінансового органу, органу Державного казначейства, відповідного розпорядника бюджетних коштів. Фізичній особі-підприємцю (без створення юридичної особи) поточний рахунок відкривається на його ім'я.

Поточні рахунки, як і інші рахунки, мають мультивалютний характер. Тому, якщо в статуті зазначено, що підприємство займається зовніш-

нроекономічною діяльністю, банк може відкрити йому поточний рахунок в іноземній валюті.

Поточні рахунки можуть відкриватися також приватним (фізичним) особам. Вони носять платіжний характер і призначені для здійснення розрахунків приватної особи з фізичними та юридичними особами, тобто для обслуговування руху грошових коштів, що виникає при надходженні доходів приватної особи та їх використанні. Для відкриття рахунку приватна особа подає:

- заяву на відкриття рахунку;
- картку зі зразком підпису;
- паспорт або документ, що його замінює;
- довідку про ідентифікаційний код платника податку.

Паспорт і довідка дозволяють банку ідентифікувати фізичну особу.

Виконання операцій за поточними рахунками здійснюють на підставі розрахункових документів у безготівковій та готівковій формі.

Платіжні рахунки клієнтів розміщені у другому класі балансу «Операції з клієнтами». Аналітичні поточні рахунки суб'єктам господарської діяльності відкривають до рахунку четвертого порядку № 2600 «Поточні рахунки суб'єктів господарської діяльності». До суб'єктів господарської діяльності належать усі юридичні особи, в тому числі організації та установи, а також підприємці, які здійснюють свою діяльність без створення юридичної особи.

Номер рахунку, до якого бюджетним установам відкривають аналітичні бюджетні поточні рахунки, залежить від рівня бюджету, з якого відбувається фінансування:

- № 2520 «Поточні бюджетні рахунки клієнтів, які утримуються з Державного бюджету України»;

Аналітичні поточні рахунки для обліку коштів із не бюджетних джерел бюджетним установам відкривають до наступних рахунків:

- № 2530 «Інші кошти клієнтів, які утримуються з Державного бюджету України»;

Аналітичні поточні рахунки приватним (фізичним) особам відкривають до рахунку № 2620 «Поточні рахунки фізичних осіб».

При виконанні операції за платіжними рахунками, що пов'язані з вилученням і наданням готівки, банк і підприємство повинні дотримуватись правил здійснення касових операцій.

Розрахунки без участі готівки здійснюють через використання безготівкових розрахунків, які провадить банк перерахуванням грошових коштів з рахунку платника на рахунок одержувача або заліком взаємних вимог підприємств. Для цього використовують такі платіжні інструменти, як форми безготівкових розрахунків, векселі та пластикові картки. Форми безготівкових розрахунків і правила їх здійснення запроваджує Національний банк України. Підприємства можуть застосовувати такі форми розрахунків:

- платіжні доручення;
- платіжні вимоги-доручення;
- чеки;
- акредитиви;
- платіжні вимоги.

Форма безготівкових розрахунків складається з двох основних елементів: вид розрахункового документа і схема документообігу.

При здійсненні розрахунків використовують стандартні форми розрахункових документів, які приймає банк до виконання при наявності підписів осіб, які мають право розпоряджатися коштами на поточному рахунку. Прийняття документів від підприємств здійснюють протягом робочого дня. Документи, що прийняті в операційний час, фіксує банк у балансі в

той самий день. Списання коштів з рахунку платника провадиться тільки за першим примірником розрахункового документа.

Кожна форма має особливий документообіг, який включає етапи проходження документів між учасниками розрахункової операції (платник, банки, одержувач) і визначає порядок списання коштів з поточного рахунку платника та їх рух до зарахування на рахунок одержувача.

При здійсненні розрахунків гарантованими платіжними дорученнями, акредитивами, чеками передбачається гарантія платежу з боку банків. Гарантію платежу у цих випадках банк вирішує через відокремлення частки грошових коштів клієнта з поточного рахунку і депонування їх на особовому рахунку, що входить до складу аналітичних рахунків, які відкриваються до балансового рахунку четвертого порядку «Кошти в розрахунках». Кошти на цих рахунках мають цільове призначення: для оплати розрахункових документів за гарантованими банком платежами. У бухгалтерському обліку депоновані кошти обліковують на наступних аналітичних рахунках: «Розрахунки гарантованими платіжними дорученнями»; «Розрахунки чеками»; «Розрахунки акредитивами».

При розрахунках платіжними картками використовують пластикові картки. Кошти, що передбачені для розрахунків за платіжними картками, депонують на балансових рахунках:

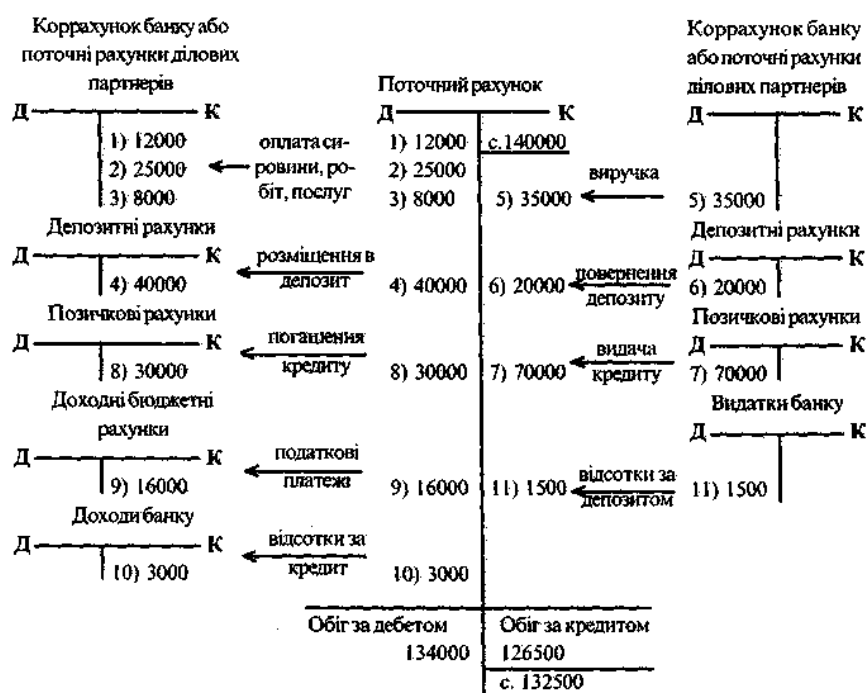
№ 2605 «Кошти суб'єктів господарської діяльності для розрахунків платіжними картками»;

№ 2625 «Кошти фізичних осіб для розрахунків платіжними картками».

Усі рахунки, що належать до групи рахунків «Кошти в розрахунках» — пасивні, тобто мають кредитове сальдо, і залишки за цими рахунками використовують як безкоштовні банківські ресурси.

Залишки на платіжних рахунках формують залучені банком ресурси. Ці рахунки пасивні і завжди мають кредитове сальдо. За поточними рахунками розрахункові операції банк виконує тільки в межах наявності коштів, тобто в межах кредитового залишку.

За поточними рахунками виконуються операції, які виникають у процесі поточної (основної), інвестиційної, фінансової діяльності підприємства. Основні операції за поточним рахунком: зарахування виручки за відвантажену продукцію, надані послуги й виконані роботи; платежі за одержані сировину, товарно-матеріальні цінності й послуги; отримання готівки на виплату заробітної плати та відрядження; податкові та обов'язкові платежі до бюджету; зарахування сум отриманих кредитів і сплата відсотків за кредит; розміщення коштів у депозити, вкладення в цінні папери та ін.

ВІДОБРАЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ ЗА ПОТОЧНИМ РАХУНКОМ

Претензії до поточного рахунку і доручення від платника приймає банк тільки в межах наявності коштів на рахунку на початок робочого дня. Виняток становлять тільки доручення підприємства на перерахування до бюджетів та державних цільових фондів сум податків і зборів, неподаткових платежів, пені, штрафів та інших санкцій, передбачених законодавством, документів на безспірне стягнення у випадках, визначених законами України, а також за рішенням суду, арбітражного суду та за виконав-

чими написами нотаріусів. Такі документи приймаються до виконання незалежно від наявності коштів на основному поточному рахунку. У разі недостатності коштів на рахунку вони поміщаються у картотеку документів, не сплачених у строк, і обліковуються за позабалансовим рахунком № 9803 «Розрахункові документи, не сплачені в строк через відсутність коштів у платника».

При надходженні коштів на рахунок документи вилучають із картотеки і сплачують у календарній черговості їх надходження, якщо законодавством не визначено цільової черговості їх виконання. Допускають часткову оплату таких документів у разі неможливості їх повної сплати. Часткову оплату оформляють меморіальним ордером.

Можлива також ситуація, коли кошти на рахунку платника є, але їх недостатньо на кореспондентському рахунку банку для сплати розрахункових документів клієнтів. У цьому випадку розрахункові документи поміщають до картотеки позабалансового рахунку № 9804 «Розрахункові документи, що не сплачені в строк через відсутність коштів у банку».

В обліку ці операції відображають наступними проводками:

№ з/п	Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
1.	Поміщення документів платника до картотеки через відсутність коштів на поточному рахунку	№ 9803	№9911
2.	Вилучення з картотеки документів та їх сплата і водночас	№9911 № 2600	№ 9803 № 1200
3.	При частковій сплаті документів	№2600	№ 1200

У зазначені в угоді на розрахунково-касове обслуговування або в розпорядженні на відкриття рахунку строки, банк надає підприємству витяг з поточного рахунку. До витягу долучають відповідні документи, що підтверджують операції, проведені банком за рахунком.

У практиці використовують наступні умовні цифрові позначення (шифри) виду операцій, що проставляються в особовому рахунку:

Умовні цифрові позначення виду операції	Документи, що додаються до витягу із особового рахунку за цим записом
1	Платіжне доручення
2	Платіжна вимога-доручення
3	Касовий чек
4	Акредитиви
5	Вексель
6	Меморіальний ордер
7	Платіжна вимога
8	Інкасове доручення
9	Платіжне гарантоване доручення
12	Чеки, видані фізичним особам
13	Розрахунковий чек
14	Рахунок до платіжної картки

На підставі цих документів і записів за рахунком підприємство відображає банківські операції у своєму бухгалтерському обліку.

Поточний рахунок може бути закритий за такої умови:

- заяви власника рахунку;
- рішення органу, на який законом покладені функції щодо ліквідації або реорганізації підприємства;
- відповідного рішення суду або арбітражного суду щодо ліквідацію підприємства чи визнання його банкрутом;
- умови, що передбачена угодою, про розрахунково-касове обслуговування між банком та власником рахунку.

Тимчасове припинення операції за поточним рахунком відбувається за розпорядженням органу податкової адміністрації у випадках, що передбачені законом.

За умов закриття рахунку згідно із законодавчими актами України та нормативними актами Національного банку України, сума з недіючого поточного рахунку перераховують на рахунок № 2903 «Кредиторська заборгованість клієнтів за недіючими рахунками». З цього рахунку здійс-

нують погашення кредиторської заборгованості клієнтам або суму перераховують за напрямками, що скеровані чинним законодавством.

Лекція 4.2. Облік операцій при розрахунках платіжними дорученнями

Платіжне доручення — це документ, який являє собою письмово оформлене доручення клієнта банку, що його обслуговує, на перерахування визначеної суми коштів зі свого рахунку.

Це доручення - найбільш поширена форма розрахунків, яку використовують в місцевих і міжміських розрахунках між клієнтами, з бюджетом, органами соціального захисту, позабюджетними структурами.

Платіжні доручення складають за єдиною формою, яку встановив Національний банк України.

Кількість примірників розрахункових документів відповідає потребам сторін, що беруть участь у розрахунках. Документи виготовляють в один прийом; виправлення і підчистки заборонені.

Доручення приймають від платника до виконання банки протягом 10 календарних днів з дня виписки; день заповнення не враховують. До виконання банк приймає доручення тільки в межах наявних коштів на рахунку платника, за винятком перерахування до бюджету суми податків, зборів, інших обов'язкових платежів та внесків до державних цільових фондів, які приймають банки незалежно від наявності коштів на рахунках підприємства. При їх відсутності такі доручення враховують на позабюджетному рахунку № 9803 «Розрахункові документи, не сплачені в строк через відсутність коштів у платників».

При недостатності коштів на рахунках, здійснюють часткову оплату таких доручень, які оформляє банк меморіальним ордером (додаток 6).

Платіжні доручення застосовуються в розрахунках за платежами товарного і нетоварного характеру: за фактично відвантажену продукцію (виконані роботи та послуги), у порядку попередньої оплати, для завер-

шення розрахунків за актами звірки взаємної заборгованості підприємств. Про це зазначається в рядку «Призначення платежу» з посиланням на назву, номер, дату товарно-транспортного чи іншого документа, що підтверджує відвантаження продукції (виконання робіт, надання послуг).

Усі претензії за розрахунками між клієнтами регулюються ними без участі банку. Але банк приймає від клієнтів претензії, згідно з угодою на обслуговування, за несвоєчасне списання або зарахування сум, виплачуючи штраф на користь клієнта.

При проведенні розрахунків між клієнтами банк відображає в своєму обліку:

1. Якщо клієнти в одному банку:

Д-т рахунку № 2600 «Поточні рахунки» клієнта або інші платіжні рахунки;

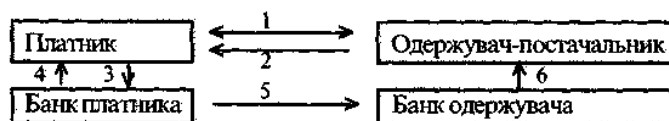
К-т рахунку № 2600 «Поточні рахунки» або інші платіжні рахунки.

2. Якщо клієнти в різних банках:

Д-т рахунку № 2600 «Поточні рахунки» та дебет інших рахунків клієнтів;

К-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України».

Схема документообігу при розрахунках платіжними дорученнями наведена нижче:

Де: 1 — укладення угоди-контракту; 2—відвантаження продукції, товарів, здача робіт, послуг; 3— передача платіжного доручення на право списання суми платежу; 4—витяг із поточного (розрахункового) рахунку щодо списання грошових коштів; 5 — платіжне доручення (повідомлення) про зарахування платежу на поточний рахунок одержувача; 6— витяг із поточного рахунку про зарахування платежу.

Лекція 4.3. Облік операцій при розрахунках гарантованими дорученнями, платіжними вимогами-дорученнями

Розрахунки гарантованими дорученнями застосовують тоді, коли одержувач не має рахунку в установі банку або розрахунки безпосередньо з одержувачем коштів платіжними дорученнями неможливі та їх можна перерахувати тільки через підприємства зв'язку.

При цьому до всіх примірників гарантованого доручення додають відповідно оформлений список одержувачів переказів із зазначенням мети переказу. Крім того, підприємство подає відділенню зв'язку заповнені бланки переказів.

Після перевірки правильності оформлення такого доручення його суму списує банк з рахунку платника і депонує на рахунок № 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності», аналітичний рахунок «Розрахунки гарантованими платіжними дорученнями», бухгалтерською проводкою:

- д-т рахунку № 2600 «Поточні рахунки суб'єкта господарської діяльності»;

- к-т рахунку № 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності», рахунок «Розрахунки гарантованими платіжними дорученнями».

Установа банку передає підприємству зв'язку також зразки підписів своїх службових осіб і відбиток гербової печатки.

Підприємство зв'язку одержане гарантоване доручення здає в установу банку, що його обслуговує, а остання зараховує надходження коштів записом в обліку:

- д-т рахунку № 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності», рахунок «Розрахунки гарантованими платіжними дорученнями»;

- к-т рахунку № 2600 «Поточні рахунки суб'єкта господарської діяльності» (підприємства зв'язку).

Якщо підприємство зв'язку обслуговує інший банк, то банк, що обслуговує підприємство зв'язку, надсилає банку платника дебітове повідомлення. Одержавши його, останній списує раніше депоновані кошти у себе з рахунку № 2602 і перераховує банку підприємства зв'язку:

- д-т рахунку № 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності», рахунок «Розрахунки гарантованими платіжними дорученнями»;

- к-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України».

Одержавши кошти, банк підприємства зв'язку зараховує їх на поточний рахунок підприємства зв'язку:

- Д-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України»;

- К-т рахунку № 2600 «Поточні рахунки підприємства зв'язку», і списує реєстр гарантованих доручень з позабалансового рахунку № 9831 «Документи і цінності, відіслані на інкасо».

Невикористана сума гарантованого доручення при поданні платником його першого примірника установі банку, в якому задепоновані кошти платника на рахунку № 2602, відновлюється йому на поточний рахунок:

- Д-т рахунку № 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності», рахунок «Розрахунок гарантованими платіжними дорученнями»;

- К-т рахунку № 2600 «Поточні рахунки суб'єкта підприємницької діяльності».

При формі розрахунку платіжними вимогами-дорученнями беруть участь два суб'єкти:

- постачальник (сировини, товарів, робіт, послуг), що має право на одержання платежу;

- платник (одержувач), що має право доручити банку здійснити платіж зі свого розрахункового (поточного, бюджетного) рахунку.

Платіжна вимога-доручення — це розрахунковий документ, що являє собою вимогу одержувача коштів до платника, про сплату певної суми через банк.

Платіжну вимогу-доручення виписує постачальник після того, як він виконав свої зобов'язання перед покупцем, і разом з відвантажувальними, транспортними документами пересилається, поза банком, платнику. Останній перевіряє відповідність цих документів договірним зобов'язанням, заповнює ту частину платіжної вимоги-доручення, яка підтверджує його згоду на здійснення платежу і передає їх у свій банк для оплати.

Можливий варіант передачі постачальником платіжних документів платнику через свій банк з пересилкою останнім у банк покупця.

В обліку в обох випадках здійснюються наступні записи.

- Банком платника:

Д-т рахунку № 2600 «Поточні рахунки»;

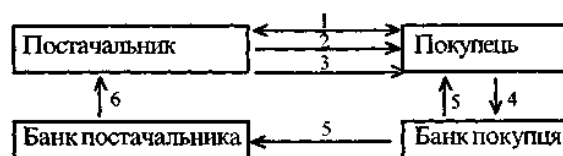
К-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України».

- Банком постачальника:

Д-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України»;

К-т рахунку № 2600 «Поточні рахунки» (клієнта).

Схема документообігу при розрахунках платіжними вимогами-дорученнями наведена нижче:

Де: 1 — угода із зазначенням форми розрахунків—платіжними вимогами-дорученнями; 2 — відвантаження товару, продукції або передача робіт, послуг; 3—документи на відвантаження або передачу і платіжні вимоги-доручення, відправлені або вручені покупцю; 4— покупець дооформлює платіжні документи і здає до свого банку на оплату; 5 — банк покупця здійснює платіж з врученням виписки про це із його поточного рахунку і надсилає документи в банк постачальника; 6 — банк постачальника здійснює зарахування коштів на рахунок свого клієнта з врученням виписки про це з його поточного рахунку.

Лекція 4.4 Облік операцій при розрахунках розрахунковими чеками

Розрахунковий чек — це документ, що містить письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) установі банку (банку-емітенту), який веде його рахунок, сплатити чекоотримувачу зазначену в чеку суму коштів. Чекові книжки (розрахункові чеки) є бланками суворої звітності. Їх виготовляють на спеціальному папері на Банкнотній фабриці Національного банку України.

Чеки застосовують для здійснення розрахунків у безготівковій формі між юридичними особами, а також між фізичними та юридичними особами з метою скорочення розрахунків готівкою за отримані товари, виконані роботи та надані послуги.

Банк-емітент без видачі чекової книжки може видати на ім'я чекодавця (фізичної особи) один або декілька розрахункових чеків на суму, що не перевищує залишок коштів на рахунку чекодавця, або на суму, що внесена готівкою.

Строк дії чекової книжки—один рік; розрахункового чека, який видають для разового розрахунку фізичній особі — три місяці. За погодженням з установою банку строк дії невикористаної чекової книжки може бути продовжений.

Чек заповнюють від руки (кульковою ручкою, чорнилом) або з використанням технічних засобів. У ньому не допускають виправлень та використання факсиміле замість підпису.

Чек із чекової книжки подають до оплати в банк чекоотримувача протягом 10 календарних днів (день виписування чека не враховують). Власнику заборонена передача чекової книжки будь-якій іншій юридичній або фізичній особі.

Відображення в обліку операцій з розрахунку чеками здійснюють таким чином.

1. Згідно із заявою клієнта з його поточного рахунку банк депонує йому суму на спеціальному рахунку, одержуючи комісійні за послуги:

Д-т рахунку № 2600 «Поточні рахунки»;

К-т рахунку № 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності», аналітичний рахунок «Розрахунки чеками»;

К-т рахунку № 6110 «Комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування клієнтів (на суму визначену за послугу)» і одночасно списують на видаток з позабалансового рахунку № 9821 «Бланки суворої звітності».

У міру розрахунків з постачальниками продукції, товарів, робіт, послуг чекодавець виписує чек на суму платежу, що не перевищує ліміту (граничної суми, що зазначена на зворотному боці чека) і передає його постачальнику-чекоотримувачу. Останній перевіряє обов'язкові реквізити і на зворотному боці чека завіряє його підписами посадової особи згідно з карткою зразків підписів та відбитком печатки.

2. Після надходження розрахункових чеків від іногородніх чекоотримувачів до банку-емітенту здійснюють їх оплату з аналітичного рахунку чекодавця депонованих сум:

Д-т рахунку № 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності», аналітичний рахунок «Розрахунки чеками»;

К-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України».

У випадку, якщо чекодавця і чекоотримувача обслуговують в одній установі банку:

Д-т рахунку № 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності» (відповідний аналітичний рахунок);

К-т рахунку № 2600 «Поточні рахунки».

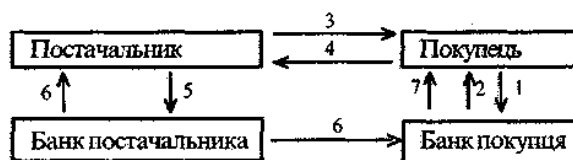
3. За інкасового варіанта розрахунків чеками банк чекоотримувача для контролю за оплатою чеків прибуткує їх надходження на позабалансовому рахунку № 9830 «Розрахункові документи і цінності, що прийняті на інкасо», що чекають акцепту до сплати. При повідомленні банком-

емітентом щодо відсутності коштів на спеціальному рахунку № 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності» або за наявності порушень в оформленні чека (виправлення, факсиміле підпису, сума чека перевищує задепоновану) банк чекоотримувача списує суму із зазначеного позабалансового рахунку № 9830 «Розрахункові документи і цінності, прийняті на інкасо» і повертає чек чекоотримувачу із зазначенням причини його несплати.

4. Якщо клієнт припиняє подальші розрахунки чеками, за наявності невикористаного ліміту до закінчення строку дії чекової книжки, за його дорученням (фізична особа—за заявою) залишок ліміту зараховують на той рахунок, з якого депонувалися кошти:

Д-т рахунку № 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності», аналітичний рахунок «Розрахунки чеками»;

К-т рахунку № 2600 «Поточні рахунки». Схема документообігу при розрахунках розрахунковими чеками наведена нижче:

Де: 1 —подача заяви на придбання чекової книжки; 2—видача чекової книжки з депонуванням суми ліміту; 3 — відвантаження продукції, товару, послуг, 4—передача чека на оплату продукції, товару, послуг; 5 — документи на оплату і реєстр чеків; 6—зарахування грошей на розрахунковий рахунок постачальника, передача документів банку покупця; 7—надання витягу із рахунку депонованих сум.

Лекція 4.5 Облік операцій при розрахунках акредитивами

Акредитив — це грошове зобов'язання банку за дорученням свого клієнта здійснити третій особі (постачальнику, бенефіціару), безпосередньо або через інший уповноважений банк, платежі за поставлені товари, виконані роботи та надані послуги за умови, що передбачена в акредитиві.

Банк платника в цьому випадку називають *банк-емітент*, тобто виконуючим наказ платника, банк постачальника — *банк-виконавець*.

Необхідною умовою здійснення розрахунків за акредитивом є обумовленість цього в угоді, що регулює взаємовідносини, які укладені між покупцем і постачальником. Акредитиви застосовують при міжміських розрахунках, а також якщо постачальник переводить покупця на цю форму розрахунків, щоб мати гарантію одержання оплати, або в порядку санкцій. Залежно від того, де акумулюються грошові кошти або чийми коштами спочатку здійснюють сплату постачальнику, застосовують такі види акредитивів:

покритий — за яким для здійснення платежів завчасно бронюють кошти платника в повній сумі на окремому рахунку в банку-емітенті, або у виконуючому банку;

непокритий — оплату за яким, у разі тимчасової відсутності коштів нарахунку платника, гарантує банк-емітент за рахунок банківського кредиту або гарантії.

Акредитиви бувають *відзивні та безвідзивні*. На кожному акредитиві повинно бути зазначено, чи є він відзивним, чи безвідзивним. При відсутності такої вказівки акредитив вважають безвідзивним.

Відзивний—акредитив, який банк-емітент має право змінити або відізвати без погодження з постачальником (бенефіціаром).

Безвідзивний — акредитив, який може бути змінений або анульований тільки за згодою бенефіціара, на користь якого він був відкритий.

Акредитив відкривають тільки для розрахунків з одним постачальником і його не можуть переадресовувати. Умови його використання зазначають платником у заяві на відкриття акредитива, реквізитами якого є:

- номер угоди, за якою відкривають акредитив;
- строк дії (дата відкриття і закриття акредитива);
- назва постачальника;
- назва банку-виконавця акредитива;

- місце виконання акредитива;
- умови реалізації акредитива (документи, строки їх подання і порядок оформлення, вид товару, спосіб відвантаження);
- вид акредитива;
- сума акредитива.

Акредитив закривають у таких випадках:

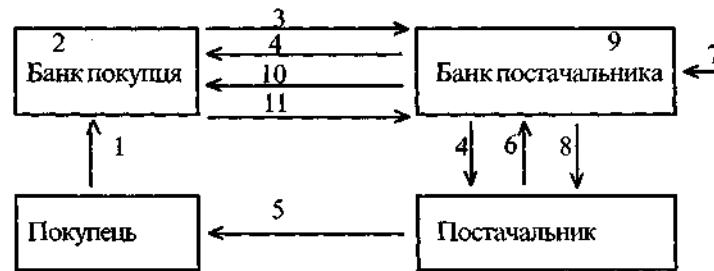
- після закінчення строку акредитива, про що виконуючий банк повідомляє банк-емітент;
- згідно із заявою постачальника про відмову від подальшого використання акредитива, про що виконуючий банк також повідомляє банк-емітент; невикористану суму перераховують банку покупця за його вказівкою на рахунок, з якого депоновані кошти;
- за заявою покупця про відкликання акредитива повністю або частково закривають або зменшують в день одержання повідомлення від банку-емітента на суму, що не перевищує залишку на рахунку «Розрахунки акредитивами».

Якщо претензії до постачальника виникли не з вини банку, вони залягоджуються сторонами без його участі.

Розглянемо особливості обліку відкриття акредитива:

- як покритого, з депонуванням коштів покупця в банку-емітенті;
- як покритого, з депонуванням коштів у виконуючому банку (тобто банку, що обслуговує постачальника);
- як непокритого, тобто без депонування коштів в одному з банків, але під гарантію банка-емітента.

Схема документообігу при розрахунках покритими акредитивами з депонуванням коштів покупця в банку-емітенті наведена нижче:

Де: 1 — покупець-платник передає до свого банку заяву на відкриття акредитива; 2 — банк депонує кошти на рахунок № 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності»; аналітичний рахунок «Розрахунки акредитивами»; бухгалтерською проводкою:

- д-т рахунку № 2600 «Поточний рахунок суб'єкта господарської діяльності»;

- к-т рахунку № 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності», рахунок «Розрахунки акредитивами» (на суму заявленого акредитива);

- к-т рахунку № 6110 «Комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування клієнтів» (на суму, визначену за послугою);

3—банк покупця авізо повідомляє банк постачальника про відкриття акредитива; 4—банк постачальника (банк-виконавець), одержавши повідомлення, інформує постачальника і банк-емітент про відкриття акредитива, який виконавець обліковує на позабалансовому рахунку № 9802 «Акредитиви до сплати» (на балансових рахунках жодних записів не здійснюють, бо гроші не надійшли); 5 — постачальник відвантажує товар покупцю; 6—постачальник передає товарно-транспортні накладні й грошово-розрахункові документи своєму банку для сплати; 7 — банк постачальника, одержавши зазначені документи, перевіряє їх та звіряє з умовами реалізації акредитива; 8—банк постачальника надсилає документи спецв'язком до банку-емітента; 9 — банк-емітент після перевірки сплачує реєстр-документів:

-д-т рахунку № 2602;

- к-т рахунку № 1200;

10—банк постачальника зараховує кошти на рахунок постачальника:

- д-т рахунку № 1200;

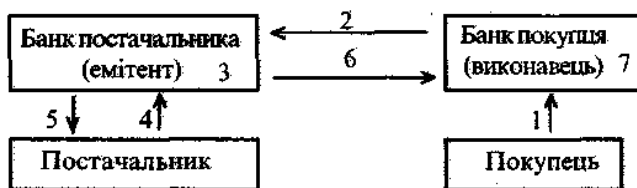
- к-т поточний рахунок № 2600;

11 — банк покупця звіряє одержані документи постачальника з умовами акредитива і перераховує гроші банку постачальника бухгалтерською проводкою:

- д-т рахунку № 2602;

- к-т рахунку № 1200.

Нижче наводимо схему документообігу при розрахунках покритими акредитивами з депонуванням коштів покупця в банку постачальника:

У даному випадку сума депонованого акредитива підлягає перерахуванню із банку-емітента до банку виконавця. Послідовність операцій така.

1. Покупець-платник подає заяву до свого банку на відкриття акредитива.

2. Банк платника (емітент) прийняту до виконання заяву враховує на приході позабалансового рахунку № 9802 «Акредитиви до оплати» і перераховує гроші з поточного рахунку в банк постачальника бухгалтерською проводкою: Д-т рахунку № 2600 «Поточний рахунок суб'єкта господарської діяльності» (покупця); К-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України».

3. Авізо з доданою заявою на акредитив передають в банк постачальника, який одержані гроші зараховує на рахунок № 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності» (рахунок «Розрахунки акредитивами») бухгалтерською проводкою:

- д-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України»;

- к-т рахунку № 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності», рахунок «Розрахунки акредитивами».

4. Постачальник відвантажує товар і передає реєстри рахунків та транспортні документи в свій (виконуючий) банк.

5. Банк постачальника перевіряє документи останнього на відповідність умовам, передбаченим акредитивом, і сплачує їх:

- д-т рахунку № 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності», рахунок «Розрахунки акредитивами»;

- к-т рахунку № 2600 «Поточний рахунок суб'єкта господарської діяльності» (постачальника).

6. Банк постачальника повідомляє банк покупця щодо проведеного платежу.

7. Банк покупця-платника, одержавши повідомлення, списує суму акредитива на зменшення позабалансового рахунку № 9802 «Акредитиви до оплати».

У випадку відкриття непокритого акредитива (про це у заяві в рядку «вид акредитива» повинен бути додатковий запис «гарантований») банк-емітент (банк покупця) враховує це за дебетом позабалансового рахунку №9122 «Непокриті акредитиви». Банк постачальника, одержавши про це повідомлення, враховує такий акредитив за дебетом позабалансового рахунку № 9802 «Акредитиви до оплати», окремо від депонованих.

Надалі, (після відвантаження постачальником продукції, товару, робіт, послуг і подання відвантажувальних документів своєму банку-виконавцю), здійснюють облікові операції з оплати і перерахування коштів за методикою і послідовністю, як і при розрахунках покритими акредитивами, з депонуванням коштів покупця в банку-емітенті, що було розглянуто вище.

При неподанні гарантованого доручення до сплати протягом одного місяця з дня його виписування, суму цього доручення перераховують з кредиту рахунку № 2602 на дебет балансового рахунку № 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами» і далі, після закінчення терміну позовної давності, банк вчинює з нею згідно з чинним законодавством України.

Тема 5. ОБЛІК КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Лекція 5.1 Організація обліку кредитних операцій

Кредитні операції посідають ключове місце з-поміж активних операцій комерційних банків. У більшості банків позичкові рахунки складають не менше половини їх сукупних активів і забезпечують близько 70 % від отриманих ними доходів. До кредитних операцій належать: позичкові операції, операції кредитного характеру та послуги кредитного характеру.

Суб'єктом кредитної операції є банк та його клієнти. Банк виступає як кредитор, тобто він є юридичною особою, яка надає або бере на себе зобов'язання надати в майбутньому певну суму грошових коштів у розпорядження позичальника на певний строк. Позичальниками виступають клієнти та партнери банку, які отримують кошти в позику (у користування) і зобов'язуються повернути їх у визначений строк. До них належать суб'єкти підприємницької діяльності, органи державного управління, населення, банки.

Чинне банківське законодавство надає клієнту право вибору банку для реалізації потреби в кредитних операціях, тобто клієнт має право відкривати позичкові рахунки не в одному, а в декількох банках. Це створює умови для розвитку міжбанківської конкуренції і надає клієнту можливість обирати банк, який пропонує найбільш оптимальні умови кредитування.

При визначенні кредитної політики комерційні банки повинні враховувати рекомендації Національного банку України щодо організації та регулювання кредитного процесу, які викладені в положенні «Про кредитування».

У складі підрозділів банку, які уповноважені здійснювати кредитні операції, чільне місце посідають обліково-операційний відділ та головна бухгалтерія. Їх функція полягає в нагромадженні, обробці, узагальненні та зберіганні інформації щодо проведених банком операцій, у тому числі - кредитних. Якість синтетичного і аналітичного обліку позичкових опера-

цій багато в чому зумовлена можливістю своєчасного отримання інформації щодо розподілу кредитних вкладень за секторами економіки, видами позик та їх забезпеченням щодо окремих позичальників, про рух і погашення кредитів і та ін.

Повнота та своєчасність отримання інформації щодо кредитних вкладень визначають якість ухвали кредитних рішень і впливають на якість управління кредитним портфелем. Чітко налагоджене документальне оформлення операції з видачі та погашення позики дозволяє запровадити чіткий контроль за виконанням кредитної операції на усіх стадіях кредитного процесу.

На побудову обліку позичкових операцій суттєво впливають такі елементи кредитного процесу, як класифікація позики, форми і методи кредитування, методи хеджування кредитного ризику. Методи кредитування визначають низку технічних елементів кредитного процесу, а саме: форму позичкового рахунку, порядок регулювання кредитної заборгованості, способи контролю за цільовим використанням запозичених коштів і своєчасним їх поверненням.

Таким чином, метод кредитування визначає спосіб видачі та погашення кредиту.

У зарубіжній банківській практиці можна виділити два основних методи кредитування. Суть першого методу полягає в тому, що питання про надання позики вирішують щоразу в індивідуальному порядку. Позику надають на певний термін у декілька тижнів, місяців чи років і пов'язана з потребами позичальника в грошових коштах для фінансування цільової потреби. У загальному обсязі банківських кредитів частка таких позик суб'єктам підприємницької діяльності перевищує 50 %.

Другий метод кредитування полягає в наданні банком позичальнику позики в межах заздалегідь визначеного ліміту кредитування на певний період часу на покриття його потреби в короткострокових фондах фінансування. Такий метод кредитування називають *кредитною лінією*. Для ба-

нку відкрити кредитну лінію для позичальника означає взяти на себе певне забалансове зобов'язання про надання грошових коштів.

У банківській практиці розрізняють два види кредитних ліній: відновлювальну (револьверну) та невідновлювальну.

У випадку відкриття невідновлювальної кредитної лінії ліміт кредитування запроваджують у вигляді ліміту видачі, тобто банк бере на себе зобов'язання надати позику в певному розмірі. Після надання банком кредиту в установленому розмірі та його погашення позичальником, відносини між банком і позичальником припиняються.

При відкритті відновлювальної (револьверної) кредитної лінії ліміт кредитування визначають у вигляді ліміту заборгованості з позики. Це дозволяє підприємству-позичальнику отримати позику в межах установленного ліміту, погасити всю її суму (або частину суми) і автоматично отримати повторно кредит у межах терміну дії кредитної лінії. Відновлювальна кредитна лінія є більш гнучкою формою кредитування і нерідко її надають без спеціального забезпечення. Кредитна лінія може бути як короткостроковою з періодом дії, що, як правило, не перевищує 180 днів, так і довгостроковою із терміном дії 3—5 років. За відкриття кредитної лінії банк отримує комісію. Залежно від характеру зобов'язань банку розрізняють підтверджену та обов'язкову кредитні лінії.

Підтверджена кредитна лінія передбачає домовленість щодо наміру банку кредитувати. Вона не є офіційним зобов'язанням банку. Банк зобов'язується надати позику згідно із заявкою клієнта лише у невідкладному випадку, тому клієнт мало зацікавлений в такій кредитній лінії і використовує її лише як гарантію за позикою, яку надає інший кредитор. Відсоткова ставка за такою кредитною лінією може заздалегідь не визначатися. Такі зобов'язання не враховуються навіть за балансом. Вони підлягають лише позасистемному обліку.

Обов'язкова кредитна лінія являє собою контрактне зобов'язання, згідно з яким банк зобов'язується у письмовій формі кредитувати клієнта

за його проханням згідно із термінами та умовами, які передбачені кредитною угодою. Отже, банк може відмовити в кредитуванні лише у випадку, якщо виявить реальне погіршення фінансового стану клієнта або порушення ним умов кредитної угоди. Таке зобов'язання банку підлягає обліку за балансом на позабалансовому рахунку. При відкритті такої кредитної лінії банк отримує комісію або від суми зобов'язання, або від його частини, яка не використана позичальником.

У сучасних умовах комерційні банки переважно використовують метод індивідуального підходу до клієнта при видачі кожної окремої позики, а метод відкриття кредитної лінії практикують у відносинах із позичальниками, які мають високий кредитний рейтинг.

Метод кредитування, який включає організаційні й технічні умови кредитування, обумовлює форму позичкового рахунку. Ця форма визначає режим його функціонування, тобто порядок документального оформлення операції щодо видачі та погашення кредиту і їх відображення в облікових реєстрах. Для проведення операції з кредитування банк може відкрити позичальникам наступні позичкові рахунки: простий (окремий) позичковий рахунок, спеціальний позичковий рахунок і поточний рахунок з правом на овердрафт.

Простий позичковий рахунок використовують в банківській практиці для відображення кредитних операцій як при видачі разової позики на цільову потребу, так і при наданні позики траншами в межах кредитної лінії. Кожна позика може бути видана лише за наявності документа, який містить дозвіл на її видачу. Погашення позики здійснюють з поточного рахунку позичальника за його власний кошт. Клієнту може бути відкрито декілька простих позичкових рахунків. Це залежить від числа видів кредитів, які він отримує в банку.

Спеціальний позичковий рахунок застосовується, коли позичальник відчуває постійну або сезонну потребу в запозиченні коштів. Рахунок відкривають на весь період кредитування на підставі дозвільного документа,

але для виконання операції з видачі позики спеціальний документ не потрібен.

Операцію з видачі кредиту здійснюють шляхом сплати грошово-розрахункових документів (оплата сировини і матеріалів, робочої сили, платежів до бюджету і т. ін.) безпосередньо зі спецпозичкового рахунку. Кредит погашають або плановими платежами з поточного рахунку, або через використання строкового зобов'язання з умовними строками погашення. Застосування спецпозичкового рахунку можливе також при кредитуванні за кредитною лінією.

Поточний рахунок з правом на овердрафт відкривають позичальникам, які укладають з банком спеціальну угоду для отримання такого виду позики. Право використання овердрафта надають лише надійним клієнтам. В угоді банк визначає максимальну суму овердрафта, або, іншими словами, ліміт за овердрафтом, мету позики і її тривалість, умови надання кредиту і порядок його погашення.

Овердрафт надають автоматично за відсутності у клієнта коштів на поточному рахунку шляхом здійснення його платежів.

Видачу позики виконують з окремого позичкового рахунку за овердрафтом шляхом сплати грошово-розрахункових документів. На погашення заборгованості за цим рахунком скеровують усі суми, які зараховані на поточний рахунок клієнта. Таким чином, по суті цей рахунок функціонує у режимі спецпозичкового. Як правило, відсоткову ставку за овердрафтом фіксують відносно базової відсоткової ставки банку (наприклад, 5 пунктів понад базову ставку). У випадку перевищення встановленого максимального розміру за овердрафтом банк стягує з клієнта підвищений відсоток і комісійний збір, розмір якого обумовлюють в угоді.

Застосування контокорентного рахунку, який об'єднує в собі позичковий та поточний рахунки, не передбачене затвердженим планом рахунків для комерційних банків.

Суттєве значення для обліку кредитних операцій та організації звітності за позиками має такий елемент кредитної політики, як класифікація кредитів. У положенні «Про кредитування», яке розроблене Національним банком України, наведена класифікація кредитів за такими ознаками: вид позики, категорія позичальника, вид забезпечення, строки надання, призначення.

Підхід НБУ до класифікації позики не за всіма критеріями співпадає з прийнятим у зарубіжній банківській практиці. Проте слід відзначити, що класифікація кредитів не є стабільною і з розвитком практики кредитування змінюється. В основу формування синтетичних рахунків для обліку кредитних операцій покладена класифікація кредитів, що запроваджена НБУ.

Балансові рахунки для обліку кредитних операцій розміщені в першому та другому класах плану рахунків. Розподіл рахунків за класами узгоджують з принципами побудови балансу, в даному випадку - окремого відображення міжбанківських та клієнтських операцій.

У першому класі «Казначейські та міжбанківські операції» згруповані рахунки для обліку кредитних операцій, які, по-перше, виникають з приводу отримання комерційними банками запозичених коштів від Національного банку України і, по-друге, відображають відносини з отримання та надання позики іншим комерційним банкам.

Операції з отримання кредитів комерційними банками за своєю суттю є однією з форм залучення ресурсів до банку і належать до пасивних операцій.

У складі позабалансових рахунків передбачені рахунки для обліку забалансових зобов'язань банку кредитного характеру. Вони згруповані у рахунки дев'ятого класу:

У випадку справдження умов, що зафіксовані в угоді щодо гарантії і контрактні зобов'язання, банк буде зобов'язаний видати позику або здійс-

нити платіж третій особі, що спричинить зміну величини запозичених активів у балансі банку.

З-поміж позабалансових рахунків можна також виокремити рахунки, які носять допоміжний характер і використовують як інструмент контролю при здійсненні кредитних операцій. Операції, що обліковують на цих рахунках, можуть справити безпосередній вплив на зміну величини запозичених активів і відобразити їх за балансом на рахунках наступних груп:

- отримана застава (рахунок № 950);
- не сплачені в строк доходи (рахунок № 960);
- борги, списані у збиток (рахунок № 961);
- інші цінності та документи (рахунок № 9819).

Розглянемо критерії, які покладені в основу поданої класифікації. Можна виділити наступні основні ознаки, за якими здійснюють групування рахунків для обліку кредитних операцій в балансі:

- інституційна;
- вид кредитної операції;
- цільове призначення та вид кредиту;
- строки користування кредитом;
- тип заборгованості за позикою;
- доходи, що належать банку за надані кредитні послуги. Згідно з інституційною ознакою рахунки в балансі перш за все згруповані щодо наступних позичальників:

- а) банки (перший клас, 152 група);
- б) суб'єкти підприємницької діяльності (другий клас, 20 розділ);
- в) органи загального державного управління (другий клас, 21 розділ);
- г) фізичні особи (другий клас, 22 розділ).

У середині інституційних позичальників позичкові рахунки групуються (або виділяються окремі рахунки) за видами кредитних операцій:

- а) пряме кредитування (позичкові операції);
- б) непряме кредитування:
 - кредити за операціями РЕПО (група 201, рахунок № 1522);
 - кредити за врахованими векселями (група 202);
 - кредити за факторинговими операціями (група 203);
 - фінансовий лізинг (рахунки № 1525, 2075).

Рахунки суб'єктів підприємницької діяльності для обліку позичкових операцій поділяють за цільовим спрямуванням кредиту і окремими видами кредитів.

У синтетичному обліку окремо виділяють рахунки для обліку кредитів, які видають для формування обігового капіталу і на фінансування інвестиційної діяльності.

Облік кредитів, призначених для фінансування обігового капіталу, ведуть за ознакою їх цільового призначення. Окремо враховують кредити, видані на закупівлю сировини, матеріалів, формування товарних запасів, підготовку продукцію на складі та відвантажені товари (рахунки групи 204), а окремо — кредити, видані на фінансування операцій з експорту та імпорту товарів і послуг, за форфейтинговими угодами (рахунки групи 205).

На фінансування обігового капіталу направляються також кредити для фінансування розрахунків за товари та послуги за допомогою платіжних карток, на поповнення обігових коштів, на виплату заробітної плати, у тому числі - за розпорядженням органів влади, та деякі інші, які обліковують у складі групи «Інші кредити в поточну діяльність» (рахунки групи 206). Кредити в інвестиційну діяльність, що і направляють на покриття затрат по будівництву та освоєнню землі, на купівлю будівель, споруд, обладнання та землі обліковують на рахунках групи 207.

Така побудова синтетичного обліку кредитів, які надані суб'єктам підприємницької діяльності, не дозволяє отримати інформацію щодо кредитного вкладення банку за секторами економіки, чи в галузевому аспекті.

Це можливо лише за даними аналітичного обліку шляхом введення в номер особового позичкового рахунку коду галузі.

Принцип цільового призначення і виду кредиту чітко виявляють і при групуванні рахунків для обліку кредитів, які надані фізичним особам. Кредити, надані фізичним особам, називають споживчими кредитами. Споживчі кредити прийнято підрозділяти на дві групи:

- кредити, які надані на фінансування поточних потреб окремих осіб, у тому числі на придбання товарів тривалого використання, на оплату освіти, медичних послуг, під платіжні картки і т. ін.;

- кредити на покращення житлових умов та ведення господарства.

Стосовно такої класифікації виділені дві групи рахунків:

- кредити на поточні потреби, які надані фізичним особам (рахунки групи 220);

- кредити в інвестиційну діяльність, які надані фізичним особам (рахунки групи 221).

В основу класифікації рахунків з обліку кредитів, які надані органам загального державного управління, покладена ознака розподілу органів управління за рангами. Останні прийнято підрозділяти на дві групи:

- центральні органи державного управління;
- органи місцевого самоврядування.

Відповідно, у другому класі виділено дві групи рахунків для обліку таких кредитів — 210 і 211.

В основу побудови рахунків усіх груп покладений єдиний загальний принцип. Згідно з ознакою строковості окремо обліковують короткострокові та довгострокові кредити. До короткострокових належать кредити, які видані на строк до одного року, до довгострокових — на строк понад один рік.

- У кожній групі вирізняють рахунки за ознакою типу заборгованості:
 - строкова;

—пролонгована;

—прострочена.

До строкової належить заборгованість по кредиту в межах початкового строку погашення кредиту за кредитною угодою. На рахунку «Пролонгована заборгованість» враховують заборгованість за кредитами, строк погашення яких перенесений до настання початкового строку погашення. До простроченої належить заборгованість за кредитами, не погашені у визначений термін. У кожній групі також окремо виділяють рахунки для обліку:

а) доходів, які нараховані банком за надану послугу, строк виплати яких не наступив (відстрочені доходи);

б) прострочених доходів, тобто доходів за кредитами, які у визначений термін не перераховані позичальником банку.

По кожному інституційному позичальнику на рахунках самостійної групи обліковують заборгованість за сумнівними кредитами загальними сумами у розрізі цільових позик.

Усі рахунки, як балансові, так і позабалансові, призначені для обліку активних кредитних операцій, за своїм характером активні, тобто можуть мати лише дебетове сальдо. Дебетове сальдо фіксує суму боргу клієнта перед банком або суму вимоги банку до клієнта. На забалансовому рахунку сальдо фіксує суму взятого банком на себе зобов'язання кредитного характеру.

На позабалансових рахунках, що мають допоміжний характер, облік ведеться в умовній грошовій оцінці. Наприклад, договір застави, або кредитний договір, оцінюють умовні в 1 грн. і обліковують за дебетом рахунку «Інші цінності та документи». Дебетовий обіг за позичковими рахунками показує загальну суму виданих кредитів. Кредитовий обіг фіксує:

а) суму погашених кредитів;

б) суму заборгованості за кредитами, яка пролонгована і списана на рахунок з обліку пролонгованих позик;

в) заборгованість за непогашені в строк кредити, яка списана на рахунок з обліку прострочених кредитів.

Заключним елементом у системі балансових рахунків для обліку кредитних операцій є рахунки для обліку суми спеціального резерву, який використовують для покриття безнадійної заборгованості за нестандартними кредитами. В балансі суму спеціального резерву обліковуються окремо за кредитами, наданими банкам, і загальною сумою за кредитами, наданими іншим інституційним суб'єктам:

- резерв під заборгованість інших банків (група 159, рахунок №1590);

- резерв під заборгованість за кредитами, які надані клієнтам (розділ 24, група 240, рахунок № 2400).

За своїм характером ці рахунки пасивні, але належать до виду контраktivних балансових рахунків. У балансі й балансовому звіті залишки за цими рахунками відображають за активом зі знаком мінус. Такий порядок відображення суми резерву дозволяє за даними балансу розраховувати суму чистих кредитних активів, або, іншими словами, реально відображати вартість кредитних активів.

Аналітичний облік кредитних операцій ведуть на бланках особових рахунків. Особові позичкові рахунки відкривають кожному позичальнику окремо на кожен вид і термін кредиту. Для обліку споживчих позик використовуються спеціальні бланки особових рахунків у формі карточки.

Формування номера особового рахунку здійснюють комерційні банки самостійно в межах наданої їм компетенції. При цьому обов'язково враховують такі параметри:

- номер балансового рахунку (4 знаки);
- ключовий розряд (1 знак);
- характеристику контрагента (1 знак);
- номер за порядком особового позичкового рахунку (2 знаки);
- код контрагента (до 6 знаків).

При організації аналітичного обліку банками також повинні бути враховані спеціальні обов'язкові параметри:

- вид кредиту (револьверний, кредит у межах кредитної лінії, овердрафт, інші кредити);

- цільова спрямованість кредиту (позиція отримує шифр згідно з номенклатурою НБУ);

- вид забезпечення (забезпечений, незабезпечений);

- дата видачі кредиту;

- дата фактичного погашення кредиту;

- перший строк погашення згідно з кредитною угодою;

- кількість пролонгувань;

- категорія ризику (згідно з класифікацією кредитів за якістю).

Інші параметри можуть запроваджуватися на розсуд банку у випадку виникнення потреби в отриманні додаткової інформації, необхідної для управління кредитним портфелем. Обов'язкові загадані та спеціальні параметри дозволяють забезпечити звітність за кредитними операціями згідно з вимогами НБУ.

У загальному плані під кредитною операцією розуміють укладання кредитної угоди про надання позики або угоди щодо прийнятого банком на себе зобов'язання щодо видачі кредиту, купівлі позики, яке супроводжується записами в банківських рахунках з відповідним відображенням операції в балансі кредитора й позичальника.

Здійснення кредитних операцій супроводжують виконанням наступних облікових операцій:

- реєстрації і відкриття особового позичкового рахунку позичальнику;

- з видачі кредиту;

- з обліку документів, які супроводжують кредитну операцію;

- з погашення кредиту;

- з обліку поганих кредитів;

— з нарахування та використання резерву на покриття кредитних ризиків;

— зі списання з балансу сумнівних кредитів і забалансовий облік боргів за цими кредитами;

—забалансовий облік зобов'язань банку кредитного характеру;

—зберігання і ведення картотек документів;

—відображення кредитних операцій в балансі банку, складання звітності за кредитними операціями.

Облікові кредитні операції є технічним елементом, який логічно завершує виконання окремих етапів (або етапу) кредитного процесу.

Лекція 5.2 Облік позичкових операцій і послуг кредитного характеру

Для отримання кредиту клієнт звертається в докредитного відділу з клопотанням, до якого додають документи, які дозволяють прийняти рішення щодо доцільності такої кредитної операції. Пакет документів може відрізнятися залежно від комерційної операції, яку кредитує, та категорії позичальника.

Документи передають для вивчення та аналізу уповноваженим підрозділам банку. У випадку прийняття позитивного кредитного рішення укладають кредитну угоду, в якій констатують умови кредитної операції. Після цього кредитний інспектор оформляє бухгалтерські документи, які містять вказівки щодо відкриття позичкового рахунку та видачі кредиту. Ці документи повинні містити дозвільні підписи керівника банку або уповноважених ним посадових осіб для виконання зазначених операцій .

Оформлені згідно з банківськими вимогами документи передають до обліково-операційного відділу для виконання. Приблизний перелік цих документів наступний:

—розпорядження кредитного відділу;

— примірник кредитної угоди;

— угода застави (або інша форма забезпечення);

—строкове зобов'язання; зведене зобов'язання;

—картка із зразками підпису керівника і головного бухгалтера та відбитком печатки підприємства, посвідчена в установленому порядку.

Форми та зміст розпорядження кредитного відділу, строкового зобов'язання та зобов'язання-доручення банк розробляє самостійно. У розпорядженні кредитного відділу повинен зазначатись наданий особовому позичковому рахунку позичальника номер рахунку, а також загальні рекомендації й додаткові параметри, що характеризують позичальника та кредитну угоду і які необхідні для виконання аналітичного обліку. На основі даних розпорядження здійснюють реєстрацію позичкового особового рахунку в книзі відкритих рахунків.

Строкове зобов'язання являє собою юридичний документ, який служить основою для погашення кредиту. Кількість примірників строкового зобов'язання залежить від способу погашення кредиту: водночас, частинами або після закінчення обумовленого періоду.

Кредит надають позичальнику одноразово в повній сумі й зараховують на розрахунковий (поточний) рахунок або видають готівкою.

Якщо банк вважає за потрібне запровадити більш жорсткий контроль за цільовим використанням кредиту, позику видають частинами безпосередньо на сплату грошово-розрахункових документів за цінності та затрати, які кредитують. Операції з видачі відображають наступною бухгалтерською проводкою:

-д-т рахунку «Позичковий рахунок»;

- к-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України (або в іншому банку)» (рахунок № 1500).

Облік операцій з видачі кредиту, схеми бухгалтерських проводок з видачі позики залежать від способу надання кредиту та його забезпечення:

№з/п	Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
1.	Позику видають із зарахуванням на поточний рахунок: а) якщо позичальник — клієнт банку; б) якщо позичальник — клієнт іншого банку або власне банк	Позичковий рахунок Позичковий рахунок	Поточний рахунок Коррахунок у НБУ (або в іншому банку)
2.	Позику видають готівкою: а) підприємству на закупівлю сільськогосподарської продукції; б) фізичній особі на поточні потреби	Позичковий рахунок Позичковий рахунок	Банкноти і монети в касі банку Банкноти і монети в касі банку
3.	Кредит видають: а) на відкриття акредитива; б) на придбання розрахункової чекової книжки	Позичковий рахунок Позичковий рахунок	Кошти в розрахунках або поточний рахунок Кошти в розрахунках
4.	Одночасно із проводками з видачі позики обліковують строкове зобов'язання на позабалансовому рахунку	Інші цінності та документи	Контррахунок №9910

Бухгалтерські проводки при відкритті банком обов'язкової кредитної лінії та її використанні клієнтом наведені нижче:

№з/п	Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
1.	Відкриття обов'язкової кредитної лінії (у повній сумі контрактного зобов'язання) клієнту	Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам №9129	Контррахунок №990
2.	Перерахування комісії за відкриття кредитної лінії клієнтом	Поточний рахунок №2600	Комісійні доходи за кредитне обслуговування №6111
3.	Видача клієнту позики в межах відкритої кредитної лінії і одночасно виконання банком позабалансового зобов'язання	Позичковий рахунок Контррахунок № 9900	Поточний рахунок №2600 Інші зобов'язання №9129
4.	Відмова клієнта від подальшого використання кредитної лінії	Контррахунок №9900	Інші зобов'язання №9129

Операції з відкриття банком клієнту підтвердженої кредитної лінії обліковують позасистемно. Щодо проведення операції здійснюють запис у картці або журналі обліку відкритих підтверджених кредитних ліній.

При здійсненні операції з видачі позики одночасно проводять операцію з обліку строкового зобов'язання (або зведеного зобов'язання) за номіналом та за балансом:

- д-т рахунку № 9819 «Інші цінності та документи»;
- к-т рахунку № 9910 «Контррахунок».

Бухгалтер-операційник поміщає обліковане строкове зобов'язання в картотеку строкових. Картотеку ведуть у розрізі позичальників, а серед позичальників—за строками погашення кредиту.

Кредитну угоду передають в бухгалтерію для розміщення у сховищі та обліковують на позабалансовому рахунку «Інші цінності та документи» в умовній оцінці 1 грн.:

- д-т рахунку № 9819 «Інші цінності та документи»;
- к-т рахунку № 9910«Контррахунок».

Форми забезпечення кредиту різноманітні: це може бути застава майна (у вигляді товарно-матеріальних цінностей, нерухомості, цінних паперів), угоди гарантії або поручительства. Облік залежить від форми забезпечення та місця знаходження застави:

Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
Отримання банком гарантії та поручительства за кредитами (за номіналом): а) від банків; б) від клієнтів	Контррахунок № 9900. Контррахунок №9900	Прості гарантії, що отримані від банків №9010. Прості гарантії, що отримані від клієнтів №9031

Згідно з умовами угоди застави закладене майно може перебувати як у заставника, так і у заставоотримувача в експлуатації або на зберіганні.

Операції з обліку застави відображаються наступними записами:

Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
Цінності, прийняті для забезпечення (за номіналом згідно із сумою оцінки в угоді):		
а) предмет застави залишається у клієнта	Контррахунок №9900	Застава, за якої предмет застави залишають у заставника №9500.
б) предмет застави передають до банку	Контррахунок №9900	Застава, за якої предмет застави передають банку №9501.

Облік операцій з погашення кредитів та їх пролонгування.

За способом погашення розрізняють кредити, які погашають: водночас загальною сумою і в розстрочку, тобто частинами суми. Спосіб погашення визначають, як правило, при структуризації позики. Кредитний працівник на основі вивчення прогнозу руху грошових потоків, що поданий клієнтом, спільно з ним визначає найбільш прийнятний спосіб погашення. Якщо обрано спосіб погашення в розстрочку, кредитний працівник складає графік погашення кредиту і розраховує суми до погашення основного боргу та відсоткові платежі щодо кожного строку.

Строки і суму погашення основного боргу відображають в строковому зобов'язанні, яке надає клієнт при отриманні кредиту і на основі якого бухгалтер-операційник контролює погашення кредиту з боку клієнта. Бухгалтер щоденно проглядає картотеку і добирає зобов'язання, за якими настав строк погашення.

Розглянемо облік операції з погашення кредиту:

№	Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
1.	Кредит погашається у встановлений строк у повній сумі: а) за меморіальним ордером кошти списуються з розрахункового рахунку; б) списують у витрати строкового зобов'язання; в) вилучають зі сховища кредитну угоду; г) вилучають зі сховища угоду застави; д) заставлене майно повертають клієнту; е) списують отриману гарантію за кредит	Поточний рахунок № 2600 Контррахунок №9910 Контррахунок №9910 Контррахунок №9910 Застава, за якої предмет застави передають банку №9501 Прості гарантії, що отримані № 9031	Позичковий рахунок Інші цінності та документи №9819. Інші цінності та документи № 9819 Інші цінності та документи №9819. Контррахунок №9900 Контррахунок № 9900
2.	Кредит погашає клієнт іншого банку (платіжним дорученням)	Коррахунок у НБУ №1200 або в іншому банку №1500	Позичковий рахунок
3.	Фізична особа погашає позику шляхом: а) внесення готівки в касу банку; б) перерахуванням з вкладу	Банкноти та монети в касі банку № 1001 Де-позитний рахунок	Позичковий рахунок Позичковий рахунок

У випадку повного погашення кредиту, включаючи відсоткові платежі, банк повертає позичальнику цінності, цінні папери, які були прийняті в заставу. Такі операції виконують з дозволу керівництва банку.

Кошти на погашення кредиту з інших банків перераховують або з використанням платіжного доручення, оформленого позичальником, або вимогою-дорученням, яке оформляє банк-кредитор. Строкове зобов'язання або зведене зобов'язання вилучається у витрати лише при їх погашенні у повній сумі. Якщо погашення здійснюють частково, то на звороті роблять позначку відносно суми та дати платежу, а зобов'язання залишають у картотеці і воно не підлягає списанню на витрати.

При прийнятті рішення щодо пролонгування кредиту складають додаток до кредитної угоди, і клієнт замінює строкове зобов'язання на зобов'язання з новими строками погашення.

Облік операцій з пролонгування кредиту:

№ з/п	Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
1.	Пролонгована заборгованість за кредит згідно з доповненням до кредитної угоди	Пролонгована заборгованість за кредитами	Позичковий рахунок з обліку строкової заборгованості
2.	Списання у витрати строкового зобов'язання з початковими строками	№9910	№9819
3.	Оприбуткування в картотеку строкового зобов'язання з новим строком погашення	№9819	№9910

При настанні строку погашення кредиту і відсутності у клієнта достатньої суми коштів для його погашення уповноважені підрозділи банку починають проводити роботу з проблемними кредитами.

У день визначеного строку погашення частина непогашеної або непогашену заборгованість за кредитом переносять на рахунок простроченої позики. При цьому на основі меморіального ордера здійснюють запис:

- д-т рахунку з обліку простроченої заборгованості;
- к-т позичкового рахунку.

У випадку забезпечення кредиту заставою майна банк отримує право на заставлене майно. Якщо майно знаходиться у заставника, він зобов'язаний передати його на відповідальне зберігання в банк. При цьому здійснюють наступні проводки за позабалансовими рахунками:

- 1) Д-Т — 9500; 2) Д-Т — 9900;
К-Т — 9900; К-Т — 9501

і списують з позабалансового рахунку акт передачі заставленого майна: Д-т — 9910 К-т — 9819.

В аналітичному обліку до позабалансових рахунків № 9819,9500, 9501 ведуть картки обліку застави, забезпечення. З метою звіряння наявності цінностей, документів, цінних паперів у сховищі та даних обліку

щокварталу повинна здійснюватися інвентаризація за позабалансовими рахунками.

Після реалізації заставленого майна і надходження виручки, банк складає наступні проводки:

№з/п	Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
1.	Надходження виручки за реалізовану заставу на коррахунок банку	Коррахунок у НБУ №1200	Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку №2909
2.	Скерування виручки на погашення простроченої заборгованості за основний борг	№ 2909	Рахунок з обліку прострочених позик
3.	Якщо сума виручки перевищує розмір основного боргу, різниця скеровують на погашення прострочених відсоткових платежів за кредит	№ 2909	Рахунок з обліку прострочених доходів за кредитами
4.	Невикористану суму виручки повертають на поточний рахунок клієнта	№ 2909	Розрахунковий рахунок № 2600

Періодично, один раз на місяць або квартал, банк повинен аналізувати якість кредитного портфеля. Підлягає інвентаризації та аналізу заборгованість за кредитами, яку обліковують на рахунках прострочених позик з метою виявлення сумнівної. Остання підлягає перенесенню на рахунок з обліку сумнівної заборгованості.

Трансформацію заборгованості оформляють проводкою:

- д-т «Сумнівна заборгованість за кредитами»;
- к-т «Прострочена заборгованість за кредитами».

Таким чином, на рахунках з обліку сумнівної заборгованості обліковують заборгованість за кредитами, повернення яких на сьогодні майже неможливо.

Лекція 5.3. Облік операцій з формування і використання резерву на покриття можливих втрат за кредитами. Порядок списання безнадійних кредитів

Для підтримання стабільності банківської системи з метою хеджування кредитного ризику, в банках передбачене утворення резерву на покриття можливих втрат за кредитами. Залежно від джерел формування цей резерв розподіляють на:

- загальний;
- спеціальний.

Загальний резерв формують за рахунок прибутку банку після сплати податку на прибуток, тобто поточного і нерозподіленого прибутку. Спеціальний резерв є статтею витрат банку.

Резерв для покриття можливих збитків належить до планових резервів; його формування повинне здійснюватись комерційними банками в обов'язковому порядку згідно з методикою, затвердженою Національним банком України. Призначення резерву—відшкодування можливих збитків за усіма видами наданих кредитів. Причому за рахунок резерву підлягають покриттю лише втрати за основним боргом. Покриття за рахунок резерву несплачених позичальником відсотків та комісій за кредитними операціями не дозволяється.

Резерв утворюється за всіма видами кредитів, які надані у національній та іноземній валютах. При розрахунку резерву враховують заборгованість за депозитами, які розміщені в інших банках, за кредитами, які надані іншим банкам, за всіма кредитами суб'єктам підприємницької діяльності, включаючи як прямі банківські кредити, так і непрямі, а також фізичним особам за наданими гарантіями та поручительствами.

Не враховують при розрахунку резерву заборгованість за бюджетними кредитами, а також за кредитами та депозитами між установами в системі одного комерційного банку. Сума сформованого планового резерву на покриття втрат за кредитами являє собою оцінковий показник, приз-

начення якого — підтримати на певному рівні (наприклад, на середньому для одного класу банків) співвідношення між витратами на погашення збитків за кредитами і загальною сумою виданих кредитів.

В Україні створюється база статистичної інформації, яка дозволить визначати оптимальну усереднену величину резерву на покриття втрат за кредитами. Необхідність використання цього показника для управління кредитними ризиками безумовна. Комерційні банки нерідко опиняються в ситуації, коли втрачають контроль над кредитним портфелем. Це призводить до збільшення суми неповернення за виданими кредитами та гарантіями. Для їх покриття в першу чергу використовують спеціальний резерв, а потім — загальний резерв. Якщо суми резерву недостатньо, то на погашення безнадійних кредитів направляють кошти резервного фонду і поточний та нерозподілений прибуток. Однак якщо банку не вдається вишукати зовнішнє джерело збільшення власного капіталу, то це може призвести до його неплатоспроможності та банкрутства.

Розрахунок планової суми резерву на покриття можливих втрат за кредитами. Згідно з чинними правилами загальний резерв нараховують на стандартні кредити, а спеціальний — на нестандартні кредити. До нестандартних кредитів належать:

- кредити під контролем;
- субстандартні кредити;
- сумнівні кредити;
- безнадійні кредити.

Віднесення кредиту до тій чи іншої групи визначають рівнем ризику. Національним банком України розроблені критерії віднесення кредиту до тієї чи іншої групи ризику, які відповідають чинним у міжнародній банківській практиці:

— стандартні кредити — це кредити, основний борг і відсотки за якими погашаються своєчасно, згідно з графіком, і рівень ризику тут прийнятний. Коефіцієнт ризику за цими кредитами встановлений на рівні 2 %;

— кредити під контролем — це кредити, за якими основний борг і відсотки сплачують своєчасно. Але з цією категорією кредитів виникають незначні проблеми (наприклад, неповна документація). Коефіцієнт ризику за цими кредитами встановлений на рівні 5 %;

— субстандартні кредити — це кредити, прострочена заборгованість за основним боргом і відсотках яких не перевищує 90 днів; загальний строк пролонгування кредиту перевищує 90 днів. Кредити цієї групи відносять до кредитів невисокої якості; вони спроможні призвести до непогашення, але їх негативні властивості можна усунути. Коефіцієнт ризику встановлений на рівні 20 %;

— сумнівні кредити — це кредити, прострочена заборгованість за основним боргом та відсотками яких складає понад 90 днів. Тут уже мають місце суттєві недоліки; існує реальна можливість втрат за кредитами. Коефіцієнт ризику встановлений на рівні 50 %;

— безнадійні кредити — це кредити, втрати за якими майже неминучі, а заборгованість з цієї позики, як правило, підлягає списанню з балансу. Коефіцієнт ризику встановлений на рівні 100 %.

Комерційні банки щоквартально, (станом на останній робочий день кварталу) повинні аналізувати якість кредитного портфеля з метою групування кредитів за рівнем ризику.

Під час виконання такої роботи кредитний комітет (чи комісія) зобов'язаний оцінювати окремі аспекти діяльності кожного позичальника щодо можливості виконання ними зобов'язань згідно з угодою щодо надання кредиту, виходячи з таких критеріїв:

- оцінка фінансового стану позичальника;
- стан погашення позичальником кредитної заборгованості за основним боргом та відсотків за нею.

На підставі класифікації кредитів розраховують загальну планову суму резерву з розбивкою на суму за кожною групою кредитів на майбутній квартал.

Загальний резерв, нарахований на заборгованість за стандартними кредитами, розглядають як складову власного капіталу банку і обліковують на балансовому рахунку № 5020 «Загальні резерви» групи 502 «Загальні резерви банку». За своїм характером це пасивний рахунок. У першу чергу загальний резерв формують за рахунок прибутку минулих років. При цьому здійснюють таку проводку:

- д-т рахунку № 5030 «Прибутки минулих років»;
- к-т рахунку № 5020 «Загальні резерви».

У разі недостачі цього джерела для формування загального резерву протягом року, наприкінці року резерв має бути сформований за рахунок поточного прибутку. Цю операцію відображають проводкою:

- д-т рахунку № 5040 «Прибуток минулого року, що очікує затвердження»;
- к-т рахунку № 5020 «Загальні резерви».

Спеціальний резерв формують за рахунок витрат банку. Акумуляовані в ньому суми обліковують:

- за міжбанківськими кредитами на рахунку № 1590 «Резерв під заборгованість інших банків»;
- за операціями з клієнтами на рахунку № 2400 «Резерви під заборгованість за кредитами, які надані клієнтам».

При акумуляванні коштів у спеціальний резерв складають такі бухгалтерські проводки:

№ з/п	Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
1.	За міжбанківськими кредитними операціями	Відрахування в резерв під заборгованість інших банків № 7701	Резерв під заборгованість інших банків № 1590
2.	За кредитними операціями з клієнтами	Відрахування в резерв під заборгованість за наданими кредитами клієнтам № 7702	Резерв під заборгованість за кредитами, які надані клієнтам № 2400

Як видно зі змісту операції, витрати на формування спеціального резерву відносять на валові витрати банку і тому вони безпосередньо впливають на розмір прибутку до оподаткування.

За своїм характером рахунки №№ 1590 і 2400, на яких обліковують суму спеціального резерву, є пасивними, однак належать до контрактивних балансових рахунків. У балансі залишки на рахунках №№ 1590 і 2400 відображають у складі активів зі знаком “мінус”. Це пов'язано з тим, що суму спеціального резерву розглядають як прямі втрати банку і тому не враховують у складі його власного капіталу.

При формуванні спеціального резерву, суму коштів, що може бути віднесена на валові витрати банку, регулює податкове законодавство. Згідно з прийнятим у 1997 р. Законом України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» розмір коштів, що перераховують 31 січня 2002 р., не може перевищувати 20 % від суми загальної заборгованості за кредитами, наданими гарантіями та дорученнями на останній день звітного податкового періоду.

Згідно з встановленими правилами резерв на покриття можливих кредитних збитків формує головний банк та його філії. Загальний резерв обліковують на балансі головного банку. Спеціальний резерв обліковують на балансі установ банку, які зареєстровані як платники податку. Це пов'язано з особливостями системи оподаткування.

Кошти резерву на покриття можливих втрат за кредитними операціями можуть використовуватись тільки на погашення безнадійних кредитів, заборгованість за якими обліковують на рахунках з обліку сумнівної заборгованості. Списання з балансу основної суми боргу за безнадійними кредитами проводять згідно з рішенням Правління комерційного банку.

Лекція 5.4. Облік операцій кредитного характеру

Найбільш поширеними є факторингові операції і операції з фінансового лізингу.

Облік факторингових операцій. Факторингові операції— це продаж рахунків фактора (від англ. factor — комісіонер, агент, посередник), в особі якого, як правило, виступають комерційні банки, фінансові компанії, а також спеціалізовані факторингові компанії. При цьому банки купують рахунки-фактури постачальників на відвантажену конкретним покупцям-дебіторам продукцію, виконані роботи, послуги. Внаслідок цього здійснюють передачу постачальником банку права на вимогу боргу з покупця.

Отже, факторингові операції — це купівля банком права на утримання боргу. Це не просто одна з форм фінансування. Банк купує в свого клієнта дебіторські рахунки, завчасно оцінивши кредитоспроможність наявних і можливих дебіторів-клієнтів, і наперед визначає максимальний розмір авансу, який звичайно складає 80—90 % суми рахунків-фактур за вирахуванням дисконту і комісійних. Після аналізу необхідної інформації, одержаної від постачальника, банк укладає з ним угоду на факторингове обслуговування, в якій повинні бути обумовлені:

- перелік покупців, вимоги яких будуть переуступатися;
- контрольна сума переуступок;
- розмір аважу;
- відсоткова ставка за кредит;
- відсоткова ставка комісійних за обробку рахунків-фактур;
- право регресу зворотної вимоги до постачальника;
- граничний строк платежу для покупця-дебітора;
- відповідальність сторін за порушення угоди;
- умова розірвання угоди;
- строк дії угоди і та ін.

Бухгалтерський облік розрахунків за факторинговими операціями здійснюють на активно-пасивному балансовому рахунку № 3519 «Інша дебіторська заборгованість за господарською діяльністю банку» (субрахунок «Розрахунки банку за факторинговими операціями»), а одержаних доходів — на спеціальному окремому рахунку № 6023 «Відсоткові доходи за

рахунками суб'єктів господарської діяльності за факторинговими операціями». Аналітичний облік до цього рахунку здійснюють за особовими рахунками постачальників.

Доходи банку від факторингових операцій становлять: різницю між ціною купівлі рахунків-фактур постачальника і сумою, яка надходить за них від дебітора-покупця.

Аналогічно відображають на рахунках бухгалтерського обліку і операції форфейтинга — форми банківського кредиту, що передбачає придбання права вимоги з постачання товарів і надання послуг, прийому на себе ризику виконання цих вимог та їх інкасування.

Облік фінансового лізингу. Лізинг — це форма довгострокової оренди, яка пов'язана з передачею в користування обладнання, транспортних засобів, іншого рухомого і нерухомого майна, при збереженні права власності за орендодавцем на весь строк угоди оренди.

Після закінчення строку дії угоди лізингу орендатор може:

- завершити орендні платежі й повернути майно банку;
- скласти нову угоду лізингу;
- викупити майно за ціною, погодженою з орендодавцем: встановленою на момент укладання угоди або за залишковою вартістю.

Строк угоди, як правило, дорівнює строку амортизації або менший за нього.

Орендна плата включає в себе: амортизацію, витрати банку на оформлення лізингу і комісійну винагороду (у відсотках).

Бухгалтерський облік операції за лізингом ведуть на активних рахунках:

№ 4400 «Операційні основні засоби» (здані в оренду з оперативного лізингу);

№ 4500 «Не операційні основні засоби» (здані в оренду з оперативного лізингу).

За дебетом цих рахунків обліковують вартість заново придбаних машин, обладнання та інших об'єктів основних засобів, які потім передані згідно з лізинговою угодою. За кредитом цих рахунків відображають їх вибуття при купівлі орендарем за залишковою вартістю, списанні з балансу або іншій реалізації за договірною ціною.

Аналітичний облік при цьому здійснюють аналогічно в межах рахунків № 4400 та 4500.

Розглянемо відображення в обліку операції з фінансового лізингу банком-лізингодавцем.

1. Облік фінансового лізингу банком-лізингодавцем:

а) попередня сплата постачальникам машин і обладнання:

- д-т рахунку № 3511 «Дебіторська заборгованість з придбання нематеріальних активів та основних засобів»;

- к-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України»;

б) одержання машин і обладнання:

- д-т рахунків:

№ 4400 «Операційні основні засоби» (відповідний аналітичний рахунок);

№ 4500 «Не операційні основні засоби» (відповідний аналітичний рахунок);

- к-т рахунку № 3511 «Дебіторська заборгованість з придбання нематеріальних активів та основних засобів»;

в) передача в лізингову оренду об'єктів основних засобів:

- д-т рахунків: № 1525 «Фінансовий лізинг, що наданий іншим банкам»;

№ 2075 «Фінансовий лізинг, що наданий суб'єктам господарської діяльності»;

- к-т рахунків: № 4400 «Операційні основні засоби»; № 4500 «Не операційні основні засоби».

Погашення лізингоодержувачем дебіторської заборгованості, яка у лізингодавця числиться на рахунках № 1525 або 2075, відображається лізингодавцем бухгалтерською проводкою у такій кореспонденції рахунків:

- д-т рахунку «Коррахунок у Національному банку України»;
- к-т рахунків: № 1525 «Фінансовий лізинг, що наданий іншим банкам»; № 2075 «Фінансовий лізинг, що наданий суб'єктам господарської діяльності».

Щомісячно лізингодавець нараховує собі також доходи у вигляді відсотків бухгалтерською проводкою:

- д-т рахунків: № 1528 «Нараховані доходи за кредитами, які надані іншим банкам» або № 2078 «Нараховані доходи за кредитами в інвестиційну діяльність, які надані суб'єктами господарської діяльності»;
- к-т рахунків: № 6018 «Відсоткові доходи за фінансовим лізингом, який наданий іншим банкам» або № 6027 «Відсоткові доходи за кредитами в інвестиційну діяльність суб'єктам господарської діяльності».

Вартість фінансового лізингу за угодою може бути більшою або меншою за балансову (залишкову) вартість об'єкта, переданого до цього лізингу, що, відповідно, відображають за кредитом рахунку № 3600 «Доходи майбутніх періодів» або № 3500 «Витрати майбутніх періодів».

Так, при більшій вартості за лізингом наведену вище бухгалтерську проводку відображають за такою кореспонденцією рахунків. Приклад: передано в лізинг об'єкт балансовою вартістю 12 000 грн., за який згідно з угодою лізингоодержувач повинен сплатити 14 400 грн.:

- а) на балансову (залишкову) вартість, передану в лізинг об'єкту основних засобів:

Д-т рахунку № 2075 «Фінансовий лізинг, що наданий суб'єктам господарської діяльності» 12 000 грн.

К-т рахунку № 4400 «Операційні основні засоби» 12 000 грн.

- б) на різницю більшої вартості лізингу від вартості об'єкта і основних засобів:

Д-т рахунку № 2075 «Фінансовий лізинг, що наданий суб'єктам господарської діяльності» 2400 грн.

К-т рахунку № 3600 «Доходи майбутніх періодів» 2400 грн.

в) на щомісячне нарахування відсотків з балансової вартості об'єкта, переданого в лізинг на 10 років (12000 грн.: 10 років : 12 місяців = 100 грн.):

Д-т рахунку № 2078 «Нараховані доходи за кредитами в інвестиційну діяльність, які на дані суб'єктам господарської діяльності» 100 грн.

К-т рахунку № 6027 «Відсоткові доходи за кредитами в інвестиційну діяльність суб'єктам господарської діяльності» 100 грн.

г) на щомісячне зарахування частини з доходів майбутніх періодів (2400:10років: 12 місяців = 20 грн.);

Д-т рахунку № 3600 «Доходи майбутніх періодів» 20 грн.

К-т рахунку № 6027 «Відсоткові доходи за кредитами в інвестиційну діяльність суб'єктам господарської діяльності» 20 грн.

Якщо вартість лізингу менша за балансову (залишкову) вартість об'єкта основних засобів, то різниця, яку спочатку обліковують на дебеті рахунку № 3500 «Витрати майбутніх періодів», щомісяця списують на зменшення відсоткового доходу. Ці операції відображають такими бухгалтерськими проводками:

а) на вартість, меншу від балансової вартості переданого в лізинг об'єкта основних засобів:

Д-т рахунку № 2075 «Фінансовий лізинг, що наданий суб'єктам господарської діяльності» 9600 грн.

К-т рахунку № 4400 «Операційні основні засоби» 9600 грн.

б) на різницю в меншій вартості лізингу від вартості об'єкта основних засобів:

Д-т рахунку № 3500 «Витрати майбутніх періодів» 400 грн.

К-т рахунку № 4400 «Операційні основні засоби» 2400 грн.

в) на щомісячне нарахування відсотків із суми, передбаченої угодою лізингу ($9600 : 10 \text{ років} : 12 \text{ місяців} = 80 \text{ грн.}$):

Д-т рахунку № 2078 «Нараховані доходи за кредитами в інвестиційну діяльність, які надані суб'єктам господарської діяльності» 80 грн.

К-т рахунку № 6027 «Відсоткові доходи за кредитами в інвестиційну діяльність суб'єктам господарської діяльності» 80 грн.

г) на щомісячне зарахування частини з витрат майбутніх періодів за рахунок зменшення відсоткових доходів ($2400 : 10 \text{ років} : 12 \text{ місяців} = 20 \text{ грн.}$):

Д-т рахунку № 6027 «Відсоткові доходи за кредитами в інвестиційну діяльність суб'єктам господарської діяльності» 20 грн.

К-т рахунку № 3500 «Витрати майбутніх періодів» 20 грн.

Лекція 5.5 Облік операцій з нарахування і справляння відсотків за користування банківськими кредитами та комісійних за надання послуг кредитного характеру

За надання послуг кредитного характеру банки справляють з клієнтів комісійну винагороду. До таких послуг належать: видача гарантій і поручительств іншим банкам та клієнтам, що акцептовані та авальовані векселі, підтверджені та покриті акредитиви тощо.

Надані банком гарантії та поручительства обліковують на позабалансових рахунках за умови, що вони невідзивні та існує угода за будь-якою формою, яка має юридичну силу. Вони обліковують на рахунках групи:

—гарантії, поручительства, акредитиви та акцепти, що надані банком, рахунок № 900;

—гарантії, надані клієнтам, (рахунок № 902);

—сумнівні гарантії та поручительства, (рахунок № 909).

Гарантію, надану банку, обліковують за номіналом. Комісійні справляють, як правило, одноразово у відсотках від суми гарантії" за умовами угоди. При цьому здійснюють такі проводки:

№з/п	Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
1.	Надання банком гарантії та поручительства: а) іншим банкам; б) клієнтам	Гарантії, що надані банкам №9000 № 9020	Контррахунок №9900 № 9900
2.	Справляння комісії за надання гарантії: а) надходження коштів від інших банків; б) надходження коштів від клієнтів	Коррахунок №1200 №2600 або №1200	Комісійні доходи за кредитне обслуговування №6101 №6111
3.	Після закінчення строку гарантії	№9900	№9000 або № 9020

Як послугу кредитного характеру розглядають операцію банку з акцептування перевідних векселів. Суть цієї операції полягає в тому, що банк акцептує виставлений на нього клієнтом (кореспондентом) переводами вексель за умови, що клієнт надасть банку грошове покриття до настання строку платежу за векселем. У цієї операції, на відміну від урахування векселя, банк сам стає платником. Як правило, суму для сплати векселя банку надає клієнт не пізніше, як за три дні до настання строку платежу за векселем. При виконанні цієї операції здійснюють такі проводки:

№ з/п	Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
1.	Акцепт банком переводного векселя клієнта	№ 9020	№ 9900
2.	Надходження коштів від клієнта на погашення переводного векселя	Коррахунок №1200 або № 1500	Кредиторська заборгованість за прийняті платежі № 2902
3.	Справляння комісії за акцепт	№ 2600	№6111
4.	Платіж за векселем	№ 2902	№1200 або № 1500
5.	І водночас: Списується надана гарантія	№ 9900	№ 9020

Послуги кредитного характеру виникають також при участі банку в розрахунках клієнта за експортно-імпортними операціями, коли формою розрахунків стає документарний акредитив. Відкриття банком на прохання клієнта-імпортера акредитива обліковують за дебетом забалансового рахунку «Непокриті акредитиви» і кредитом контррахунку:

Д-т рахунку № 9122; К-т рахунку № 9900.

Якщо банк за дорученням іншого банку, який відкрив акредитив, підтверджує його, то цю операцію обліковують: Д-т рахунку № «Підтверджені акредитиви, видані банком»; К-т рахунку № 9900.

За ці операції клієнт-імпортер сплачує банку комісійні. Ці доходи обліковують в кредиті рахунку № 6111 «Комісійні доходи за кредитне обслуговування клієнтів». При виконанні розглянутих операцій комісійні розраховують від суми виданого банком зобов'язання.

Синтетичний облік нарахованих відсотків за користування кредитами ведуть окремо за кожною групою позичкових рахунків згідно з їх класифікацією в балансі. Відсотки обліковують за ознакою строковості: окремо нараховані до настання строку їх сплати і окремо — прострочені. Для цього в кожній групі позичкових рахунків передбачені по два рахунки четвертого порядку. Списані з балансу прострочені відсоткові платежі обліковують за балансом на рахунках № 9600 і 9601 «Несплачені в строк доходи за кредитами» відповідно - банків і клієнтів.

Аналітичний облік нарахованих відсотків ведуть у розрізі позичальників і окремо - за кожним видом наданого кредиту. Відсотки нараховують щомісяця. Позичальник перераховує відсоткові платежі в строки, що передбачені кредитною угодою. Базою нарахування відсотків є сума залишку заборгованості за позичковим рахунком. У випадку нестачі суми коштів на рахунку позичальника для погашення боргів за позику і нараховані відсотки кошти скеровують на їх погашення в порядку, що визначений кредитною угодою.

Способи перерахування відсоткових платежів визначають в кредитній угоді. Нарахування відсотків та їх відображення в обліку та фінансовій звітності банку здійснюють згідно з принципом нараощених доходів та витрат і відповідності. Визнання нарахованих, але несплачених у строк відсотків як безнадійних і прийняття рішення щодо їх списання з балансу є привілеєм правління комерційного банку в межах чинного законодавства.

Списані прострочені відсотки обліковують на позабалансовому рахунку протягом строків позовної давності. Нормативними документами НБУ не допускають нарахування відсотків на суму прострочених відсоткових платежів.

Розглянемо відображення в обліку операцій з нарахування і справляння відсотків за кредит:

№з/п	Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
1.	Нарахування відсотків за строковими кредитами, виданими клієнтам та банкам	Рахунки з обліку нарахованих відсотків за кредити (рахунки 2 б класу)	Рахунки з обліку відсоткових доходів за кредитами (рахунки 6 класу)
2.	При настанні строку платежу відсотків: а) за наявності коштів на поточному рахунку клієнта банку; б) за перерахуванні коштів з рахунку в іншому банку; в) за відсутності коштів для сплати відсотків. Рахунки з обліку нарахованих відсотків за кредитами	№ 2600 Поточний рахунок № 1200 Рахунки з обліку нарахованих відсотків за кредитами	Рахунки з обліку нарахованих відсотків за кредитами Рахунки з обліку нарахованих відсотків за кредитами Рахунки з обліку прострочених нарахованих відсотків за кредит (рахунки першого і другого класу)
3.	При списанні з балансу безнадійної простроченої заборгованості за відсотками	Рахунки з нарахованих відсоткових доходів за кредит (рахунки шостого класу)	Рахунки з обліку прострочених нарахованих відсотків за кредит (рахунки першого і другого класу)
	І одночасно цю суму обліковують за балансом	Несплачені в строк відсотки за кредитами №9600, 9601	№9910
4.	При неповерненні прострочених відсотків протягом трьох років	№9910	№ 9600 № 9601

Нарахування відсоткових платежів здійснюють програмним шляхом в автоматичному режимі. Суму нарахованих відсотків відображають у відомості. Бухгалтер або кредитний працівник здійснюють вибіркового контроль за правильністю нарахування відсотків з метою попередження помилок. За позичковими рахунками овердрафт нарахування відсотків повинне здійснюватись щоденно, оскільки залишок за рахунком має тимчасові обмеження.

Тема 6. ОБЛІК КАСОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Лекція 6.1 Організація касової роботи, документообіг

Організацію касової роботи комерційних банків регламентує Національний банк України за своєю «Інструкцією з організації емісійно-касової роботи в установах банків України» № 1 від 07.07.94 р.

Усі підприємства, організації та установи, які одержують готівку за реалізовану продукцію, товари, послуги та інші платежі, зобов'язані здавати її в касу банку для зарахування й зберігання на відкритих їм розрахункових або поточних рахунках. У той же час підприємства, організації та установи можуть мати в своїх касах готівку в межах лімітів, визначених банками, за погодженням з керівниками підприємств. У разі необхідності ліміти залишків кас переглядають. Усі підприємства, організації та установи одержують від банків готівку на виплату заробітної плати, пенсій, допомоги, на відрядження, господарські та інші витрати. В касі банку зберігають не тільки грошову готівку, але й цінні папери, бланки суворої звітності.

Обслуговування клієнтів банку здійснює операційна каса. До її складу можуть входити каси: приходно-видаткові, приходні, видаткові, для розміну грошей, вечірні каси банків на підприємствах та організаціях. Кількість операційних кас залежить від обсягу і характеру діяльності установи банку. Кабіну кожної каси розміщують таким чином, щоби можна було візуально стежити за роботою касирів. Відводять спеціальне приміщення-сховище для зберігання готівки грошей та цінностей.

Матеріально відповідальними особами за зберігання грошей та цінностей є: керівник банку, головний бухгалтер і завідувач каси (старший касир).

З кожним працівником каси укладають угоду про повну матеріальну відповідальність. Касири операційних кас повинні мати зразки підписів керівників банку і бухгалтерських працівників, уповноважених підписува-

ти приходні та видаткові касові документи, а бухгалтери — зразки підписів касирів.

Приймання готівки в касу банку здійснюють на основі приходних документів, які виписують в одному або в двох примірниках:

а) від підприємств, об'єднань, організацій, установ у сплату будь-яких платежів—за об'явами на внесення готівки з видачею квитанції, а від громадян — також за об'явами або за приходними ордерами;

б) внески для зарахування на поточні рахунки різноманітних фондів—за об'явами на внесення готівки;

в) платежі від населення—за повідомленнями з видачею квитанції;

г) усі інші надходження грошей, в тому числі й від працівників банку,—за приходними касовими ордерами з видачею підписаних касиром їх копій з відбитком печатки касира.

Одержавши приходні документи, касир зобов'язаний:

—перевірити наявність і тотожність підписів операційних працівників наявним у нього зразкам;

—звірити відповідність сум, зазначених у документі, цифрами й літерами;

—викликати особу, яка вносить гроші, і прийняти їх поаркушним перерахуванням.

Якщо клієнт здає гроші до каси банку за кількома приходними документами для зарахування на різні рахунки, то касир приймає гроші за кожним документом окремо.

При отриманні готівки, на столі касира не повинно бути ніяких інших грошей, крім тих, що приймають від особи.

Після одержання грошей касир звіряє суму, зазначену в приходному документі, і сумою, фактично виявленою при рахуванні. За відповідності суми касир підписує об'яву, квитанцію і ордер до неї, ставить на квитанції печатку і видає її особі, яка внесла гроші. Ордер до об'яви касир адресує

відповідальному працівнику, який веде касовий журнал, а об'яву залишає в себе.

У випадку виявлення фальшивих грошей касир повинен терміново доповісти про це керівнику установи банку для вжиття необхідних заходів з обов'язковим повідомленням правоохоронних органів.

Касири ведуть щоденні записи прийнятої і зданої грошової суми в окремій «Книзі обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей)».

Наприкінці операційного дня на підставі прийнятих документів касир складає довідку касира приходної каси щодо суми прийнятих грошей та кількість документів, які надійшли до каси і звіряє суму за довідкою із сумою прийнятих ним грошей. Довідку підписує касир, а зазначені в ній касові обіги звіряють з записами в касових журналах операційних працівників.

Отримані протягом операційного дня гроші, касир формує у визначеному порядку і разом з приходними документами та довідкою касира приходної каси здає завідувачу каси під розписку в «Книзі обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей)».

Завідувач каси звіряє суму прийнятих грошей і кількість приходних документів з довідкою касира і підписує довідку.

Гроші, що надійшли до приходної каси, можуть передаватися завідувачу протягом операційного дня декілька разів. Уся готівка, яка надійшла до закінчення операційного дня, повинна бути оприбуткована в касу і зарахована на відповідні рахунки балансу банку того ж робочого дня.

Лекція 6.2. Облік операцій видаткової каси

Гроші з каси установи банку видають:

- а) підприємствам, організаціям, установам — виключно за грошовими чеками затвердженої форми;
- б) індивідуальним позичальникам, які одержують позику в банку, вкладникам і пенсіонерам—за видатковими касовими ордерами і видатко-

вими ордерами, форма яких затверджена Національним банком України. В такому ж порядку оформляють видачу грошей на витрати для утримання апарату управління та інші витрати — видачу заробітної плати, премії та матеріальної допомоги, у підзвіт на відрядження і господарські витрати, погашення здійснених господарських, представницьких, канцелярських витрат без одержання авансу.

Видачу пенсії або допомоги проводять на підставі доручень пенсійного фонду без складання касового видаткового ордера.

Для здійснення видаткової операції завідувач каси видає під звіт касирам необхідну суму. Касир розписується про це в «Книзі обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей)». Приймання повних і неповних пачок здійснюють за позначками на накладних з перевіркою за корінцями, а пачки з повними корінцями перераховують поаркушно. Монети приймають за написами на ярликах, пакетах (тюбиках), а укладена на лотках — за кружками.

Завідувач каси зобов'язаний перевірити наявність грошей, що залишилися в обіговій (операційній) касі, та переконатися, що залишок з урахуванням виданих сум відповідає даним «Книги обліку готівки обігової (операційної) каси та інших цінностей банку» за рахунком № 100 «Банкноти та монети» та рахунок № 101 «Дорожні чеки» (у касі банку).

Представник підприємства подає операційному працівникові грошові чеки та інші документи на одержання готівки. Операційний працівник після їх перевірки видає особі, яка одержує гроші, для пред'явлення в касу контрольну марку від грошового чека або відривний талон від видаткового касового ордера.

Одержавши видатковий документ, касир зобов'язаний:

- перевірити підписи посадових осіб банку та їх тотожність зразкам;
- порівняти суму, проставлену цифрами, і суму, що зазначена прописом;

— перевірити наявність розписки про одержання грошей на документах;

— перевірити наявність паспортних даних або іншого документа, що засвідчує особу одержувача грошей;

— викликати одержувача грошей за номером видаткового документа і запитати про суму грошей, яку одержують;

— звірити номер контрольної марки або талона в касу з номером на видатковому документі та наклеїти контрольну марку або талон відповідно до чека або ордера;

— підготувати суму грошей і видати її одержувачу та підписати видатковий документ.

У момент видачі клієнту грошей касиру заборонено обмінювати гроші одного номіналу на інший за вимогою одержувача.

При видачі грошових білетів в упаковці окремими корінцями або окремими аркушами касир зобов'язаний їх перерахувати поаркушно. Це необхідно робити також у випадках вимоги одержувача на перерахування всіх виданих грошей. В цьому разі касир не знімає з виданих пачок і мішків пломби, печатки та гарантійні шви.

На виявлені недостачі або надлишки складають «Акт про недостачу (надлишки) грошових білетів у пачках» у двох примірниках затвердженої форми. Суму недостачі відшкодовують одержувачу грошей і зараховують на рахунок винних касирів для подальшого стягнення, а надлишки прибутків в касу і включаються до складу доходів банку на рахунок № 680 «Непередбачені доходи».

У кінці операційного дня касир видаткової каси:

— звіряє суми прийнятих під звіт грошей, видаткових документів і залишок грошей;

— складає звітну довідку і підписує її;

— звіряє наведені в довідці касові обіги з записами в касових журналах операційних працівників.

Касир розписується в касовому журналі, а операційні працівники — в довідці.

Залишок грошей і видаткові касові документи разом із звітною довідкою касир здає під розписку в «Книзі обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей)» завідувачу каси, який, перевіривши довідку, підписує її і підшиває до відповідних документів дня.

Лекція 6.3 Інкасація грошової виручки

Інкасацію здійснюють на підприємствах, організаціях, установах інкасатори-збирачі банків на основі «Доручення на інкасацію грошей», посвідчення особи і спеціального посвідчення на автомашину. Механізм інкасації полягає в обміні сумок з грошовою виручкою на порожні і виписуванні підприємствами (організаціями), що здають гроші, до кожної сумки супровідної відомості у трьох примірниках. При цьому інкасатор-збирач не перераховує готівку грошей, а лише перевіряє кількість сумок і загальну суму виторгу за записами в накладній та копії супровідної відомості на кожну сумку (додаток 22), яку він приймає і розписується в тій, що залишається на підприємстві.

Доставлені в банк сумки з готівкою інкасатор здає бухгалтеру-контролеру, який перевіряє відповідність записів у супровідних відомостях, реєструє належні до приймання від інкасаторів сумки (мішки) в «Журналі обліку прийнятих сумок і мішків з готівкою і порожніх сумок» у двох примірниках і в міру реєстрації передає накладні (супровідні відомості) касирові.

Про загальну кількість прийнятих за всіма маршрутами сумок (мішків) з готівкою і порожніх сумок складають «Довідку про прийняті вечірньою касою сумки (мішки) з готівкою і порожні сумки», яку разом з першими примірниками журналів обліку прийнятих сумок і мішків з готівкою та порожніх сумок зберігають в окремій папці.

Наступного дня зранку касир і бухгалтер-контролер вечірньої каси здають сумки (мішки) з проінкасованою грошовою виручкою і супровідними документами завідувачу операційної каси для звірки документів і попереднього зарахування виручки на розрахунковий рахунок підприємства, а останній — касирам для перерахування та в бухгалтерію банку для зарахування вже уточненої суми грошей на рахунок підприємства (організації). Супровідні відомості додають до касових документів дня.

У бухгалтерії банку операції з інкасації готівки відображають на відповідних балансових рахунках.

1. На надходження готівки грошей до її перерахування:

Д-т рахунку № 1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування»;

К-т рахунку № 26 «Кошти клієнтів банку».

2. Зарахування готівки, якщо не виявлено відхилень фактичної наявності від документальної:

Д-т рахунку № 1001 «Банкноти та монети в касі банку»;

К-т рахунку № 1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування».

3. У випадку недостачі, виявленої при перерахуванні (фактична наявність 2200 грн.; за супровідними відомостями і оприбутковано попередньо в касу 2300 грн.; недостача 100 грн.):

а) попереднє зарахування за документами без перерахування:

Д-т рахунку № 1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування» 2300 грн.

К-т рахунку № 26 «Кошти клієнтів банку» 2300 грн.

б) на виявлену недостачу зменшують попередньо відображену суму інкасованої грошової готівки та її зарахування на розрахунковий рахунок підприємства:

Д-т рахунку № 26 «Кошти до запитання клієнтів банку» (розрахункові рахунки підприємств) 100 грн.

К-т рахунку № 1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування» 100 грн.

в) після перерахування готівки її фактичну суму 2200 грн. зараховують в касу банку:

Д-т рахунку № 1001 «Банкноти та монети в касі банку» 2200 грн.

К-т рахунку № 1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування» 2200грн.

4. У випадках, якщо виявлено надлишок готівки (сума за супровідними відомостями—5000 грн., фактична—5300 грн., надлишок — 300грн.):

а) попереднє, до перерахунку, зарахування готівки на розрахунковий рахунок підприємства:

Д-т рахунку № 1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування» . 5000 грн.

К-т рахунку № 26 «Кошти до запитання клієнтів банку» (розрахункові рахунки підприємств) 5000 грн.

б) після перерахування додатково зараховується сума виявленого надлишку готівки:

Д-т рахунку № 1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування» 300 грн.

К-т рахунку №.26 «Кошти до запитання клієнтів банку»

(розрахункові рахунки клієнтів) 300 грн.

в) на фактичну суму готівку прибуткують до каси:

Д-т рахунку № 1001 «Банкноти та монети в касі банку» 5300 грн.

К-т рахунку № 1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування» 5300грн.

Тема 7. ОБЛІК ДЕПОЗИТНИХ І ДОВІРЧИХ ОПЕРАЦІЙ

Лекція 7.1. Характеристика рахунків для обліку депозитних операцій

Депозити — це грошові кошти, які внесені до банку клієнтами, зберігаються на їх рахунках і використовуються відповідно з укладеною угодою і банківським законодавством.

Депозити, які застосовують у практиці сучасних банків, відрізняються в залежності від строку, умов внесення і вилучення коштів, сплати відсотків, а також можливостей отримання пільг за активними операціями з банками та деяких інших ознак.

При класифікації депозитів, як правило, беруть до уваги наступні ознаки: строк депозиту до вилучення; категорію вкладника. З точки зору вилучення депозити поділяють на: депозити до запитання; строкові депозити.

Депозити до запитання, або платіжні депозити, — це кошти, що знаходяться на поточних рахунках і використовують їх власники для здійснення платежів (розрахунків) на користь третіх осіб через використання готівки або розрахункових інструментів. За цими депозитами банки або зовсім не сплачують відсотки, або запроваджують за ними низькі відсоткові ставки. Це пояснюють тим, що банки несуть дуже великі витрати, обслуговуючи платіжні рахунки, за якими обліковують ці депозити.

Строкові депозити, чи депозити на визначений строк,— це грошові кошти, які зберігають на окремих рахунках у банку, приносять власнику відсотковий дохід, їх не використовують для платежів на користь третіх осіб і повинні бути повернуті клієнту у визначений строк.

У складі строкових депозитів виділяють ощадні вклади (депозити) і власне строкові депозити. В сучасній банківській практиці України ощадні вклади відкривають тільки приватним (фізичним) особам, з дотриманням певних вимог:

- 1) оформлення вкладу супроводжується видачею ощадної книжки;

2) для виконання операції щодо внесення чи вилучення коштів з вкладу необхідно подати в банк Ощадну книжку, в якій здійснюються записи за кожною операцією;

3) вклади можуть не мати чітко фіксованого строку зберігання.

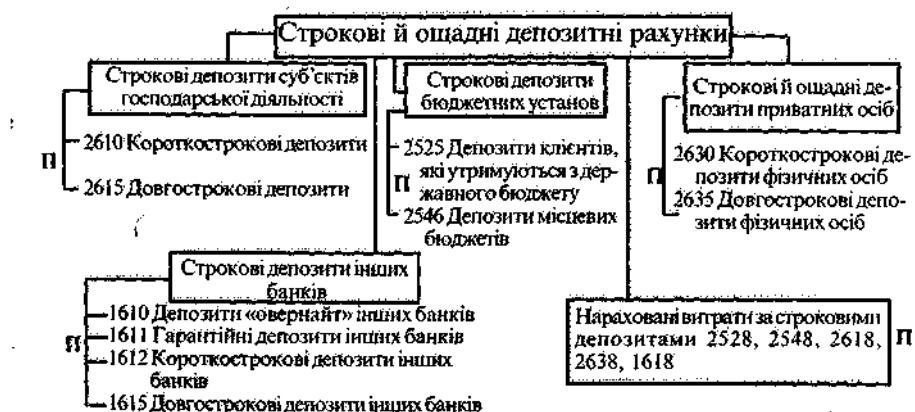
Типи таких вкладів, які пропонують населенню, досить різноманітні. Їх розробляють комерційні банки самостійно.

Власне строкові депозити мають наступні особливості:

- 1) чітко фіксований строк зберігання;
- 2) оформляються депозитною угодою;
- 3) при достроковому вилученні депозиту банк запроваджує штрафні санкції.

Такі строкові депозити відкривають усім клієнтам банку: суб'єктам господарської діяльності, центральним і місцевим органам влади, бюджетним установам, банкам і приватним особам.

Для обліку операцій за ощадними вкладами і власне строковими депозитами у банку відкривають депозитні рахунки. Класифікація строкових і ощадних депозитних рахунків наведена нижче:

Отже, при класифікації синтетичних рахунків важлива ще одна ознака: термін залучення депозитів. Згідно з цією ознакою депозити поділяють: на короткострокові (до одного року) та довгострокові (понад один рік).

Депозитні рахунки — пасивні, тобто мають кредитове сальдо, і носять мультивалютний характер. На наведених рахунках відображаються опе-

рації із залучення та використання ощадних вкладів та строкових депозитів як у національній, так і в іноземній валюті.

Сплата відсоткового доходу — важлива особливість депозитних рахунків. Діючими правилами передбачене щомісячне нарахування відсотків незалежно від дати їх фактичної виплати згідно угоди. Нараховані відсотки обліковують на пасивному балансовому рахунку «Нараховані витрати за строковими депозитами».

В аналітичному обліку клієнта до наведених синтетичних рахунків відкривають особові рахунки окремо за кожним типом ощадного вкладу чи строкового депозиту. До номера рахунку вносять параметри, що характеризують вид, тип вкладу, термін дії, строк закінчення угоди, тип контрагента, відсоткову ставку та ін.

Депозитна операція — це операція із залучення коштів на депозитні рахунки. Під час її здійснення виконують наступні облікові операції:

- відкриття та реєстрація депозитного рахунку;
- облік операції щодо залучення коштів на депозит;
- облік операції з вилучення коштів з депозиту;
- нарахування відсотків за депозитом і операції щодо їх сплати клієнтам;
- облік операції щодо повернення коштів з депозиту та закриття депозитного рахунку.

Лекція 7.2 Облік депозитних операцій

Банк відкриває клієнту строковий або ощадний депозитний рахунок на підставі наступних документів:

- депозитної угоди;
- картки зі зразками підписів та відбитком печатки (для підприємств);
- паспорта або документа, що його замінює, і зразка підпису (для фізичних осіб).

Депозитну угоду укладають між банком і підприємством. Вона засвідчує право комерційного банку керувати залученими від юридичних і фізичних осіб грошовими коштами і право вкладників отримувати у чітко визначений строк суму депозиту та відсотків за користування ним. В угоді зазначають: дату внесення депозиту; суму депозиту; форму зарахування коштів на депозитний рахунок; відсоткову ставку за користування депозитом; періодичність виплати відсотків; порядок повернення депозиту і відсотків після закінчення строку зберігання; відповідальність сторін; умови розірвання угоди. В угоді проставляють номер відкритого особового депозитного рахунку.

Підписану депозитну угоду передають до бухгалтерії. Всі особові рахунки підлягають реєстрації як у бухгалтерії, так і в депозитному відділі банку. Датою відкриття депозитного рахунку є дата надходження (перерахування) грошей на депозит.

Форму надходження грошей обумовлюють угодою. Підприємство має право перерахувати кошти на депозитний рахунок тільки з поточного рахунку. Фізичні особи можуть вносити кошти готівкою або перерахувати з поточного рахунку. Операцію щодо залучення коштів відображають наступними проводками:

№з/п	Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
1.	При внесенні коштів від фізичних осіб готівкою	№ 1001	№ 2630 чи № 2635
2.	При перерахуванні коштів підприємством на депозит: а) якщо депозитний рахунок відкривають в банку, в якому відкритий поточний рахунок; б) якщо підприємство має поточний рахунок в іншому банку	№ 2600 № 1200	Депозитний рахунок Депозитний рахунок

Згідно з угодою можуть бути передбачені додаткові надходження грошей на депозитні рахунки; їх облік відображають бухгалтерськими проводками, що розглянуті вище.

Часткове вилучення коштів з депозиту передбачене тільки для окремих типів ощадних вкладів (наприклад, пенсійних, для зарахування заробітної плати і та ін.). Для обліку цих операцій складають бухгалтерські проводки.

При вилученні готівкою:

Д-т — «Депозитний рахунок»; К-т — «Банкноти та монети в касі банку».

При перерахуванні на поточний рахунок:

Д-т — «Депозитний рахунок»; К-т — «Поточний рахунок».

Відсотковий дохід можуть виплачувати щомісяця, раз у квартал, за підсумками року, після закінчення строку дії депозиту. Відсотки підлягають нарахуванню щомісяця, (не пізніше, ніж в останній робочий день місяця). Нараховані, але не сплачені відсотки відносять до нарахованих витрат. Відсотки, нараховані за депозитами, відображають у балансі на перше число наступного місяця як зобов'язання банку, а в звіті про прибутки і збитки — як понесені витрати.

Нарахування відсотків за депозитом відображають таким чином:

Д-т — «Відсоткові витрати за коштами клієнтів»;

К-т — «Нараховані витрати за строковими депозитами».

При настанні дати виплати відсоткового доходу виконують бухгалтерську проводку.

При виплаті готівкою (для фізичних осіб):

Д-т — «Нараховані витрати за строковими депозитами»;

К-т — «Банкноти та монети в касі банку».

При перерахуванні на поточний рахунок клієнта:

Д-т — «Нараховані витрати за строковими депозитами»;

К-т — «Поточний рахунок».

Після закінчення депозитної угоди закриття депозиту здійснюють на основі оформлення меморіального ордера і відображають бухгалтерською проводкою.

При поверненні коштів готівкою (для фізичних осіб):

Д-т — «Депозитний рахунок»;

К-т — «Банкноти та монети в касі банку».

При перерахуванні на поточний рахунок:

Д-т — «Депозитний рахунок»; К-т — «Поточний рахунок».

Повернення депозиту й сплата відсоткового доходу підприємствам здійснюють тільки через перерахування на поточний рахунок. Дострокове закриття депозитного рахунку можливе на підставі заяви або клопотання клієнта.

У разі припинення операції у зв'язку з визнанням депозитного рахунку нечинним, суму залишку з рахунку перераховують на рахунок № 2903 «Кредиторська заборгованість клієнтів за недіючими рахунками»:

Д-т — «Депозитний рахунок»;

К-т — «Рахунок № 2903».

З цього рахунку здійснюють погашення кредиторської заборгованості клієнтів за недіючими рахунками у передбаченому нормативними актами порядку.

Лекція 7.3. Облік довірчих операцій

Довірчі, або трастові операції— це операції, які банк виконує за дорученням і в інтересах третьої особи. Вони можуть здійснюватись на користь приватних (фізичних) осіб і підприємств, органів державного управління. В Україні ринок трастових послуг тільки починає формуватись. Його розвиток гальмує недостатність фінансових активів, низький рівень доходів населення, відсутність необхідної правової бази для регулювання відносин, що виникають з операціями за дорученням. До таких операцій належать: розпорядження майном після смерті власника; управління майном на довірчій основі, агентські функції і та ін.

Сьогодні українські комерційні банки надають лише окремі види агентських послуг:

—зберігання цінностей у сейфі (банк отримує, зберігає і повертає цінності за дорученням клієнта);

—управління активами на правах представника (банк має право не тільки зберігати цінні папери і отримувати за ними дохід, але й виконувати інвестиційні та комерційні операції згідно з інструкціями довірителя);

— виконання функції депозитаря для ділових фірм (зберігання цінних паперів і облік їх руху).

Виконання довірчих операцій банк здійснює згідно з угодою на довірче управління. Особу, що надає повноваження, називають принципалом, а ту, що виконує доручення,—агентом. Стосунки між ними згідно з угодою іменуються агентськими функціями.

Для обліку коштів, що надані принципалом банку у довірче управління, використовують наступні рахунки:

№ 2601 «Кошти за довірчими операціями суб'єктів господарської діяльності»;

№ 2621 «Кошти за довірчими операціями фізичних осіб».

Операцію з перерахування коштів у довірче управління відображають бухгалтерською проводкою:

Д-т — «Поточний рахунок клієнта»;

К-т — «Кошти за довірчими операціями клієнтів».

У разі придбання цінних паперів за дорученням клієнтів (на суму, фактично сплачену):

Д-т — «Кошти за довірчими операціями клієнтів»;

К-т — «Коррахунок у Національному банку України».

Водночас придбані цінні папери обліковують за позабалансовим рахунком за номінальною вартістю:

Д-т — «Інші цінності й документи»;

К-т — «Контррахунок».

Справляння комісійної винагороди відображають проводкою:

Д-т — «Кошти за довірчими операціями клієнтів»;

К-т — «Інші банківські операційні доходи».

Тема 8. ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

Лекція 8.1. Поняття, класифікація цінних паперів і операцій з ними

Відповідно до Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» в Україні можуть перебувати в обігу такі види цінних паперів:

- акції;
- облігації внутрішніх державних (республіканських) і місцевих позик;
- облігації підприємств;
- казначейські зобов'язання;
- ощадні сертифікати;
- векселі;
- приватизаційні цінні папери.

Цінні папери підрозділяють на два види:

— дольові (пайові) цінні папери — це акції, що відтворюють частку вкладу юридичної або фізичної особи в загальному обсязі створюваного капіталу;

— боргові цінні папери і облігації, казначейські зобов'язання, ощадні сертифікати, векселі.

При роботі з цінними паперами у взаємовідносини вступають два учасники — інвестор-покупець (юридична або фізична особа); емітент-продавець (юридична особа).

Відновлення втрачених цінних паперів здійснюють державні органи, підприємства, організації і установи, що їх випустили. Передача нащадкам цінних паперів здійснюють у відповідності з громадянським законодавством України.

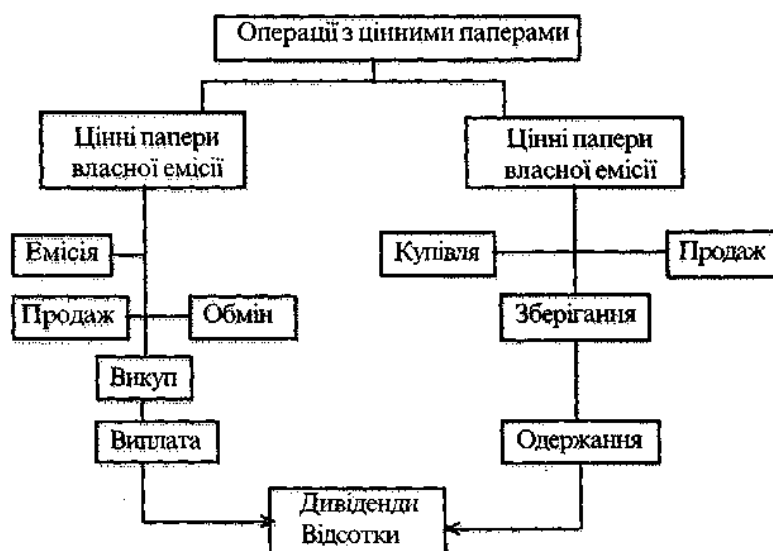
Комерційні банки здійснюють різні операції з цінними паперами, випущеними як іншими емітентами, так і власне банками. Останні підрозділяють на активні та пасивні.

Пасивні операції включають у себе випуск банком цінних паперів (акцій, облігацій, векселів, ощадних сертифікатів) з метою залучення грошових коштів.

Активні операції передбачають придбання банком зазначених цінних паперів з метою їх перепродажу або участі в управлінні іншими підприємствами та одержання від цих операцій спекулятивного доходу або дивідендів.

Порядок обліку цінних паперів у комерційних банках регламентують інструкціями, листами та доповненнями до них Національного банку України. Розглянемо основні принципи цього обліку.

Схема основних операцій з цінними паперами наведена нижче:

Банки здійснюють вкладення в придбання акцій, облігацій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком з метою одержання прибутку у вигляді дивідендів або дисконту, премії, відсотків від їх наступного перепродажу.

З цією ж метою цінні папери можуть бути прийняті на зберігання і виконання з ними дохідних операцій за дорученням клієнтів.

Належність вкладень до першої (на продаж) групи обмежена календарним роком, після чого їх автоматично переводять до другої групи цінних паперів—на інвестиції, а також навпаки. Це повинно здійснюватися

дуже рідко і лише за відповідною постановою Правління банку або наказом керівництва.

Вкладення банку в цінні папери класифікують за терміном портфельними видами і обліковують на таких рахунках:

№з/п	Групи (види) придбаних цінних паперів за цільовим призначенням	Рахунки, на яких їх обліковують
1	2	3
Портфельні короткострокові вкладення (до 1 року)		
1.	Портфель цінних паперів на продаж	Синтетичний рахунок № 310 «Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у портфелі банку на продаж четвертого порядку для банківських і небанківських установ» Аналітичні рахунки №3102, 3103 (щодо емітентів та випуску цінних паперів)
Портфельні довгострокові вкладення (понад 1 рік)		
2.	Портфельні довгострокові вкладення (понад 1 рік). Портфель цінних паперів на інвестиції	№ 320 «Акції та інші вкладення з нефіксованим прибутком у портфелі банку на інвестиції» з відповідними аналітичними рахунками
3.	Портфель пайової участі (вкладень в асоційовані компанії).	Синтетичний рахунок №410 «Вкладення в асоційовані компанії» з відповідними аналітичними рахунками
4.	Портфель вкладень у дочірні компанії	№ 420 «Вкладення в дочірні компанії»
Боргові цінні папери та інвестиції		
5.	Придбані: —за номіналом; —з дисконтом; —з премією; —між датами сплати відсотків (купонів); —реалізовані до строку їх погашення.	Рахунки групи балансового рахунку № 321 «Боргові цінні папери в портфелі банку на інвестиції» (за видами емітентів — державні, недержавні тощо) Рахунок № 3216 «Неамортизований дисконт за борговими цінними паперами у портфелі банку на інвестиції». Рахунок № 3217 «Неамортизована премія за борговими цінними паперами у портфелі банку на інвестиції»

Лекція 8.2. Облік операцій банку з цінними паперами, придбаними з метою перепродажу

Облік вкладень цінних паперів не власної емісії у певний портфель починають з відображення придбання в системі рахунків бухгалтерською проводкою: Д-т рахунку №310 «Акції та інші цінні папери з нефіксованим

прибутком у портфелі банку на продаж»; К-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України».

Придбані цінні папери обліковують на позабалансових рахунках.

Вкладення банку в цінні папери відображають за первинною вартістю, тобто - ціною придбання, їх вартість на ринку цінних паперів може зростати або знижуватися. Виходячи з принципу обережності, запровадженого в Україні за міжнародними стандартами, необхідно наприкінці кожного місяця коригувати балансову вартість портфеля акцій на продаж за правилом нижчої вартості. Це означає, що вартість акцій відображають тільки за нижчою вартістю із двох—балансовою чи ринковою. При цьому ринкова вартість зменшується ще і на передбачені витрати від продажу—комісійні за брокерські, юридичні, консультаційні послуги, біржовий збір, держмити. На зниження (нереалізований збиток), що виникає, створюється резерв бухгалтерською проводкою:

Д-т рахунку № 7703 «Відрахування в резерв під знецінення цінних паперів у портфелі банку на продаж»; К-т рахунку № 3190 «Резерв під знецінення цінних паперів у портфелі банку на продаж».

За рахунок цього резерву в кінці вже наступного місяця покривають різницю (збиток) від реалізації акцій за ціною, нижчою від їх придбання.

На перевищення ринкової вартості над балансовою бухгалтерська проводка не складається. Дивіденди, якщо вони нараховуються в період знаходження акцій в портфелі банку на продаж, відображають на балансовому рахунку № 6300 «Дивідендний дохід за акціями та іншими вкладеннями».

Механізм бухгалтерського обліку операцій з придбання та продажу акцій (або інших цінних паперів) не власної емісії розглянемо на цифрових прикладах послідовно за кожним з чотирьох видів портфельних вкладень: на продаж; на інвестиції; пайову участь і у дочірні компанії.

Облік акцій у портфелі банку на продаж виглядає таким чином:

№з/п	Зміст операцій	Бухгалтерські проводки		Сума, грн.
		дебет	кредит	
1	2	3	4	5
1.	Банк 01ЛФ.07 р. купив 500 акцій по 25 грн. за одиницю	№3102 «Акції в портфелі банку на продаж»	Коррахунок, каса (або поточний рахунок)	12500
2..	30.01.08 р. поточна ринкова вартість акції зросла до 30 грн., що перевищує вартість придбання	В обліку не відображається		
3.	15.02.08 р. банк одержав повідомлення, що на акції, які він придбав 13 жовтня, йому нараховано дивіденди, що він відобразив у своєму обліку	№3108 «Нараховані доходи за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком у портфелі банку на продаж»	№6300 «Дивідендний дохід за акціями»	500
4.	28.02.08 р. банк одержав грошове перерахування дивідендів	№ 1200 «Коррахунок у Національному банку України»	№3108 «Нараховані доходи за акціями»	500
5.	13.03.08 р. банк реалізував 100 акцій по 27 грн. за акцію: а) виручка від реалізації $100 \cdot 27 = 2700$; б) їх вартість за ціною придбання $100 \cdot 25 = 2500$; в) прибуток $(2700 - 2500) = 200$	№1200 «Коррахунок у Національному банку України» №3102 «Акції в портфелі банку на продаж»	№3102 «Акції в портфелі банку на продаж» №6203 «Результат від торгівлі цінними паперами на продаж»	2700, 500
6.	20.03 .08 р. за 450 акціями, що залишилися, поточна ринкова вартість знизилася відповідно до ціни придбання з 25 до 23 грн. На різницю у 800 грн $(400 \cdot (25 - 23) = 800)$ створюється резерв під знецінення цінних паперів	№ 7703 «Від рахування у резерв під знецінення цінних паперів на продаж»	№3190 «Резерв під знецінення цінних паперів у портфелі банку на продаж»	800
7.	8.04.08р весь залишковий пакет акцій у кількості 400 шт. реалізовано, але вже за ціною 20 грн., на суму 8000 грн. $(400 \cdot 20)$, тоді як за ціною придбання їх вартість складає 10000грн. $(400 \cdot 25)$. Втрати (збиток) становить 2000 грн. $(10000 - 8000)$	№1200 «Коррахунок у Національному банку України»	№3102 «Акції в портфелі банку на продаж»	8000
8.	Збиток від продажу даного пакета акцій на суму 8000 грн. перекривається спеціальним страховим резервом, який було створено 20.03.08 р.	№3190 «Резерв під знецінення цінних паперів у портфелі банку на продаж»	№ 3102 «Акції в портфелі банку на продаж»	800

Продовження таблиці “Облік акцій у портфелі банку на продаж”

1	2	3	4	5
9.	Визначається остаточний фінансовий результат (уданому випадку — збиток) від купівлі-продажу пакета акцій у кількості 400 шт. як різниця між вартістю придбання (10 000) та реалізації (8000) і відшкодуванням спеціальним страховим резервом 10000 — $8000 - 800 = 1200$	№6203 «Результат від торгівлі цінними паперами на продаж» (збиток)	№31 02 «Акції в портфелі банку на продаж»	1200

Облік короткострокових вкладень у акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у портфелі банку на продаж — за балансовим рахунком групи № 310. Під час обліку цих операцій врахуємо і відобразимо такі особливості:

- зміну балансової вартості цінних паперів у кінці кожного місяця за правилом нижчої вартості, виходячи з принципу обережності;
- створення резерву під знецінення;
- можливе одержання дивідендів від стороннього емітента;
- зростання або зниження початкової ринкової вартості;
- необхідність створення спеціального страхового резерву.

Лекція 8.3 Облік довгострокових вкладень банку в цінні папери

До довгострокових належать вкладення: — на інвестиції; — в асоційовані компанії; — у дочірні компанії.

Розкриємо методику обліку кожного із зазначених видів вкладень. При обліку вкладень у цінні папери на інвестиції необхідно враховувати і відображати такі особливості:

- формування ціни придбання;
- коригування один раз наприкінці року;

—оцінку їх за методом вартості, тобто за правилом нижчої вартості (балансової чи ринкової), зважаючи на принцип обережності, та створення спеціального резерву під знецінення цінних паперів на інвестиції.

Облік довгострокових вкладень в асоційовані компанії за планом рахунків відображення цих операцій здійснюють на рахунках групи № 410 «Вкладення в асоційовані компанії». Вкладення оцінюють за пайовим методом.

Суть пайового методу—це частка (пропорційна прибутку, на який має право банк-інвестор, еквівалентна частці власності, вкладеної ним у певну компанію. У межах цієї частки банк нараховує собі одержаний компанією прибуток, а також таку ж частину дивідендів від загальної суми цих дивідендів, визначеної банку компанією.

Якщо ж банк здійснює довгострокове вкладення в дочірні компанії, то операції з ними відображають за балансовими рахунками групи № 420 «Вкладення в дочірні компанії».

При цьому можливі два випадки: банк володіє або - ні контрольним пакетом акцій. Якщо володіє, то він, як головна компанія, складає зведену консолідовану фінансову звітність—метод консолідації.

Цю звітність складають за двох умов: 1) якщо наявна можливість контролю дочірнього підприємства; 2) коли довгострокові вкладення доповнюють діяльність банку.

Якщо зазначені вимоги не виконуються, то придбані акції відображають в балансі банку тільки як довгострокові вкладення в асоційовані компанії на балансових рахунках групи №410 «Вкладення в асоційовані компанії» за ціною, визначеною пайовим методом, і за методикою обліку, розглянутою нами вище. При цьому номінальна вартість придбаних банком акцій (свідоцтв або сертифікатів акцій) обліковують на позабалансовому рахунку №9819 «Інші цінності та документи» в розрізі емітентів.

Відображення цих операцій розглянемо на прикладі:

№ з/п	Зміст операції	Бухгалтерські проводки		Сума, грн.
		дебет	кредит	
1	2	3	4	5
1	3.03.08 р. банк купив у компанії 10000 простих акцій по 30 грн. за акцію на суму 300000 грн., що складає 25 % усіх випущених компанією акцій	№410 «Вкладання в асоційовані компанії»	№1200 «Коррахунок у Національному банку України»	300000
2.	31.12.08р. компанія звітувала про чистий прибуток в сумі 40000 грн., із якого банк 25% зараховує як одночасне збільшення своїх вкладень і в асоційовану компанію (реінвестиція) та дивідендного доходу	№410 «Вкладання в асоційовані компанії»	№630 «Дивідендний дохід»	10000
3.	31.12.08р. компанія оголосила і сплатила дивіденди акціонерам у розмірі 3000 грн., з яких банку 25 % — 750 грн. (3000* 25 %)	№1200 «Коррахунок у Національному банку України»	№410 «Вкладання в асоційовані компанії»	750
У випадку, коли дивіденди оголошені в поточному році, а сплачуються в наступному, банк-інвестор визнає їх за датою оголошення. Бухгалтерські проводки на їх нарахування і одержання складаються в такій кореспонденції рахунків:				
4.	31.12.08р. на зарахування збільшення своїх вкладень (див. операцію 2) у розмірі своєї частки одержаного прибутку	№410 «Вкладання в асоційовані компанії»	№630 «Дивідендний дохід»	10000
5.	31.12.08р. на нарахування своєї частки дивідендів із прибутку	№3578 «Інші нараховані доходи»	№410 «Вкладання в асоційовані компанії»	750
6.	15.02.09 р. на отримання дивідендів	№1200 «Коррахунок у Національному банку України»	№3578 «Інші нараховані доходи»	750

Боргові цінні папери випускають центральні та місцеві органи державного управління, банки та інші юридичні особи з метою залучити інвестиції, які можуть здійснюватися також і банками, що купують їх у вигляді акцій або облігацій.

Для їх обліку передбачений окремий балансовий рахунок № 321 «Боргові цінні папери в портфелі банку та інвестиції». До нього відкрива-

ють аналітичні рахунки за № 3210—3214—за видами юридичних осіб, що випустили ці цінні папери, а саме:

- рахунок № 3210 «Боргові цінні папери центральних органів державного управління в портфелі банку на інвестиції»;

- рахунок № 3211 «Боргові цінні папери місцевих органів державного управління в портфелі банку на інвестиції»;

- рахунок № 3212 «Боргові цінні папери, випущені банками, в портфелі банку на інвестиції»;

- рахунок № 3213 «Боргові цінні папери, випущені фінансовими (небанківськими) установами, в портфелі банку на інвестиції»;

- рахунок № 3214 «Боргові цінні папери, випущені нефінансовими підприємствами, в портфелі банку на інвестиції»

Зазначені вище цінні папери можуть бути придбані:

- за номіналом;

- з дисконтом;

- з премією;

- між датами сплати відсотків (купонів);

- куплені та реалізовані до строку їх погашення.

У зв'язку з необхідністю виділяти дисконт як дохід і премію як втрати (збитки) планом рахунків передбачені також два окремі аналітичних рахунки, на яких в розрізі емітентів ведуть облік нарахування і сплати зазначених дисконту і премії:

- рахунок № 3216 «Неамортизований дисконт за борговими цінними паперами в портфелі банку на інвестиції»;

- рахунок № 3217 «Неамортизована премія за борговими цінними паперами у портфелі банку на інвестиції».

Розглянемо на прикладах порядок відображення обліком вищезазначених боргових цінних паперів залежно від ціни (за номіналом, з дисконтом, премією та ін.), придбаних на інвестиції.

Облік інвестиційних цінних паперів, придбаних за номінальною вартістю. Нарахування відсотків здійснюють згідно з «Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами установ комерційних банків України», затвердженою Правлінням Національного банку України, № 466 від 30.12.97 р., кожних півроку, а фактично—для податкового обліку щомісячно. Сплата їх емітентом — один раз на рік — за купоном.

Тема 9. ОБЛІК ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ, НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ТА МАТЕРІАЛІВ

Лекція 9.1. Облік надходження, переоцінки та поточного ремонту основних засобів

Основні засоби — це матеріально-майнові цінності, що діють у натуральній формі протягом тривалого часу як у сфері матеріального виробництва, так і в невиробничій сфері, зберігають початковий зовнішній вигляд (форму) та поступово зношуються протягом тривалого періоду.

До основних засобів належать предмети зі строком служби понад один рік, вартість яких визначена урядом України. Гранична вартість предметів, що не належать до основних засобів, може регламентуватися Міністерством фінансів України.

За функціональним призначенням розрізняють операційні основні засоби, що беруть безпосередньо участь у банківській діяльності або сприяють її здійсненню (будівлі, споруди, силові машини, обладнання, робочі машини і обладнання тощо, що діють у сфері матеріального виробництва) і не операційні основні засоби, що не беруть безпосередньо або опосередковано участі у банківській діяльності та призначені в основному для обслуговування комунальних, культурно-побутових потреб працівників банку (будівлі, споруди, обладнання, машини і апарати тощо, які використовують у невиробничій сфері).

Придбання об'єктів основних засобів за гроші. До їх вартості входить і податок на додану вартість (ПДВ), який (згідно з чинним законодавством) не відшкодовують банкам з бюджету, як це здійснюють для торгівлі та виробничих підприємств, а покривають за рахунок власного прибутку і амортизації. Розглянемо ці операції на конкретному прикладі.

Банк придбав меблі для операційного залу. В рахунку-фактурі зазначено, що:

- відпускна ціна — 10 000 грн.;
- витрати на доставку — 1000 грн.;
- разом до оплати — 11 000 грн.

На придбання в обліку відображають:

а) здійснення постачальнику попередньої оплати, згідно з угодою, наприклад, за меблі:

Д-т рахунку № 3511 «Дебіторська заборгованість з придбання нематеріальних активів та основних засобів» 11 000 грн.

К-т рахунку №1200 «Коррахунок у Національному банку України» 11 000 грн.

б) при надходженні від постачальника комп'ютерного обладнання, згідно з рахунком-фактурою або накладною, вартість якого включає і податок на додану вартість:

Д-т рахунків:

№ 4430 «Капітальні вкладення за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію операційними основними засобами» 1 000 грн. або № 4530 «Капітальні вкладення за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію не операційними основними засобами» 11000грн.

К-т рахунку № 3511 «Дебіторська заборгованість з придбання нематеріальних активів та основних засобів» 11 000 грн.

в) обладнання вводять в експлуатацію і зараховують до складу основних засобів:

Д-т рахунків: № 4400 «Операційні основні засоби» 11 000грн.

або № 1500 «Не операційні основні засоби» 1 000 грн.

К-т рахунків: № 4430 «Капітальні вкладення за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію операційними основними засобами» 11 000грн. або № 4530 «Капітальні вкладення за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію не операційними основними засобами» 11 000 грн.

Виконання робіт з капітального будівництва, реконструкції, модернізації, добудови та капітального ремонту підрядним або господарським способом відображають в тій же послідовності і на тих же бухгалтерських рахунках розділу 4 «Довгострокові вкладення, основні засоби та нематеріальні активи», на яких ми вище відобразили придбання об'єкта, тільки з додатковим використанням рахунків на використанні будівельні матеріали, оплату праці та нарахування на неї в різні бюджетні та позабюджетні фонди, які списують з кредитів цих рахунків у дебет рахунку № 4430 «Капітальні вкладення за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію операційними основними засобами» або рахунку № 4530 «Капітальні вкладення за незавершеним будівництвом та за не введеними в експлуатацію не операційними основними засобами».

Облік поточного ремонту. Витрати на виконання поточного ремонту операційних основних засобів відносять на собівартість банківських послуг. Якщо з підрядником укладена угода на виконання поточного ремонту основних засобів кошторисною вартістю 7000 грн., то банк складає такі проводки: а) на передоплату:

Д-т рахунку №3519 «Інша дебіторська заборгованість за господарською діяльністю банку» 7000 грн.

К-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України» 7000 грн.

б) на виконанні роботи згідно з актом приймання-передачі робіт:

Д-т рахунку № 7420 «Витрати на утримання власних основних засобів та нематеріальних активів» 7000 грн.

К-т рахунку № 3519 «Інша дебіторська заборгованість за господарською діяльністю банку» 7000 грн.

Якщо підрядно здійснений поточний ремонт не операційних основних засобів, то його вартість відносять за рахунок власного прибутку банку, (спецфондів) що залишаються в його розпорядженні.

Безоплатне одержання основних засобів. Основні засоби можуть надходити безоплатно (як дарунок) від фізичних та юридичних осіб. Безоплатно отримані основні засоби враховують за цінами, що визначені експертним шляхом, чи за документами приймання-передачі.

На підставі акта приймання-передачі вартість безкоштовно отриманих основних засобів відображають проводкою:

Д-т рахунку № 4400 «Операційні основні засоби»;

К-т рахунку № 6490 «Позитивний результат від продажу основних засобів» або

Д-т рахунку № 4500 «Не операційні основні засоби»;

К-т рахунку № 6490 «Позитивний результат від продажу основних засобів».

При отриманні основних засобів за цінами, визначеними експертним шляхом, проводки щодо зношення не здійснюють. Операції з безкоштовного отримання основних засобів оподатковуються згідно з чинним законодавством.

Відображення в обліку результатів переоцінки основних засобів. З метою приведення балансової вартості основних засобів у відповідність з ринковими цінами і умовами відтворення, банки мають право здійснювати їх переоцінку.

Ринкову вартість основних засобів визначають експертним шляхом. При цьому балансова вартість об'єкта може збільшуватися (дооцінка) або зменшуватися (уцінка).

У випадку дооцінки складають бухгалтерську проводку:

Д-т рахунків: № 4400 «Операційні основні засоби»; № 4500 «Не операційні основні засоби».

К-т рахунку № 5100 «Результати переоцінки основних засобів».

У випадку уцінки її здійснюють за рахунок дооцінки за цим об'єктом, а при недостатчі останньої — за рахунок витрат банку з відображенням бухгалтерською проводкою:

Д-т рахунків: № 5100 «Результати переоцінки основних засобів»; №7499 «Інші небанківські операційні витрати», субрахунок «Переоцінка основних засобів».

К-т рахунків: № 1100 «Операційні основні засоби»; № 4500 «Неопераційні основні засоби».

Якщо ж під час наступної переоцінки вартість основних засобів зростає, то величину дооцінки враховують у складі доходів у розмірі раніше віднесеної на витрати суми оцінки конкретного об'єкта, а різниця — на кредит рахунку № 5100 «Результати переоцінки основних засобів». У подальшому за об'єктами, які цілком амортизовані або реалізуються, зазначену різницю дооцінки зараховують до складу прибутків бухгалтерською проводкою:

Д-т рахунку № 5100 «Результат переоцінки основних засобів»;

К-т рахунку № 5030 «Прибутки минулих років».

Лекція 9.2. Облік зношення основних засобів, вибуття об'єктів основних засобів: ліквідація, реалізація, безоплатна передача

Основні засоби в процесі експлуатації зношуються. Грошове вираження і втрати об'єктами своїх фізичних техніко-економічних якостей називають зношенням основних засобів. Тому їх вартість слід систематично і раціонально розподіляти протягом терміну корисного використання (його банк визначає самостійно) на витрати шляхом щомісячного нарахування амортизації.

На нарахування амортизації за об'єктами виробничого призначення складають бухгалтерську проводку:

Д-т рахунку № 742 «Витрати на утримання власних основних засобів та нематеріальних активів», рахунок четвертого порядку № 7423 «Амортизація»;

К-т рахунку № 4409 «Знос операційних основних засобів».

Нарахування амортизації за об'єктами невиробничого призначення відносять за рахунок власного прибутку, що залишають у розпорядженні банку:

Д-т рахунку № 5020 «Загальні резерви»;

К-т рахунку № 4509 «Знос не операційних основних засобів».

Облік ліквідації основних засобів. На їх списання з балансу складають бухгалтерські проводки: а) на суму зношення:

Д-т рахунку № 4409 «Знос операційних основних засобів»;

К-т рахунку № 4400 «Операційні основні засоби», або Д-т рахунку №4509 «Знос не операційних основних засобів»; К-т рахунку № 4500 «Неопераційні основні засоби».

б) на балансову вартість:

Д-т рахунків: № 7490 «Негативний результат від продажу основних засобів» або № 3552 «Нестачі та інші нарахування на працівників банку»;

К-т рахунків: № 4400 «Операційні основні засоби»; № 4500 «Неопераційні основні засоби».

Одержані від ліквідації різні види матеріалів або запчастин обліковують поза балансом, а при їх реалізації виручку зараховують до непередбачених доходів бухгалтерською проводкою:

Д-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України»;

К-т рахунку № 6800 «Непередбачені доходи».

У процесі діяльності банку основні засоби можуть вибувати в результаті ліквідації через непридатність до подальшої експлуатації або реалізації чи безоплатної передачі.

Облік реалізації основних засобів. Під час реалізації може виникати різниця між балансовою вартістю і ціною реалізації основних засобів.

У випадку перевищення виручки над балансовою вартістю об'єкта, суму перевищення зараховують на кредит рахунку № 6490 «Позитивний результат від продажу основних засобів», а при перевищенні балансової вартості над виручкою різницю відносять на дебет рахунку № 7490 «Негативний результат від продажу основних засобів». Розглянемо це на прикладах.

1. Випадок перевищення виручки від реалізації над балансовою вартістю об'єктів. На реалізацію автомобіля за 15000 грн. при його первісній вартості 10 000 грн. і зношенні 2 000 грн. складають бухгалтерські проводки:

а) на списання зношення автомобіля, що підлягає реалізації:

Д-т рахунку № 4409 «Знос операційних основних засобів» 2000 грн.

К-т рахунку № 1100 «Операційні основні засоби» 2000 грн.

б) виходячи із залишкової (балансової) вартості об'єкта основних засобів ($10\,000 - 2\,000 = 8\,000$ грн.) і ціни реалізації дебітора-покупця (15 000 грн.), визначають суму перевищення реалізації і відображають за кредитом рахунку № 6490 «Позитивний результат від продажу основних засобів»:

Д-т рахунку № 3519 «Інша дебіторська заборгованість за господарською діяльністю банку» 15 000 грн.

К-т рахунків: № 1100 «Операційні основні засоби» 8000 грн.

№ 6490 «Позитивний результат від продажу основних засобів» 7000 грн.

в) на надходження грошей від дебітора-покупця:

Д-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України» 15 000 грн.

К-т рахунку № 3519 «Інша дебіторська заборгованість за господарською діяльністю банку» 15 000 грн.

При перевищенні балансової вартості над виручкою від реалізації об'єкта різниця відноситься на рахунок № 7490 такою бухгалтерською проводкою:

Д-т рахунків: № 1200 «Коррахунок у Національному банку України» 10 000 грн.

№ 4409 «Знос операційних основних засобів» (або № 4509 «Знос неопераційних основних засобів») 1000 грн.

№ 7490 «Негативний результат від продажу основних засобів» 1000грн.

К-т рахунків: № 4400 «Операційні основні засоби» (або № 4500 «Неопераційні основні засоби») 15 000 грн.

Безоплатну передачу основних засобів відображають такими ж бухгалтерськими проводками, як і їхня реалізація.

Лекція 9.3. Облік оперативного лізингу, основних засобів, прийнятих банком під заставу наданого кредиту

Оперативний лізинг передбачає передачу (без списання з балансу) в оренду за плату, що є доходом, об'єкта основних засобів на певний період часу з поверненням лізингодавцю, тоді як при фінансовому лізингу об'єкт передається з метою викупу лізингоодержувачем після закінчення строку користування, обумовленого угодою. Останній обліковує одержаний об'єкт на позабалансових рахунках і здійснює оплату за його користування, яка складається із суми амортизації, винагороди та податку на додану вартість, які включають в склад витрат.

Розглянемо облік зазначених операцій на прикладі передачі в оперативний лізинг об'єкта операційних основних засобів.

№ з/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
		Дебет	Кредит	
1	2	3	4	5
1.	Передача об'єкта в оренду	У Лізингодавця		
		№4400 «Операційні основні засоби», субрахунок «Оперативний лізинг»	№4400 «Операційні основні засоби», субрахунок «Власні засоби»	5000
2	Щомісячне нарахування амортизації та віднесення її на витрати банку	№7423 «Витрати на утримання основних засобів та нематеріальних активів», субрахунок «Амортизація»	№ 4409 «Знос операційних основних засобів», субрахунок «Оперативний»	100
3.	Отримання з орендаря: а) амортизація + винагорода б) ПДВ	№ 3578 «Інші нараховані доходи»	№6395 «Доходи Від Оперативного Лізингу»	120
		№6395 «Доходи від оперативного лізингу»	№3620 «Кредиторська Заборгованість за Податками та обов'язковим платежам	24
4.	Надходження орендної плати	№1200 Кореспондентський рахунок»	№3578 «Інші нараховані доходи»	144
5.	Перерахування ПДВ бюджету з орендної плати	№ 3620 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами»	№1200 «Кореспондентський рахунок»	21
6.	Повернення орендарем основних засобів після закінчення строку оренди	№4400 «Операційні основні засоби», субрахунок «Власні основні засоби»	№ 4400 «Операційні основні засоби», субрахунок «Оперативний лізинг»	5000
У лізингоодержувача				
1.	Зарахування на позабалансові рахунки прийнятих в оренду осн. засоб.	№9840 «Орендовані основні засоби»	№9910 «Контррахунки для рахунків розділів 96—98»	5000
2.	Відображення орендної плати згідно з угодою	№7395 «Витрати на оперативний лізинг»	№3679 «Інші нараховані витрати»	144
3.	Перерахування орендних платежів Одночасно на позабалансових рахунках	№3678 «Інші нараховані витрати»	№ 1200 «Кореспондентський рахунок»	144
		№9910 «Контррахунки для рахунків розділів 96—98»	№98 19 «Інші цінності і документи», субрахунок «Зобов'язання за засобами, що використовуються на правах лізингу»	144

Продовження таблиці "Облік передач в оперативний лізинг об'єктів операційних основних засобів"

1	2	3	4	5
4.	Накопичення витрат на капітальний ремонт об'єкта на рахунку № 1138 і з нього через амортизацію списування на витрати	№7423 (витрати) «Амортизація», субрахунок «Капітальні вкладення за основними засобами, прийнятими в оперативний лізинг»	№4438 «Завершені капітальні вкладення за операційними основними засобами, прийнятими в оперативний лізинг»	1000
5.	Передача лізингодавцю об'єкта після закінчення строку лізингу	№9910«Контррахунки для рахунків розділів 96—98»	№9840 «Орендовані основні засоби»	5000

Відповідно до Закону України «Про заставу» від 02.10.92 р. банки можуть надавати кредити під заставу майна. Запровадження Закону повинно забезпечувати своєчасне повернення наданих банками кредитів. Предметом застави можуть бути власні основні засоби та нематеріальні активи.

Незалежно від того, перебуває заставлене майно у заставодавця чи заставотримувача, експлуатується чи зберігається, до моменту реалізації застави облік його та нарахування амортизації (зношення) здійснює заставодавець.

Розглянемо методику обліку одержаних і переданих під заставу основних засобів.

Одержане на зберігання майно під заставу банк-заставоутримувач обліковує на позабалансових рахунках бухгалтерською проводкою:

Д-т рахунку № 9900 «Контррахунки для рахунків розділів 90—95»
500 000 грн.

К-т рахунку № 9501 «Застава, за якої предмет застави передають банку» 50000грн.

Видано короткостроковий кредит заставодавцю під заставлене ним майно:

Д-т рахунку «Позичковий рахунок заставодавця» 50 000грн.

К-т рахунку «Кредиторський рахунок у Національному банку України», поточний рахунок заставодавця 50 000грн.

У випадку неплатоспроможності заставодавця погасити кредит, банк-заставоутримувач майна реалізує його, відображаючи операцію надходження грошей і погашення виданого кредиту бухгалтерською проводкою:

Д-т рахунку «Коррахунок у Національному банку України» 45000грн.

К-т рахунку «Позичковий рахунок заставодавця» 45 000грн.

Недостатньо виручена сума від продажу майна може бути компенсована реалізацією іншого майна боржника. Різниця може бути списана також за рахунок спеціальних резервів бухгалтерською проводкою:

Д-т рахунків: № 1590 «Резерви під заборгованість інших банків» (або № 2400 «Резерви під заборгованість за кредитами, які надані клієнтам») 5000 грн.

К-т рахунку «Позичковий рахунок (клієнта)» 5 000 грн.

Після цього з позабалансового обліку списують вартість об'єкта, одержаного під заставу: Д-т рахунку № 9501 «Застава, за якої предмет застави передається банку» 50000грн.

К-т рахунку № 9900 «Контррахунки для рахунків розділів 90—95» 50000 грн. Якщо заставлене майно згідно з угодою переходить у власність банк-заставоутримувач за ринковою ціною, то в обліку цю операцію відображають таким чином:

Д-т рахунків: № 4400 «Операційні основні засоби» (або № 1500 «Неопераційні основні засоби»). К-т рахунків: «Позичковий рахунок клієнта»; «Відсоткові доходи банку».

І одночасно: Д-т рахунків № 9500 «Застава, за якої предмет застави залишається у заставника» (або № 9501 «Застава, за якої предмет застави передається банку»). К-т рахунку № 9900 «Контррахунки для рахунків розділів 90—95».

Передача банком основних засобів під заставу відображають бухгалтерськими проводками:

1) на передачу під заставу: Д-т рахунку № 4400 «Операційні основні засоби» (або № 4500 «Не операційні основні засоби»), субрахунок «Надана застава».

К-т рахунку № 4400 «Операційні основні засоби» (або № 4500 «Не операційні основні засоби»); 2) одночасно суму застави відображають на позабалансових рахунках:

Д-т рахунку № 9510 «Надана застава».

К-т рахунку № 9900 «Контррахунки для рахунків розділів 90—95».

Якщо заборгованість за одержаний кредит погашена банком, то вищенаведені проводки складають у зворотному напрямку.

Якщо операції застави здійснюють з нематеріальними активами, то в обліку вони відображають на тих же методичних принципах, що і з основними засобами, які розглянуті вище.

Витрати, пов'язані зі збереженням, ремонтом, реалізацією заставленого майна, відносять на операційні витрати заставоутримувача.

Лекція 9.4. Відображення в обліку результатів інвентаризації основних засобів і нематеріальних активів

Під час інвентаризації можуть бути виявлені як надлишок, так і нестача основних засобів.

Основні засоби, що виявлені як надлишок, підлягають оприбуткуванню за цінами, визначеними інвентаризаційною комісією банку. Для їхнього зарахування на баланс складають бухгалтерську проводку:

Д-т рахунків: № 4400 «Операційні основні засоби»; № 4500 «Неопераційні основні засоби»; № 4300 «Нематеріальні активи».

К-т рахунку № 6800 «Непередбачені доходи».

1. Для списання з балансу виявленої нестачі, її відносять, за мінусом зношення, на рахунок № 3552 «Нестача та інші нарахування на працівни-

ків банку» з метою відшкодування збитків матеріально відповідальними особами бухгалтерськими проводками:

Д-т рахунків: № 3552 «Нестача та інші нарахування на працівників банку»; № 4309 «Знос нематеріальних активів»;

№ 1109 «Знос операційних основних засобів»; № 4509 «Знос не операційних основних засобів».

К-т рахунків: № 4300 «Нематеріальні активи»; № 4400 «Операційні основні засоби»; № 4500 «Неопераційні основні засоби». На відшкодування нестачі:

Д-т рахунку «Кореспондентський рахунок, рахунок готівкових коштів»;

К-т рахунку № 3552 «Нестача та інші нарахування на працівників банку». За відсутності винних чи відмови судом:

Д-т рахунку № 7800 «Непередбачені витрати»;

К-т рахунку № 3552 «Нестача та інші нарахування на працівників банку».

Д-т рахунку № 6499 «Інші небанківські операційні доходи»;

К-т рахунку № 4400 «Операційні основні засоби (відповідний субрахунок)».

б) як зношення по вибутку:

Д-т рахунку № 4409 «Знос операційних основних засобів»;

К-т рахунку № 6499 «Інші небанківські операційні доходи».

в) як віднесення на окремий рахунок залишкової вартості нестачі:

Д-т рахунку № 3519 «Інша дебіторська заборгованість за господарською діяльністю банку» (окремий аналітичний рахунок «Нестачі товарно-матеріальних цінностей»);

К-т рахунку № 6499 «Інші небанківські операційні доходи».

2. Суму нестачі основних засобів з окремого рахунку переносять на конкретні рахунки матеріально відповідальних осіб:

Д-т рахунку № 3552 «Нестача та інші нарахування на працівників банку»;

К-т рахунку № 3519 «Інша дебіторська заборгованість за господарською діяльністю банку» (окремий аналітичний рахунок «Нестача товарно-матеріальних цінностей»).

3. Додатково покладається на винного в нестачі різниця між обліковими і роздрібними цінами:

Д-т рахунку № 3552 «Нестачі та інші нарахування на працівників банку»;

К-т рахунку № 6199 «Інші небанківські операційні доходи».

4. Додатково на винних нараховують податок на додану вартість на різницю між обліковими і роздрібними цінами для відшкодування нестачі:

Д-т рахунку № 3552 «Нестача та інші нарахування на працівників банку»;

К-т рахунку № 3620 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами».

5. Утримана сума всіх видів нарахувань за виявленою нестачею з винних осіб:

Д-т рахунку № 1001 «Банкноти та монети в касі банку» (або рахунок № 120 «Коррахунок у Національному банку України»); К-т рахунку № 3552 «Нестача та інші нарахування на працівників банку». У випадках, якщо конкретні винні особи не встановлені або в утриманні з них відмовлено судом, виявлені нестачі основних засобів списують за рахунок власного прибутку, що залишається в розпорядженні банку (його фонду розвитку або інших спецфондів):

Д-т рахунку № 502 «Загальні резерви банку» (відповідно за рахунок фонду розвитку або інших спецфондів); К-т рахунку № 3519 «Інша дебіторська заборгованість за господарською діяльністю банку» (окремий аналітичний рахунок «Нестача товарно-матеріальних цінностей»).

Лекція 9.5. Облік нематеріальних активів

У складі нематеріальних активів відображають придбані банком права користування землею, водою, іншими природними ресурсами, місцем на фондовій біржі, об'єктами інтелектуальної власності на інші подібні майнові права, програмне забезпечення ЕОМ тощо.

Характерною особливістю об'єктів нематеріальних активів є тривалий період їх використання і поступова передача вартості через нарахування зношування на витрати банку за нормами, визначеними банком експертним шляхом, враховуючи термін їх використання. Якщо цей термін визначити неможливо, то норми зношення запроваджують з розрахунку на десять років (але не більше терміну діяльності установи банку). Для їх обліку передбачено активний рахунок № 4300 «Нематеріальні активи».

Аналітичний облік ведуть в книзі пооб'єктного обліку нематеріальних активів стосовно показників: початкової вартості, строку корисного використання, суми щомісячно нарахованого зношення і залишкової вартості об'єкта.

Нематеріальні активи можуть купуватися, отримуватися безкоштовно, а також безоплатно передаватися і реалізовуватися, що в обліку відображають відповідними бухгалтерськими проводками. Розглянемо їх.

Придбання об'єктів нематеріальних активів. В їх вартість входить і податок на додану вартість, який згідно з чинним законодавством не відшкодовує банк, як це здійснюють для торгівлі й виробничих підприємств, з бюджету, а покривають за рахунок власного прибутку. Тому:

—якщо це об'єкт виробничого призначення, то на його величину зменшують вартість об'єкта, який включають до складу основних засобів, щоб не завищувати в подальшому нарахування зношення, які відносять на собівартість банківських послуг;

—якщо це об'єкт невиробничого характеру, призначений для культурно-побутового і соціального обслуговування працівників банку, то ПДВ включають до вартості об'єкта цих основних засобів. При цьому на-

рахована в подальшому амортизація буде віднесена за рахунок власного прибутку.

Придбання в обліку відображають наступним чином:

а) наприклад, продавцю здійснено попередню оплату згідно з угодою за програмне забезпечення ЕОМ:

Д-т рахунку № 3511 «Дебіторська заборгованість з придбання нематеріальних активів та основних засобів»; К-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України»;

б) при надходженні від продавця програмного забезпечення ЕОМ згідно з рахунком-фактурою або накладною, вартість якого включає в себе і податок на додану вартість:

Д-т рахунку № 4310 «Капітальні вкладення за не введеними в експлуатацію нематеріальними активами»;

К-т рахунку № 3511 «Дебіторська заборгованість з придбання нематеріальних активів та основних засобів»;

в) програмне забезпечення вводять в експлуатацію і зараховують до складу нематеріальних активів (оприбуткування в межах основних засобів):

Д-т рахунку № 4300 «Нематеріальні активи»;

К-т рахунку № 4310 «Капітальні вкладення за невведеними в експлуатацію нематеріальними активами».

Безоплатне придбання нематеріальних активів. Нематеріальні активи можуть надходити у вигляді дарунка від фізичних та юридичних осіб. Безоплатне отримання їх враховують за цінами, що визначені експертним шляхом, чи за даними документів приймання-передачі.

На підставі акта приймання-передачі вартість безкоштовно отриманих нематеріальних активів відображають проводкою:

Д-т рахунку № 4300 «Нематеріальні активи» (відповідний субрахунок);

К-т рахунку № 6490 «Позитивний результат від продажу основних засобів» (та нематеріальних активів).

Облік зношення нематеріальних активів у системі рахунків бухгалтерського обліку. Протягом терміну експлуатації об'єктів нематеріальних активів банк щомісяця розраховує суму їх амортизації (зношення) і відносить її на витрати банку. Нарахування зношення не припиняють, якщо об'єкти перебувають у запасі. Для розрахунку зношення повинна бути відома вартість об'єктів і визначена для неї норма у відсотках. Нарахування зношення припиняють при досягненні її рівня до балансової вартості об'єкта нематеріальних активів. Для нарахування зношення складають проводку:

Д-т рахунку № 742 «Витрати на утримання та експлуатацію основних засобів та нематеріальних активів», субрахунок № 7423 «Амортизація»; К-т рахунку № 4309 «Знос нематеріальних активів».

Облік вибуття об'єктів нематеріальних активів. Вибуває повністю амортизований (зношений) об'єкт, розмір зношення якого досяг балансової вартості об'єкта:

К-т рахунку № 4300 «Нематеріальні активи» (відповідний субрахунок).

Списання з балансу неповністю зношеного об'єкта нематеріальних активів:

а) на суму зношення:

Д-т рахунку № 4309 «Зношення нематеріальних активів»;

К-т рахунку № 4300 «Нематеріальні активи»;

б) на балансову вартість:

Д-т рахунку № 7490 «Негативний результат від продажу основних засобів» (та нематеріальних активів) або № 3552 «Нестача та інші нарахування на працівників банку»;

К-т рахунку № 4300 «Нематеріальні активи».

Реалізація нематеріальних активів. Тут може виникати різниця між балансовою вартістю і ціною реалізації на перевищення виручки (як доходу).

Наприклад, реалізовано об'єкт за 1500 грн. при балансовій вартості 1000 грн. і зношенні 200 грн., складається бухгалтерська проводка:

а) на суму зношення:

Д-т рахунку № 4309 «Знос нематеріальних активів» 200 грн.

К-т рахунку № 4300 «Нематеріальні активи» 200 грн.

б) на суму перевищення:

Д-т рахунку № 3519 «Інша дебіторська заборгованість за господарською діяльністю банку» 1 500 грн.

К-т рахунків: № 4300 «Нематеріальні активи» 800 грн.

№ 6490 «Позитивний результат від продажу основних засобів» (та нематеріальних активів) 700 грн.

в) на надходження оплати:

Д-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України» 1 500 грн.

К-т рахунку № 3519 «Інша дебіторська заборгованість за господарською діяльністю банку» 1 500 грн.

Якщо ж виручка нижча балансової вартості, то її відображають на рахунку № 7490 «Негативний результат від продажу основних засобів». Наприклад, якщо балансова вартість об'єкта становить 1500 грн., зношення—400 грн., а виручка—1000 грн., то складається бухгалтерська проводка такого змісту:

Д-т рахунків: № 1200 «Коррахунок у Національному банку України» 1000 грн.,

№ 4309 «Зношення нематеріальних активів» 400 грн.,

№ 7490 «Негативний результат від продажу основних засобів» (та нематеріальних активів) 100 грн.

К-т рахунку: № 4300 «Нематеріальні активи» 1500 грн.

Безоплатну передачу нематеріальних активів відображають такими ж бухгалтерськими проводками, як і їхня реалізація.

При безкоштовній передачі нематеріальних активів операції відображають через реалізацію з нарахуванням, згідно з чинним законодавством, податку на додану вартість із залишкової вартості.

При інвентаризації нематеріальних активів як таких, що не мають матеріально-фізичних ознак, їх наявність встановлюють за документами, що були підставою для оприбуткування, а також за документами, якими підтверджують майнові права. Програмне забезпечення обчислювальної техніки перевіряють за наявністю відповідних носіїв, пояснень та інструкцій щодо їх застосування, а також експлуатаційним випробуванням у роботі. За усіма нематеріальними активами інвентаризаційною комісією встановлюють наявність розпорядчого документа керівника установи щодо затвердження термінів використання нематеріальних активів і норми їх зношення (амортизації).

Лекція 9.6. Облік малоцінних і швидкозношуваних предметів та господарських матеріалів

До швидкозношуваних належать предмети, строк служби яких не перевищує одного року незалежно від вартості. Їх обліковують на рахунку № 341 «Малоцінні та швидкозношувані предмети» (МШП), до якого рекомендуємо відкрити такі субрахунки: «МШП на складі», «МШП в експлуатації», «МШП у підзвітних осіб та в переробці», «МШП в дорозі», «Результати переоцінки вартості МШП», «Знос МШП».

Аналітичний облік здійснюють за наведеними субрахунками, за місцем їх знаходження і матеріально-відповідальних осіб, які входять до складу кожної групи МШП (відповідно за номенклатурними номерами).

Облік переданого в експлуатацію інвентарю здійснюють в «Відомостях обліку видачі (повернення) спецодягу, спецвзуття і захисних пристосувань» (форма № МШ-7) шляхом опису цього інвентаря за кожною особою, яка відповідає за збереження малоцінного інвентаря.

Розглянемо методику відображення в бухгалтерському обліку основних господарських операцій щодо надходження від постачальників, безкоштовно, як лишків при інвентаризації, в експлуатації та вибуття (на реалізацію, безкоштовно і виявлених нестач при інвентаризації) МШП.

1. Надходження МШП відображають в регістрах бухгалтерського обліку за ціною придбання, до якої додають витрати за доставку їх в установу банку.

У бухгалтерському обліку операції з оплатою, надходженням МШП та їх оприбуткуванням на склад відображаються таким чином.

Здійснюють попередню оплату постачальнику за МШП:

Д-т рахунку №3510 «Дебіторська заборгованість з придбання господарських матеріалів та МШП»;

К-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України».

Аналогічною бухгалтерською проводкою відображають також оплата послуг за доставку закуплених у постачальника МШП.

Одержані МШП прибуткують на склад (разом з витратами на доставку):

Д-т рахунку № 3410 «МШП на складі»;

К-т рахунку № 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання господарських матеріалів та МШП».

Оскільки, згідно з чинним законодавством банки звільнені від сплати податку на додану вартість з виручки від реалізації своїх послуг, то з оплаченої постачальниками вартості МШП також не відшкодовують розмір цього податку, що входить до вартості оплачених матеріалів. Це означає, що банки оприбутковують і списують на свої витрати вартість придбаних МШП разом з податком на додану вартість.

Облік господарських матеріалів. Необхідні для діяльності установ банку матеріали (пальне, мастильні матеріали, матеріали для поточного ремонту приміщень і інвентаря, запасні частини до автомобілів, спецодяг, канцелярське приладдя, інкасаторські сумки для збирання грошової виру-

чки, пакувальний матеріал для грошей) обліковують на рахунку третього порядку № 340 «Господарські матеріали» (на відповідних субрахунках — на складі, в підзвіті, в дорозі).

Будівельні та інші матеріали для капітальних вкладень і капітального ремонту також обліковують на рахунку № 340.

Аналітичний облік матеріалів здійснюють в бухгалтерії на ЕОМ в обіговій відомості кількісно-сумарного обліку за групами: на складі; у підзвітних осіб; в ремонті чи переробці; тимчасові пристосування і обладнання на будові; в дорозі.

На складі ведуть сортовий кількісний облік у картках або в книзі складського обліку.

Матеріали видають зі складу за вимогами або накладними, що виписують у трьох примірниках, за підписами осіб, уповноважених на це керівником банку. Перший примірник з відміткою завідувача складу про видачу і розпискою щодо отримання надходить до бухгалтерії, другий — залишають у завскладом, а третій — видають одержувачу. В бухгалтерії видані матеріали розцінюють, вартість їх списують за кредитом рахунку № 340 «Господарські матеріали» (відповідний субрахунок) і дебетом відповідного рахунку (за напрямком використання матеріалів).

В установах банку, де запаси господарських матеріалів невеликі й передають на збереження особам, які їх використовують, складський облік не ведуть і вимоги на видачу матеріалів не складають. Замість цього відпуск матеріалів щомісячно обліковують оперативно за відомістю, на основі якої вартість витрачених матеріалів списують у дебет рахунків за напрямками їх використання і кредит рахунку № 340 «Господарські матеріали» (з відповідного субрахунку).

Збереження матеріалів періодично перевіряються на складі та в інших місцях зберігання, виходячи із фактичних їх залишків і даних обліку. Так, бухгалтер, який здійснює контроль за обліком матеріалів на складі, щокварталу звіряє їх кількісні залишки на складі в карточках з даними за-

лишків за обіговою відомістю, що складається і ведеться в бухгалтерії банку. Фактичні залишки деяких найбільш дефіцитних матеріалів перевіряють щоквартально.

Періодично або в разі зміни матеріально відповідальних осіб, при крадіжках, пожежах і обов'язково станом на кінець звітнього року на складі проводять інвентаризацію матеріалів.

У системі рахунків облік надходження і використання господарських матеріалів відображають таким чином:

На придбання господарських матеріалів:

а) на здійснення попередньої оплати постачальнику:

Д-т рахунку № 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання господарських матеріалів та малоцінних і швидкозношуваних предметів»; К-т рахунку № 1200 «Коррахунок у Національному банку України»;

б) на оприбуткування матеріалів від постачальника (разом з податком на додану вартість):

Д-т рахунку № 340 «Господарські матеріали» (відповідний субрахунок); К-т рахунку № 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання господарських матеріалів та малоцінних і швидкозношуваних предметів».

1. На безкоштовне одержання і оприбуткування надлишків, виявлених під час інвентаризації:

Д-т рахунку № 340 «Господарські матеріали» (відповідний субрахунок);

К-т рахунку № 6800 «Непередбачені доходи».

2. Дооцінку матеріалів фіксують бухгалтерськими записами:

Д-т рахунку № 340 «Господарські матеріали» (відповідний субрахунок);

К-т рахунку № 3408 «Результати переоцінки вартості господарських матеріалів».

4. На списання матеріалів, запасних частин, пального, на виконання робіт і різні господарські витрати (разом з податком на додану вартість) :

Д-т рахунків: № 742 «Витрати па утримання та експлуатацію основних засобів та нематеріальних активів» (відповідний субрахунок); № 743 «Інші експлуатаційні витрати» (відповідний субрахунок); № 350 «Витрати майбутніх періодів»;

К-т рахунку № 340 «Господарські матеріали» (відповідний субрахунок).

Тема 10. ОБЛІК ДОХОДІВ, ВИТРАТ І ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Лекція 10.1. Об'єкти обліку в складі доходів і витрат банку

Основна відмінність між фінансовим обліком у банках та в інших об'єктах господарської діяльності полягає в джерелі доходів і структурі витрат. Склад доходів і витрат обумовлений фінансовою природою банківської справи, яка і визначає об'єкти обліку.

При класифікації доходів і витрат банку виходять із загальноприйнятих критеріїв:

— доходи групують за джерелами отримання і впливом на фінансовий результат;

— витрати за елементами і характером затрат.

У складі доходів і витрат перш за все виділяють групу доходів і витрат від виконання банками своїх функцій як посередників на фінансових ринках. У нормативних документах Національного банку України для позначення таких доходів і витрат використовують термін “Операційні доходи і витрати”. Інакше кажучи, це доходи і витрати, що одержані банками від операцій, на виконання яких видані ліцензії Національним банком України і які передбачені законодавством із банківської справи.

Згадані доходи і витрати підрозділяють на наступні підгрупи:

- відсоткові доходи і витрати;
- комісійні доходи і витрати;
- результат від торгових операцій банку;
- інші операційні доходи і витрати від надання банківських послуг.

До відсоткових доходів належать: відсотки, одержані від розміщення депозитів у інших банках і небанківських фінансових інститутах; від надання кредитів за державними цінними паперами та іншими інвестиціями.

До відсоткових витрат належать відсотки, що виплачені за депозитами, залученими кредитами, субординованим боргом, облігаціями, що емітовані банком.

При визначенні суми відсоткових платежів у банківській практиці можуть використовуватись три методи визначення кількості днів, які приймають в розрахунок при нарахуванні відсотків:

- 1) метод «факт/факт» — при нарахуванні відсотків виходять з фактичної кількості днів у році та місяці;
- 2) метод «факт/360» — при розрахунку виходять з фактичної кількості днів у місяці, а кількість днів у році приймають умовно за 360;
- 3) метод «30/360» — при розрахунку суми відсотків умовно приймають кількість днів у місяці за 30, а в році — за 360.

Незалежно від методу розрахунку суми відсотків при розрахунку кількості днів ураховують перший день і не зараховують останній день за контрактом. Дату початку і закінчення комерційної угоди за контрактом при цьому визначають як дату валютування.

Під відсотковими доходами і витратами розуміють такі доходи і витрати, які розраховують пропорційно часу і сумі активу або зобов'язанню. До відсоткового доходу за борговими цінними паперами в портфелі банку належать тільки відсотки, що нараховані за цими паперами після їх придбання.

Чистий відсотковий дохід розраховують як різницю між відсотковими доходами і відсотковими витратами.

Комісійні доходи і витрати — це такі грошові кошти, які встановлюють фіксовано у вигляді тарифів за надання банківських послуг або розраховуються пропорційно сумі активу або зобов'язань незалежно від часу.

До комісійних доходів і витрат належать: суми грошових коштів, які одержані у виплачені банками за розрахунково-касове обслуговування; за послуги кредитного характеру, а саме: видачу і одержання гарантій, поручительств, відкриття кредитних ліній, акцептні операції; комісії, одержані і сплачені за операції з конвертації—обслуговування валютних рахунків, купівлі-продажу інвалюти, виконання трастових операцій і деякі інші.

До торгових операцій комерційного банку належать: операції з купівлі-продажу цінних паперів, придбаних на строк до одного календарного року з метою перепродажу; операції з купівлі-продажу іноземної валюти, яка є власністю банку, а також торгові операції з іншими фінансовими інструментами.

Так, наприклад, при продажу облігацій за ціною, що перевищує їх балансову вартість, банк одержує прибуток. І навпаки, якщо ціна продажу нижче балансової вартості, у банку утворюється збиток. Суму збитку зменшують на суму резерву під знецінення цінних паперів, якщо такий резерв нарахований за конкретним видом цінних паперів. Одержаний результат від торгової операції у вигляді прибутку збільшує суму доходів банку, а у вигляді збитку—зараховують на зменшення доходів від торговельних операцій. Аналогічно визначають результат від інших торгових операцій банку.

При купівлі-продажу цінних паперів об'єктом обліку є дохід, одержаний у вигляді дисконту. Дисконт — це різниця між номінальною вартістю цінного паперу та її ринковою вартістю (вартістю придбання) без обчислення нарахованих на момент купівлі відсотків.

До витрат відносять також премію. Премія — це перевищення ринкової вартості (вартості придбання) цінного паперу над його номінальною вартістю без обчислення нарахованих на момент придбання відсотків (купона).

До інших операційних доходів і витрат відносять: доходи від діяльності інкасаторської служби, проданих платіжних засобів, консультаційних послуг, а також витрати на утримання служби інкасації, на аудит, витрати на службові відрядження тощо.

Особливе місце у складі операційних витрат належить адміністративним витратам. Адміністративні витрати — це витрати, що пов'язані із забезпеченням діяльності банківської установи. До них відносять: витрати на утримання персоналу; на утримання основних засобів та нематеріальних активів; на обслуговування телекомунікацій; амортизаційні відрахування; експлуатаційні та господарські витрати; витрати на маркетинг та рекламу, орендні платежі та деякі інші.

Суму чистого операційного прибутку розраховують як різницю між операційними доходами за вирахуванням операційних витрат.

До особливої групи витрат належать витрати на формування резервів на покриття збитків від активних операцій. Це резерви під знецінення цінних паперів, на покриття кредитних ризиків, покриття збитків за сумнівною дебіторською заборгованістю. Особливість цієї групи витрат полягає в тому, що це не грошові витрати. Максимальну межу таких витрат регламентують податковим законодавством. Сума резервів відображає оцінку якості активів з боку керівництва банку. До цієї групи відносять також прямі відрахування на покриття збитків від сумнівних активів (наприклад: списання з балансу сумнівної заборгованості за кредитами).

Оцінка чистого операційного прибутку повинна проводитись із урахуванням витрат за сумнівними активами.

До наступної групи відносять непередбачені доходи і витрати. Вони носять випадковий, разовий характер і тому мають особливий вплив на

фінансовий результат, одержаний банком. Отже, вони є результатом подій, які можуть істотно вплинути на дохід банку, але не мають відношення до звичайної його діяльності. До непередбачених належать, наприклад, доходи, одержані від разового продажу приміщень філіалів банку, або доходи, поява яких пов'язана зі змінами правил бухгалтерського обліку.

Сума чистого прибутку комерційного банку до оподаткування розраховують як:

Суму чистого	Чистий	доходи або
прибутку до сплати =	операційний -	відрахування
податків	прибуток	за сумнівними активами

З чистого прибутку сплачують податок на прибуток. Чистий прибуток після сплати податку на прибуток розподіляють на виплату дивідендів власниками і на капіталізацію банку. Суму чистого прибутку, що залишається для розвитку банківського бізнесу, називають нерозподіленим прибутком.

Лекція 10.2. Правила обліку доходів і витрат; класифікація рахунків за їх обліком

При обліку доходів і витрат правують наступними правилами.

Правило перше. При класифікації витрат за елементами затрат і цільового призначення виділяють капітальні й поточні витрати.

Капітальні затрати використовують на придбання й покращення основних засобів (фіксованих активів) і, таким чином, розраховані на тривалий час. Капітальні затрати проводять з капітального ремонту, модернізації і реконструкції існуючих власних основних засобів або взятих в оренду; скеровують на будівництво нових приміщень, придбання комп'ютерної техніки тощо, виходячи з потреб розширення банківського бізнесу. Дже-

релом покриття капітальних затрат служить накопичений нерозподілений прибуток минулих років і одержаний в поточному році. Капітальні затрати при відображенні їх у балансі сприяють збільшенню активів.

Поточні витрати виникають при здійсненні банківських операцій, а також використовують для виплати заробітної плати і премій співробітникам банку, на експлуатацію приміщень, на виплату орендної плати, сплату аудиторських послуг тощо, тобто на те, що приносить користь протягом короткого часу (з фінансової точки зору). Джерелом покриття поточних витрат є валовий операційний дохід. Поточні витрати списують одразу або розглядаються як витрати майбутнього, якщо вигода від їх здійснення виявиться в наступному звітному періоді.

Правило друге. На практиці надання (отримання) послуги нерідко не збігається у часі з надходженням (сплатою) грошових коштів.

Для об'єктивного визначення фінансового результату, виникає необхідність здійснювати облік доходів і поточних витрат банку згідно з принципами нарахування, відповідності та обережності.

Відповідно до принципу нарахування, дохід визнають одержаним у момент, коли він зароблений, а не коли поступили відповідні кошти, тобто в момент продажу активів або надання послуг. Витрати визначають в момент, коли вони понесені, а не коли сплачені гроші. Нарахованим є дохід, який одержаний, але ще не набув грошової форми. Нараховані витрати—це витрати (від яких одержана певна вигода), але ще не сплачені в грошовій формі.

Зіставлення доходів і витрат відбувається на підставі принципу відповідності. Витрати і доходи, одержання яких пов'язано з даними витратами, повинні відображатись у бухгалтерському обліку в один і той же звітний період.

Базуючись на цих принципах, можна класифікувати доходи і витрати за такими групами:

- 1) доходи, зароблені та отримані водночас; витрати, понесені та сплачені водночас;
- 2) доходи, отримані наперед, але ще не зароблені (дохід майбутніх періодів, або відкладений дохід); витрати сплачені наперед, але ще не понесені (витрати майбутніх періодів, або відкладені витрати);
- 3) доходи зароблені, але ще не отримані (нарахований дохід); витрати понесені, але ще не сплачені (нараховані витрати).

Однак реалізація принципів нарахування і відповідності не повинна спричинювати як переоцінку активів або доходів банку, так і недооцінку зобов'язань і витрат банку. Таким чином, керуючись принципом обережності, банк повинен:

—враховувати доходи від наданих послуг, тільки якщо є впевненість в одержанні цих доходів;

—якщо немає впевненості в одержанні доходів, ураховують тільки витрати. Доходи за такими операціями відображають у бухгалтерському обліку тільки після їх фактичного одержання.

Правило четверте. Облік доходів і витрат здійснюється наростаючим підсумком з початку року. Залишки за рахунками доходів і витрат закривають після закінчення календарного року.

Синтетичні рахунки для обліку доходів згруповані у шостому класі балансу, а для обліку витрат—у сьомому класі. В основу побудови синтетичних рахунків покладені ті ж ознаки, з урахуванням яких здійснена класифікація доходів та витрат і виділені об'єкти обліку. Це дозволяє забезпечити деталізований облік доходів і витрат у балансі, що дає можливість накопичувати і одержувати інформацію для оцінки фінансового стану банку і ефективності окремих напрямків його діяльності.

Рахунки з обліку прострочених доходів включені до груп з обліку пасивів, що приносять доходи, як парні до рахунків з обліку нарахованих

доходів. Рахунки другого порядку (розділу) дозволяють одержати інформацію й порівняти доходи від основних видів банківських операцій і послуг з витратами, які пов'язані з їх здійсненням. Так, склавши відсоткові доходи з відсотковими витратами, можна розрахувати чистий відсотковий дохід.

Рахунки третього порядку (групи) дають інформацію про доходи і витрати за банківськими операціями щодо контрагентів (банківський сектор, підприємства, бюджетний сектор). Рахунки четвертого порядку деталізують інформацію щодо окремих фінансових інструментів, які застосовують банки. Наприклад, окремо враховують відсоткові доходи за кредитами, векселями, цінними паперами, факторинговими операціями тощо. Рахунки з обліку доходів за своїм характером пасивні, витрат—активні.

Рахунки з обліку нарахованих доходів і витрат розташовані в першому, другому і третьому класах балансу. Вони розміщені в групах активів, які приносять доходи, і платних пасивів, які застосовуються банками як фінансові інструменти. Наприклад, термінові депозити фізичних осіб враховуються у другому класі, у шостому розділі, третій групі. Остання включає рахунок № 2630 «Короткострокові депозити фізичних осіб», рахунок № 2635 «Довгострокові депозити фізичних осіб». Об'єктом обліку тут є грошові кошти, які залучені від фізичних осіб на певний період і на платній основі. На рахунку № 2638 «Нараховані витрати за строковими коштами фізичних осіб» ведуть облік відсотків, які банк зобов'язаний нараховувати щомісячно, але виплата яких власникам депозитів провадиться в терміни, що зазначені в угоді.

У класі третьому, розділі третьому, у групі перший враховують придбані банком боргові цінні папери з метою їх подальшого перепродажу. За рахунками четвертого порядку цієї групи ведуть облік придбаних боргових цінних паперів (наприклад, облігацій) за контрагентами. Окремо на рахунках четвертого порядку враховують облігації, що випущені державою, місцевими органами державного управління, банками тощо. В складі

групи передбачений рахунок № 3108 «Нараховані доходи за борговими цінними паперами в портфелі банку на продаж». На цьому рахунку обліковують нараховані відсотки за цінними паперами до моменту їх продажу чи погашення. Рахунок «Нараховані відсотки за борговими цінними паперами» до моменту їх продажу чи погашення закривають при зарахуванні відсотків на кореспондентський рахунок банку. В разі неперерахування відсотків суму переносять на рахунок «Прострочені нараховані відсотки за борговими цінними паперами в портфелі банку на продаж». При непогашенні заборгованості протягом 30 календарних днів суму прострочених відсотків списують з балансу.

За своїм характером рахунки для обліку нарахованих доходів— активні (нараховані, але ще не одержані на рахунок грошові кошти можна вважати дебіторською заборгованістю), а нарахованих витрат — пасивні (нараховані, але не виплачені грошові кошти можна вважати кредиторською заборгованістю).

Доходи і витрати майбутніх періодів враховують у третьому класі, в складі інших пасивів та інших активів.

Лекція 10.3. Облік доходів і витрат банку

Облік відсоткових доходів. До відсоткових доходів відносять відсотки: за користування банківськими позиками, за придбаними цінними паперами і прирівняні до відсотків комісії (які обраховують аналогічно відсоткам, тобто пропорційно часу й сумі активу). Відсотки комісії підлягають щомісячному відображенню в банківському обліку, незалежно від періодичності розрахунків за ними, які зазначені в угоді з контрагентом.

Розглянемо на прикладі облік операцій з нарахування і стягнення відсотків за користування банківською позикою.

Банк надав кредит на закупівлю сировини ТзОВ «Фотон» 20.03.05 р. з обумовленим в угоді строком погашення 20.04.05 р. у сумі 100 000 грн. під відсоткову ставку 24 % річних. В угоді строк сплати відсотків визна-

чений після закінчення строку користування позикою, тобто 20 квітня.
Банк використовує метод нарахування відсотків «факт/360 днів».

Розглянемо відображення операції в бухгалтерському обліку:

№з/п	Зміст і дата	Дебет рахунку	Кредит рахунку	Сума, грн.
I.	20 березня Видача кредиту	№2040 «Позичковий рахунок»	№2600 «Поточний рахунок»	100 000
2.	31 березня Нарухування відсотків за період з 20.03 по 31.03 (кількість днів — 12) Сума відсотків $100000 \cdot 24 = 800$ грн	№2048 «Наруховані доходи за кредитами»	№ 6024 «Відсоткові доходи за кредитами»	800
3.	20 квітня. Нарухування відсотків за період з 1 .04 по 20.04 (кількість днів — 19; останній день не враховується) Сума відсотків - — 1 266,6 грн.	№2048	№6024	1266,6
4.	20 квітня (1 варіант). Погашення кредиту	№2600	№2040	100 000
5.	Перерахування відсотків. 20 квітня (2 варіант)	№2600 №2600	№2048 №2040	2066,6 70000
6.	Погашення кредиту здійснено частково — • 70 000 грн. (через відсутність коштів на розрахунковому рахунку)	№2047' «Прострочена заборгованість за основним боргом»	№2040	30000
7.	Відсотки не перераховані через відсутність грошових коштів	№2049 «Прострочені нарахувані доходи»	№2048	2066,6
8.	20 травня. Відсотки, не перераховані протягом 30 днів (одночасно операція обліковується за балансом протягом строку давності позову)	№6024 №9601 «Несплачені клієнтом борги»	№2049 №9910	2066,6 2066,6

Банк «Аркада» розмістив 20 січня депозит у сумі 120 000 грн. в банку «Надра» строком на 15 днів під відсоткову ставку 12% річних. Строк повернення депозиту і сплати відсотків—4 лютого:

№з/п	Зміст і дата	Дебет рахунку	Кредит рахунку	Сума, грн.
1.	20 січня Розміщення депозиту	№1512 «Інші короткотермінові депозити»	№1200 «Коррахунок»	120000
2.	31 січня. Нарахування відсотків	№1518 «Нараховані доходи»	№6012 «Відсотковий дохід»	480
3.	3 січня. Нарахув. відсотків	№1518	№6012	120
4.	4 січня. Оприбуткування поверненого депозиту	№1200	№1512	120 000
5.	Зарахування одержаних доходів від банку «Надра» (480 + 120 = 600 грн.)	№1200	№1518	600

До відсоткового доходу за цінними паперами належать власне відсотки (за фіксованою або плаваючою відсотковою ставкою) і дисконт (за борговими цінними паперами).

Дисконт — це різниця між номінальною ціною цінних паперів і ціною придбання, якщо остання нижче номінальної. Сума дисконту при покупці цінних паперів враховується як елемент ціни придбання на рахунку «Неамортизований дисконт за борговими цінними паперами». Фактично банк одержує суму дисконту при погашенні облігацій. Реалізація принципу нарощення нарахування і відповідності потребує відображення в обліку рівномірної амортизації дисконту аналогічно обліку нарахованих відсотків. Як і нарахування відсотків, амортизація дисконту відображається в обліку щомісячно і збільшує відсотковий дохід банку. Для розрахунку амортизації дисконту використовується два методи: метод ефективної ставки відсотка і метод прямої амортизації.

Облік дивідендного доходу. Дивіденди, які підлягають одержанню банком за інвестиціями, відображаються в банківському обліку після їх оголошення на загальних зборах акціонерів:

Д-т «Нараховані дивіденди»;

К-т «Дивідендний дохід за акціями і іншими вкладеннями».

Надходження дивідендів на кореспондентський рахунок у банку:

Д-т «Кореспондентський рахунок»;

К-т «Нараховані дивіденди».

Облік відсоткових витрат. Більша частина відсотків до виплати припадає на депозитні операції і за борговими цінними паперами, випущеними банком (векселі, заощаджувальні і депозитні сертифікати).

Нарахування відсоткових витрат провадиться щомісячно:

Д-т «Відсоткові витрати»;

К-т «Нараховані витрати».

При перерахуванні відсотків на користь клієнтів:

Д-т «Нараховані витрати»;

К-т «Поточний рахунок клієнта або коррахунок банку».

Облік комісійних витрат. При сплаті комісій в момент отримання послуги банком:

Д-т «Комісійні витрати»;

К-т «Коррахунок банку».

При сплаті послуг авансом:

Д-т «Витрати майбутніх періодів»;

К-т «Коррахунок банку».

При отриманні послуги банком:

Д-т «Комісійні витрати»;

К-т «Витрати майбутніх періодів».

Облік негрошових витрат. Негрошові витрати пов'язані з нарахуванням резервів (провізії) під знецінення активів з метою хеджування ризиків за операціями з цінними паперами, кредитними та валютними.

При нарахуванні резерву під знецінення цінних паперів:

Д-т «Відрахунки в резерв»;

К-т «Резерв під знецінення цінних паперів».

При зменшенні розрахункової суми резерву:

Д-т «Резерв під знецінення цінних паперів»;

К-т «Зменшення резерву під знецінення цінних паперів».

Облік оплати праці й розрахунків на соціальне страхування.

Виходячи зі спеціалізації банку, структури його підрозділів, обсягів робіт і технічного облаштування визначають кількість працюючих, штатний розпис і на його основі, залежно від рівня кваліфікації та складності робіт, формують фонд основної й додаткової заробітної плати.

Прийом на роботу здійснюють на основі поданих заяв шляхом укладання контрактів і наказу керівника банку про призначення на посаду і розмір посадового окладу.

На кожного працівника відділ кадрів відкриває особову картку, яка містить довідкові дані, і призначена для відображення всіх службових переміщень під час роботи її власника в банку.

У бухгалтерії банку на кожного співробітника відкривають особові рахунки для щомісячної реєстрації всіх видів нарахувань оплати праці і утримань з неї. Оплата нараховується на основі даних табеля обліку використаного часу про відпрацьований час, про чергову і адміністративну відпустки, хворобу, виконання суспільних обов'язків і т. п.

Нарахована оплата праці включається до складу адміністративно-управлінських витрат (дебет рахунку № 740 «Витрати на утримання персоналу», відповідний субрахунок), премії за виробничі досягнення — також до складу зазначених витрат, а інші—за рахунок фондів економічного стимулювання і кредиту рахунку № 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою». За рахунок фондів стимулювання надається матеріальна допомога, видаються подарунки, сплачуються медичні послуги і харчування, їх обліковують на особових рахунках окремо, з метою надання інформації податковим органам про сукупний дохід кожного працівника.

Щомісячно бухгалтерія здійснює всі розрахунки щодо нарахування оплати праці та утримання як податків, так і аліментів, погашення виданих кредитів, недостач, різних штрафів, відрахувань у пенсійний фонд тощо.

Одночасно з нарахуванням оплати праці бухгалтерія здійснює також нарахування обов'язкових платежів у різні державні фонди. Усі обов'язкові нарахування до зазначених фондів, поряд з заробітною платою, включаються у витрати основної діяльності банку (собівартість банківських послуг), рахунок № 740 «Витрати на утримання персоналу», бухгалтерською проводкою: Д-т рахунку № 740 «Витрати на утримання персоналу» (відповідний субрахунок); К-трахунку № 3620 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами».

Нарахування оплати за лікарняними листками, довідками про виконання суспільних обов'язків здійснюються згідно з інструктивними вказівками Міністерства праці та Мінстату України, які періодично змінюються, виходячи з рівня інфляції.

На всі утримання із заробітної плати складаються бухгалтерські проводки:

Д-т рахунку № 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»; К-т рахунків: № 3620 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами»; № 355 «Дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку» (субрахунки: авансів на відрядження, на господарські витрати, нестач).

Нарахування заробітної плати здійснюється в розрахунково-платіжній або платіжній відомості.

Відображені бухгалтерськими проводками операції з нарахування заробітної плати, утримань з неї, відрахувань в обов'язкові державні фонди оформляється меморіальними ордерами.

Лекція 10.4. Облік фінансового результату і розподілу прибутку

Доходи та видатки обліковуються наростаючим підсумком з початку року. В останній робочий день року рахунки доходів і витрат закриваються. Залишки за цими рахунками відносять на рахунок № 5900 «Резуль-

тат поточного року» і таким чином досягається відображення фінансового результату в балансі банку.

№п	Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
1.	Закриття рахунків з обліку доходів	Рахунки з обліку доходів	№5900
2.	Закриття рахунків з обліку витрат	№ 5900	Рахунки з обліку витрат
3.	В останній робочий день року залишок з рахунку № 5900 відноситься на рахунок № 5040, де обліковується до оприлюднення результатів зборів акціонерів після затвердження суми чистого прибутку та його розподілу	№5900	№ 5040 Прибуток минулого року, що очікує затвердження

Розглянемо на схемі методику визначення фінансового результату:

На проміжні звітні дати (місяць, квартал) фінансовий результат визначається шляхом порівняння доходів звітного періоду з витратами; при цьому закриття рахунків доходів і витрат не передбачено (згадайте методику складання щомісячного і квартального балансів).

Чистий прибуток (збиток), який отримано банком у поточному році, обліковується в п'ятому класі плану на рахунку № 5900 «Результат поточного року». За своїм характером рахунок № 5900 активно-пасивний. Якщо рахунок має кредитове сальдо, то комерційний банк реєструє прибуток, якщо дебетове сальдо— це означає збиток. У цьому випадку рахунок № 5900 розглядається як контрпасивний.

Передбачено, що в останній робочий день залишок за рахунком №5900 перераховують:

— якщо кредитовий — на рахунок № 5040 «Прибуток минулого року, що очікує затвердження»;

— якщо дебетовий — на рахунок № 5041 «Збитки минулого року, що очікують затвердження».

За своїм характером рахунок № 5040 — пасивний. Рахунок № 5041 активний і належить до виду контрпасивних рахунків.

Ці рахунки діють до дати проведення річних зборів акціонерів (засновників). На річних зборах зареєстрований фінансовий результат має бути затверджений. Водночас приймається рішення про розподіл чистого прибутку після оподаткування.

Після закінчення кожного фінансового року Правління комерційного банку подає звіт про свою діяльність для затвердження на загальних зборах акціонерів, а також свої пропозиції щодо розподілу отриманого прибутку, включаючи пропозиції про збільшення капіталу банку.

Порядок розподілу прибутку повинен відповідати чинному законодавству України та засновницьким і статутним документам банку.

Прибуток, що підлягає розподілу, розраховується таким чином: чистий прибуток після оподаткування за звітний рік збільшується на розмір нерозподіленого і невикористаного прибутку за результатами попереднього фінансового року і зменшується на розмір відрахувань в офіційні резерви, які формуються згідно з чинним законодавством. До офіційних резервів належать: резервний фонд, загальний резерв.

Резервний фонд створюється згідно з чинним законодавством у розмірі не менше 25 % від суми сплаченого акціонерного (уставного) капіталу. Розмір щорічних відрахувань до резервного фонду становить не менше, ніж 5 % від суми чистого прибутку після оподаткування. Після досягнення запровадженого розміру резервного фонду відрахування можуть здійснюватися на підставі відповідного рішення акціонерів (засновників). Кошти резервного фонду призначені для покриття можливих збитків від банківської діяльності, а також як спосіб реалізації зобов'язань банку при неможливості забезпечити їх виконання за рахунок інших джерел. Кошти резервного фонду обліковують на рахунок № 5021 «Резервні фонди».

Загальні резерви під певні ризики банку створюються згідно з чинним законодавством і відповідно до нормативних документів Національного банку України, а також якщо це передбачено статутом банку або ж регламентоване спеціальними постановами загальних зборів акціонерів. Ці резерви обліковують на рахунок № 5020 «Загальні резерви».

Якщо засновницькими документами передбачено створення спеціальних фондів за рахунок нерозподіленого прибутку (фонди матеріального заохочення, соціального розвитку та ін.), то облік операцій щодо їх формування та використання може здійснюватись у системі рахунків управлінського обліку.

На рівні аналітичного обліку в системі фінансового обліку банк на свій розсуд може відкривати окремі рахунки за видами активів, які забезпечуються повністю або частково власними коштами. Наприклад, це може бути фонд основних засобів, фонд надання позик своїм працівникам тощо.

Розмір прибутку, який спрямовується на виплату дивідендів, оголошується на зборах акціонерів.

При обліку операцій з дивідендами беруть до уваги дві дати: дату оголошення дивідендів; дату виплати дивідендів.

Розглянемо бухгалтерські проводки, які використовуються для відображення операцій з розподілу прибутку:

№	Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку
1.	Відрахування до резервного фонду	№ 5040	№5021
2.	Відрахування в загальний резерв	№ 5040	№ 5020
3.	Нарахування дивідендів акціонерам	№5040	№3631 " «Кредиторська заборгованість перед акціонерами банку за
4.	Виплата дивідендів акціонерам грошима	№3631	№ 1001 № 1200
5.	Облік підтвердженого прибутку, який призначено на капіталізацію, тобто на розширення банківського бізнесу	№ 5040	№ 5030 «Результати минулих років»

Упровадження організації окремого податкового обліку.

Податковий облік у банку може здійснюватись:

- позасистемно;
- на позабалансових рахунках;
- на балансових рахунках в аналітичному обліку;
- на рахунках восьмого класу.

Порядок ведення податкового обліку визначається банком самостійно.

Тема 11. ЗВІТНІСТЬ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Лекція 11.1. Необхідність звітності комерційних банків та її користувачів

Одним із основних принципів підприємництва є свобода прийняття рішень суб'єктом економічних відносин. Будь-яке економічне рішення ґрунтується на обробці інформації, що міститься у звітності.

Звітність — це процес надання комерційним банком інформації про свою діяльність тим, хто її потребує для прийняття відповідних рішень.

Метою звітності є забезпечення інформацією про фінансовий стан банку, його діяльність на валютному ринку та участь у виконанні окремих доручень уряду та Національного банку України.

З одного боку, звітність є основним джерелом отримання інформації для суб'єктів господарювання, з іншого—каналом зв'язку, через який суб'єкт передає відомості про свою діяльність у ринкове середовище. Необхідність звітності зумовлена відкритістю економіки.

Підготовка звітів ґрунтується на принципах, які покладені в основу організації бухгалтерського обліку в банках. Відповідно до міжнародних стандартів фінансова звітність комерційного банку повинна мати якісні характеристики, тобто містити інформацію, корисну для користувачів. Розрізняють чотири основні якісні характеристики звітності: зрозумілість; значущість; достовірність; зіставляваність.

Головною якістю інформації, що подається у звітах, є швидке розуміння її користувачами. Для розуміння звітності користувачі повинні володіти достатніми знаннями про бізнес, економічну діяльність, бухгалтерський облік та мати бажання вивчати інформацію.

Для того щоб бути необхідною для користувачів, інформація повинна бути значущою в процесі прийняття ними відповідних рішень. Інформації властива якість значущості тоді, коли вона впливає на вибір економічного рішення, допомагає оцінити минулі, теперішні чи майбутні події, підтвердити або скоригувати попередні оцінки.

Якщо виникає невмотивована затримка звітної інформації, вона може втратити свою значущість. Тому цінність інформації полягає в своєчасності її подання.

Наприклад, інформація про фінансовий стан та минулу діяльність часто використовується як основа для передбачення майбутнього фінансового стану та результатів різного роду діяльності, в чому безпосередньо зацікавлені користувачі. До такої інформації належить: розмір дивідендів і заробітної плати, рух ціни на цінні папери тощо. Інформація не обов'язково повинна бути надана в формі детального прогнозу для того, щоб мати цінність для передбачення подій. Здатність прогнозування на основі звітів може бути підвищена за допомогою вибору способу відображення інфор-

мації за минулими фактами господарської діяльності. Наприклад, цінність передбачення звіту про прибутки та збитки зростає, якщо непередбачені та рідкісні статті доходів та витрат роз'яснюються окремо.

Значущість інформації визначається її природою та істотністю. У деяких випадках достатньо визначити природу інформації, щоб визначити, чи істотна вона.

Інформація є істотною, якщо її пропуск або невірний розрахунок у звітності можуть вплинути на економічні рішення користувачів.

Інформація буде корисною у тому випадку, якщо вона є достовірною. Інформація має властивість достовірності тоді, коли вона вільна від суттєвих помилок та суб'єктивності. Користувачі можуть покладатися на неї у тій мірі, наскільки повно та неупереджено вона може відображати або очікується, що буде відображати, дійсний стан справ.

З метою забезпечення достовірності інформація має максимально повно відтворити факти господарської діяльності. Наприклад, у балансовому звіті повинні бути відображені всі операції, які призводять до виникнення активів, зобов'язань та власного капіталу банку на дату складання звіту.

Інформація повинна використовуватися у відповідності з її сутністю та економічною реальністю. Сутність угод чи інших подій не завжди відповідає тому, що очевидно впливає з їх юридичної чи розробленої банком форми. Наприклад, банк може оформляти продаж активу із зобов'язанням зворотного викупу, що за юридичною формою є операцією купівлі-продажу. За економічною сутністю це є кредитна операція, оскільки вона відповідає принципам кредитування. За цих обставин звіт про продаж не буде певним чином представляти зареєстровану угоду.

З метою забезпечення надійності інформація, що міститься у звітах, має бути нейтральною, тобто об'єктивною. Звіти не є нейтральними, якщо за допомогою вибору інформації або форми її надання вони впливають на

прийняття рішення або оцінку, що зумовлює досягнення заздалегідь визначених результатів або вибору.

Обачність — це додержання певної міри застережності у процесі прийняття певних рішень. Обачність не дозволяє, наприклад, створювати приховані резерви або надлишкові запаси, або навмисний недооблік активів чи доходів, навмисне перевищення зобов'язань чи витрат, оскільки в цих випадках фінансові звіти не будуть нейтральними, а відтак не володітимуть ознакою надійності.

З метою забезпечення достовірності інформація у фінансових звітах має бути повною. Недогляд може призвести до того, що інформація буде невірною і таким чином недостовірною та недостатньою з огляду значущості.

Споживачі повинні мати можливість:

- відстежувати фінансову звітність банків за різні періоди часу, щоб аналізувати тенденції щодо їх фінансового стану та результатів діяльності;
- порівнювати діяльність банків на основі фінансової звітності.

Важливою передумовою якісної характеристики можливості зіставлення є те, що користувачі мають бути проінформовані про політику бухгалтерського обліку, яка здійснюється під час підготовки фінансових звітів, а також щодо будь-яких змін у грошово-кредитній політиці та наслідків таких змін. Для того щоб користувачі могли порівняти фінансовий стан, результати та зміни під впливом часу важливо, щоб фінансові звіти давали відповідну інформацію за попередні звітні періоди.

Якісною характеристикою звітності є підтримка балансу між вигодою та витратами на її підготовку. Вигода, одержана від інформації, повинна перевищувати вартість її забезпечення, тобто витрати на отримання та обробку інформації. Більш того, витрати не обов'язково несуть ті користувачі, які отримують вигоду. Вигоду також можуть отримувати не ті користувачі, для яких готувалась інформація. Наприклад, подальше забезпе-

чення інформацією кредиторів може скоротити витрати за міжбанківськими позиками.

На практиці часто необхідно знайти оптимальне сполучення якісних характеристик. Головною метою при цьому є досягнення такого співвідношення характеристик, яке б відповідало меті та завданням звітів.

Користувачами звітності комерційних банків України є: інвестори, кредитори, клієнти, контрагенти, органи влади (у тому числі податкова адміністрація), громадськість, керівництво та працівники банку, Національний банк України, міжнародні фінансово-кредитні установи. Вони використовують звітність для того, щоб задовольнити свої різноманітні потреби в інформації.

Користувачі звітності	Вимоги
Інвестори	Цікавить інформація про ризик, що супроводжує інвестиції, та дохід від них; вартість акцій, отже надійність та прибутковість емітента. Джерелом інформації є балансовий звіт і звіт про прибутки та збитки
Акціонери	Зацікавлені в інформації, яка дозволила б оцінити здатність банку виплачувати дивіденди, а саме, перелік та обґрунтованість витрат, загальна дохідність банку, обсяг отриманого прибутку. Джерелом інформації є балансовий звіт, звіт про прибутки та збитки, звіт про рух акціонерного капіталу
Керівництво	Зацікавлене в аналізі всієї звітності на основі розробленої системи показників. Це дозволяє прогнозувати грошові надходження в банк та приймати рішення про ефективність, з якою банк міг би використовувати додаткові ресурси, визначати свою позицію щодо інших банків тощо.
Співробітники	Зацікавлені в інформації про стабільність та рентабельність свого банку, його здатність забезпечувати їх заробітною платою, можливість подальшої роботи

Лекція 11.2. Класифікація звітності комерційних банків

Комерційні банки складають звітність, різноманітну за формою та змістом. Звітність, що надається комерційними банками, можна класифікувати за наступними ознаками: формою, способом представлення, терміном надання, рівнем консолідації, категорією користувачів, видом.

За формою розрізняють фінансову та нефінансову звітність.

Фінансова звітність — це звітність комерційних банків, що відображає результати його фінансової діяльності. До неї належать форми (наприклад, 1 -КБ, 2-КБ), які узагальнено характеризують результати фінан-

сової діяльності банку, а також додаткові форми, які деталізують окремі статті балансового звіту та звіту про прибутки і збитки.

Нефінансова звітність — це звітність, що надається банками для задоволення потреб органів влади, податкових органів, на вимогу Антимонопольного комітету, організацій статистики. Залежно від вимог користувачів звітність можна згрупувати наступним чином:

- податкова;
- управлінська;
- нормативна (статистична).

Інформація про фінансовий стан переважно наводиться в балансовому звіті, а також у звіті про прибутки та збитки. Інформація про зміни фінансового стану міститься у фінансових звітах у відокремленому вигляді. Складові частини фінансових звітів взаємопов'язані, оскільки вони відображають різні аспекти одних і тих же фактів господарської діяльності. Хоча кожен звіт надає інформацію, яка відрізняється від інших звітів, жоден з них не слугує лише для одної мети і не містить усієї інформації, необхідної для задоволення особливих потреб користувачів.

За способом надання виділяють звітність, що направляють:

- електронною поштою (в електронному вигляді);
- поштою (на паперових носіях).

У сучасних умовах інформатизації банківської справи звітність комерційні банки надають переважно електронною поштою у вигляді файлів. Це зручний та надійний спосіб передавання інформації в межах банківської системи. Він дозволяє:

- заощаджувати час на підготовку та передачу інформації;
- зменшити обсяг паперових носіїв;
- виключити дублювання наданої інформації департаментам НБУ;
- впровадити систему показників комплексного аналізу та аналізу окремих напрямків діяльності банків.

Звітність у файловому режимі передається комерційним банком на головний сервер у НБУ, де вона відповідним чином групується і надається департаментам згідно з їх вимогами. Впровадження автоматичного сортування інформації дає змогу:

- кодувати її на рівні операцій вже на момент введення;
- зменшувати кількість помилок;
- створювати умови для здійснення логічного та арифметичного зіставлення інформації, що міститься в різних формах.

Поштою надається звітність, що вимагає НБУ за запитом, філіями комерційних банків України, які знаходяться за кордоном, а також уповноваженими банками для визначення розміру зовнішнього боргу та складання платіжного балансу країни.

Класифікація за терміном передбачає надання комерційними банками звітності: щоденної; тижневої; двотижневої; місячної; квартальної; піврічної; річної; за запитом.

За запитом надається інформація НБУ комерційними банками, що знаходяться в режимі фінансового оздоровлення, а також у разі виникнення потреби у додатковій інформації, не передбаченій у періодичній звітності.

Кожній категорії користувачів необхідна певна звітність:

- керівництву, НБУ та його установам—усі форми, передбачені чинним законодавством;
- міжнародним фінансово-кредитним установам — нефінансова;
- зарубіжним та вітчизняним банкам при запровадженні кореспондентських відносин—балансовий звіт, розрахунок нормативів (для банків-кореспондентів у межах СНД);
- акціонерам та клієнтам банку — балансний звіт, звіт про прибутки та збитки.

За видами звітності виділяють:

- основну звітність — балансний звіт і звіт про прибутки та збитки;

—допоміжну звітність—про стан активів, депозитів, кредитів, цінних паперів, економічних нормативів тощо.

За рівнем консолідації розрізняють звітність, що надається:

- юридичними особами;
- філіями комерційних банків;
- обласними дирекціями банку.

Найважливішою складовою звітності комерційних банків є фінансова звітність, яка дає можливість одержати достатньо повний обсяг інформації, на підставі якої оцінюється реальний фінансовий стан банку, якість управління та рівень ризику. Основною формою звітності є балансовий звіт, який має власну структуру, відмінну від простої копії залишків на рахунках, але побудовану відповідно до принципів і групувань, зазначених у плані рахунків. Нова форма балансового звіту передбачає групування операцій за економічною сутністю, дає чітке уявлення про їх вартість, рівень ліквідності.

Другою основною формою звітності є звіт про прибутки та збитки, також розроблений на основі вимог міжнародних стандартів з урахуванням національних особливостей. Основні форми звітності доповнюються набором додаткових форм, пристосованих до потреб конкретних користувачів.

Усі категорії користувачів зацікавлені в наявності звітності, яка б передбачала:

- вірогідність та зіставляваність інформації, що може використовуватись для оцінки ефективності роботи банку та прийняття оптимальних управлінських рішень щодо подальшого розвитку тієї чи іншої фінансової установи;
- сприйнятність для широкого кола споживачів інформації;
- наявність чітких коментарів та фінансової звітності;
- оптимальність подачі інформації, що забезпечить збереження банком комерційної таємниці.

Лекція 11.3 Характеристика звітності комерційних банків

Фінансова звітність — це звітність, в якій міститься інформація саме про операційну діяльність банку. Фінансова звітність є більш уніфікованою за нефінансову, оскільки остання пристосована безпосередньо до певної категорії користувачів. Фінансова звітність цікавить широке коло користувачів і задовольняє їх потреби в інформації як загальній, так і специфічній. У зв'язку з цим фінансова звітність банку поділяється на основну та допоміжну.

Основна фінансова звітність — це звітність, що використовується більшістю користувачів для отримання інформації про фінансовий стан і діяльність банку, яка необхідна при прийнятті економічних рішень. До фінансової звітності належать звіти: балансовий, про прибутки та збитки, примітки та інші звіти, що розшифровують окремі статті основних форм, а також пояснювальні матеріали.

Форми основної фінансової звітності мають відповідати:

—загальновизнаним моделям, які використовуються в міжнародній банківській практиці, що пов'язано з розширенням економічних зв'язків країни за кордоном;

—специфічним вимогам національних користувачів.

На міжнародному рівні зміст та принципи формування основних форм фінансової звітності комерційних банків визначають:

—схема підготовки та надання фінансових звітів (що є першою частиною Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку);

—стандарт 1 «Розкриття політики бухгалтерського обліку»;

—стандарт 5 «Інформація, що підлягає розкриттю у фінансових звітах»;

—стандарт 30 «Розкриття інформації у фінансових звітах банків та подібних фінансових установ»;

—директива Ради Європейського Союзу «Про річну та консолідовану звітність банків та інших фінансових установ» № 86/635/ЕЕС від 08.12.86р.

Фінансові звіти відображають вплив операцій та інших подій на фінансовий стан банку, групуючи їх в широкі класи відповідно до їх економічних характеристик. Ці класи називаються елементами фінансових звітів. Активи, зобов'язання та власний капітал є елементами, які безпосередньо пов'язані з виміром фінансового стану, відображеним у балансовому звіті, а доходи і витрати — у звіті про прибутки та збитки.

Відображення всіх елементів у балансовому звіті та у звіті про прибутки та збитки передбачає процес підкласифікації. Наприклад, активи і зобов'язання класифікуються згідно зі своєю природою або функцією в діяльності банку для того, щоб подати інформацію способом, найзручнішим для користувача при прийнятті економічного рішення.

На сьогоднішній день велике значення має валюта, в якій здійснюються банківські операції, що зумовлено багатьма факторами. Існують об'єктивні причини того, що національна грошова одиниця України не може використовуватися у міжнародних розрахунках. З іншого боку, згідно з політикою, що спрямована на зміцнення гривні, запроваджені певні обмеження щодо застосування на території України іноземних валют як засобів платежу та розрахунків. У той же час українські банки активно працюють з банками-кореспондентами і суб'єктами господарської діяльності сусідніх держав, валюта яких також не є вільно конвертованою. Отже, для правильної оцінки фінансових показників комерційного банку України в усіх фінансових формах звітності інформація подається у розрізі трьох груп валют: національної, вільно конвертованої та неконвертованої. При цьому для зручності порівняння суми завжди наводяться у гривневому еквіваленті.

Як правило, дані у фінансовій звітності, окрім поділу на групи валют, наводяться окремо за резидентами і нерезидентами України.

Розглянемо основні елементи балансового звіту комерційних банків.

Баланс є основною формою звітності комерційного банку, що показує стан активів, зобов'язань та капіталу банку на певну дату. Його економічний зміст та принципи побудови розкрито в главі 2.

Призначення балансу—дати повну картину обліку операцій комерційного банку. Ця форма звітності відповідає діючому плану рахунків для комерційних банків.

Балансовий звіт (місячний) надається електронною поштою комерційними банками — юридичними особами на рівні області регіональним управлінням НБУ. Балансовий звіт формується на основі інформації, що міститься в синтетичних рахунках (додаток 1) і є дзеркальним відображенням фінансового стану банку, включає активи, зобов'язання та акціонерний капітал на конкретну дату. Балансовий звіт банку можна представити у вигляді рівняння:

$$\text{Активи} = \text{Зобов'язання} + \text{Капітал}.$$

Активи та пасиви балансового звіту згруповані у статті за економічним змістом та в порядку зменшення ліквідності. До основних статей активу балансового звіту належать:

1. Валюта, монети і банківські метали.

У цю статтю включається готівка в касі та сховищі банку, в обмінних пунктах, банкоматах, у дорозі, в процесі інкасації, банківські метали.

2. Дорожні та інші чеки (в касі банку та його безбалансових установ, обмінних пунктах, у дорозі).

3. Коррахунок у НБУ (кореспондентський та накопичувальний рахунки в НБУ, нараховані доходи за коштами до запитання в НБУ).

4. Інші кошти в НБУ.

Статті 1—4 можна об'єднати в одну групу і охарактеризувати під загальною назвою «Готівка». У зарубіжній банківській практиці цю групу визначають як «початкові резерви». Даний актив є першою «лінією оборони» банку на випадок вилучення депозитів та першим джерелом коштів

для задоволення нагальних потреб клієнтів. Банки зацікавлені тримати мінімально допустиму суму, оскільки запас готівкових грошей не приносить доходу або забезпечує невеликий відсотковий дохід. Актив у вигляді готівки задовольняє потреби банку у ліквідних коштах, тобто в коштах, які необхідні для покриття непередбачених та термінових зобов'язань.

5. Коррахунки в інших банках (у т. ч. України, країн ОЕСР, СНД та Балтії, інших країн).

6. Депозити та кредити в інших банках (у т. ч. України, країн ОЕСР, СНД та Балтії, інших країн).

7. Цінні папери в портфелі банку на продаж.

8. Цінні папери в портфелі банку на інвестиції.

9. Кредити та фінансовий лізинг, надані клієнтам.

Статті 5—9 можна об'єднати у другу групу, яку умовно можна назвати «Основні активи». По всіх статтях (крім ст. 5) за активами наводять дві цифри: бруто депозитів та наданих кредитів, включаючи пролонговані, прострочені та безнадійні кредити. Із суми бруто необхідно вилучити резерви, що створюються під заборгованість інших банків; для отримання суми нетто—депозитів, кредитів у інших банках. Резерви створюються для покриття збитків, які виникають у результаті появи безнадійних боргів за кредитами.

У статті «Цінні папери в портфелі банку на продаж» відображаються обіги банку, який виступає ділером, за операціями з цінними паперами. Банки формують резерв під знецінення цінних паперів на продаж, яке може виникнути в результаті зниження курсу цінних паперів та падіння купівельної вартості.

У статті «Цінні папери в портфелі банку на інвестиції» відображається бруто-сума вкладень у цінні папери, які приносять банку дохід. У зв'язку зі зміною ринкової вартості цінних паперів банки формують відповідні резерви, що вилучаються з бруто-суми.

Стаття «Кредити та фінансовий лізинг, надані клієнтам» формується в розрізі сум бруто та нетто. Нетто-кредити та фінансовий лізинг розраховують як різницю між бруто-сумою та сумою недіючих кредитів, тобто таких, що не приносять банку відсоткового доходу. Позика переводиться в розряд недіючих, якщо виплати за нею затримуються більше, ніж на 90 днів порівняно з терміном, зазначеним у кредитній угоді.

Статті 9—12 представляють третю групу активів, які можна назвати «Вторинними активами». До цієї групи належать такі статті: 9. Інвестиції капіталу в асоційовані та дочірні компанії.

10. Нематеріальні активи. Ця стаття включає вартість придбаних банком прав користування землею, об'єктами промислової та інтелектуальної власності, а також інших майнових прав, що визнаються об'єктом права власності банку і приносять дохід.

11. Матеріальні активи. Складають незначну частку активів банку і належать до групи фіксованих активів (будинки, споруди тощо).

12. Інші активи. Включають витрати майбутніх періодів, дебіторську заборгованість, нараховані доходи за активними операціями банку тощо.

Пасиви банку—це зобов'язання та капітал. Зобов'язання мають дві основні складові: депозити від різних економічних агентів та недепозитні запозичення на ринках грошей та капіталу. До зобов'язань банку належать такі статті:

1. Коррахунки банків. Це кошти, що знаходяться на рахунках «Ностро» банків-кореспондентів.

2. Депозити та кредити банків. Сюди відносять кошти, що зберігаються на рахунках у вигляді депозитів інших банків, а також кредити, отримані банком від НБУ та інших банків.

3. Кошти до запитання клієнтів. Строкові депозити клієнтів. За цими статтями відображають суми залучених банком депозитів від фізичних та юридичних осіб.

4. Цінні папери власного боргу. За цією статтею відображаються векселі, депозитні сертифікати та інші боргові цінні папери, емітовані банком.

5. Кредити, отримані від міжнародних фінансових організацій. Відображаються суми кредитів, отриманих банком від МВФ, ЄБРР, Світового банку тощо.

6. Субординована заборгованість. Це довгострокові боргові зобов'язання, вимоги за якими настають відразу після задоволення вимог інших кредиторів (у цьому розумінні вони є субординованими).

7. Інші зобов'язання. Включають доходи майбутніх періодів, кредиторську заборгованість, нараховані витрати тощо.

До власного капіталу належать статті, що свідчать про розмір статутного сплаченого і несплаченого капіталу, прибутки і резерви, прибуток-збиток поточного року. Резерви банк створює на випадок непередбачених обставин як дієвий засіб покриття збитків.

Простежується зв'язок між балансовим звітом та звітом про прибутки та збитки. Активи балансового звіту забезпечують основну частину операційних доходів, а пасиви — операційних витрат.

Звіт про прибутки та збитки. Форма 2-КБ «Звіт про прибутки та збитки» є найважливішою після балансу формою звітності, за якою оцінюється фінансовий стан банку та рентабельність його діяльності. Форма 2-КБ ілюструє розмір доходів та витрат за визначений період часу (як правило, за рік). Звіт про прибутки та збитки банку готується на основі інформації, що відображена на синтетичних та аналітичних рахунках. У формі вміщено доходи та витрати банку. Кожен вид доходу (витрат) розкривається окремо для того, щоб користувачі могли оцінити ступінь ефективності функціонування банку.

Усі види доходів та витрат характеризують за наступними критеріями: строковістю; групами клієнтів; типами операцій (депозити, кредити або цінні папери). При цьому доходи та витрати подаються у тому ж роз-

різі, що і власне активи і пасиви у балансовому звіті. Ця відповідність полегшує аналіз рентабельності окремих доходів та витрат банку.

У звіті про прибутки та збитки доходи і витрати структурують в певному порядку.

Банківські доходи і витрати поділяються на: відсоткові; комісійні; торгові; інші банківські та небанківські операційні доходи і витрати.

До відсоткових належать доходи і витрати, які обчислюються пропорційно в часі, впливають на фінансовий результат діяльності банку та компенсують йому взятий на себе ризик. До них належать:

— доходи (витрати) за кредитами і депозитами та за іншими відсотковими фінансовими інструментами та ін., за борговими цінними паперами з фіксованим прибутком. Цінні папери з фіксованим прибутком — це папери з постійною відсотковою ставкою або відсотковими ставками, які змінюються відповідно до особливих коефіцієнтів, наприклад, відсоткова ставка на міжбанківському ринку;

— доходи (витрати) у вигляді амортизації дисконту (премії) за акціями;

— інші доходи, які подібні за природою до відсотків. Наприклад, доходи (втррати) від розміщення коштів у вигляді позики або за зобов'язання її надати і визначені пропорційно (підраховані на часовій основі) або за оцінкою відповідно до суми вимоги (зобов'язання).

Комісійні — це доходи (витрати) за усіма послугами, наданими (отриманими) від третіх сторін. Розрізняють наступні види комісійних:

— комісійні за гарантії розміщення позик від імені інших кредиторів та за операціями з цінними паперами;

— комісійні доходи (витрати) від операцій за платежами, обслуговування кредитних (депозитних) рахунків, зберігання цінностей та здійснення операцій з цінними паперами;

— комісійні за операції з іноземною валютою та за продаж або купівлю монет і дорогоцінних металів для третіх сторін;

— інші комісійні доходи (витрати) за операціями, що визначаються Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Торгові прибутки (втрати) — це чисті прибутки (втрати) від операцій з фінансовими інструментами. До них належать:

— чисті прибутки (втрати) від діяльності на валютному ринку і ринку дорогоцінних металів;

— чисті прибутки (втрати) від операцій з цінними паперами, переданими для продажу;

— чисті прибутки (втрати) від інших операцій з купівлі та продажу, що стосуються фінансових інструментів.

Усі операційні доходи і витрати поділяються на банківські та небанківські.

До банківських належать доходи і витрати, безпосередньо пов'язані з банківською діяльністю і визначені Законом України «Про банки і банківську діяльність». Небанківські доходи і витрати можуть включати інші доходи і витрати, які не належать до основної діяльності банку.

Небанківські операційні доходи і витрати поділяються на такі групи: адміністративні витрати; інші небанківські операційні доходи і витрати.

Адміністративні витрати — це витрати, пов'язані з забезпеченням діяльності банківської установи. Вони включають витрати на утримання персоналу (заробітна плата, премії); сплату податків та інших обов'язкових платежів, крім податку на прибуток; витрати на утримання і експлуатацію основних засобів та нематеріальних активів; інші експлуатаційні витрати (роботи і послуги, які використовуються банком у процесі комерційної діяльності, SWIFT, винагорода посередникам, охорона тощо).

Інші небанківські операційні доходи (витрати) виникають у процесі здійснення небанківських операцій, які є складовою діяльності банку. Вони включають доходи (витрати) від продажу основних засобів; від орендних операцій; доходи від продажу окремих небанківських послуг (ауди-

торські послуги, програмне забезпечення, консультації нефінансового характеру тощо) та інших операцій.

До складу доходів і витрат входять непередбачені статті. Доходи і витрати вважаються непередбаченими, якщо вони відповідають таким ознакам:

- виникають у разі надзвичайних подій і носять одноразовий характер—прибуток (збиток) буде визначений тільки за фактом подій;
- не повторюються по суті;
- не підлягають контролю і не беруться до уваги для фінансової оцінки банку.

Різниця між вхідними фінансовими потоками та вихідними фінансовими потоками дає прибуток до сплати податку. Від останнього віднімають податок на прибуток і отримують чистий прибуток банку.

До допоміжної звітності банків належить звітність про кредитну, депозитну діяльність, формування резервів під активні операції та дотримання економічних нормативів, а також звіт про діяльність банку з цінними паперами.

Звітність про кредитну діяльність комерційного банку. Кредитна діяльність комерційного банку охоплює операції з надання та отримання кредитів на міжбанківському ринку і надання кредитів клієнтам — юридичним та фізичним особам. Звітність про кредитну діяльність банку можна поділити на дві групи: узагальнюючу та деталізовану:

Узагальнююча звітність — характеризує результати кредитної діяльності банку. До цієї звітності належать:

1. Звіт про кредитний портфель. Кредитний портфель — це сукупність наданих та отриманих комерційним банком кредитів, включаючи міжбанківські кредити. Ця звітність містить зведену інформацію про зміст кредитного портфеля банку. Основне призначення форми—дати загальну картину кредитної діяльності банку з метою подальшої оцінки відсоткового ризику та ризику ліквідності.

Кредитний портфель поділяється за типом ринку — на міжбанківські кредити і кредити, надані на небанківському ринку. Міжбанківський ринок характеризується високою ліквідністю і швидкими коливаннями відсоткових ставок, які в свою чергу залежать від строку кредиту. Тому міжбанківські кредити наводяться з деталізацією за строком дії кредитної угоди: овернайт від 1 до 7; від 8 до 21; від 22 до 31; від 32 до 92; від 93 до 183; понад 184 днів.

Таким чином, у звіті видрізняються як отримані від банків, так і надані банкам кредити, що дає змогу порівняти структуру активних та пасивних міжбанківських операцій.

Небанківський ринок, представлений лише активними банківськими операціями, що по суті є кредитними. За типами позичальника ці операції поділяються на надані кредити:

- органам загального державного управління, які охоплюють центральні і місцеві органи державного управління;
- фізичним особам;
- суб'єктам господарської діяльності.

Кредити, що надані суб'єктам господарської діяльності, відображуються у звіті окремо за кожним видом операції. Кожен з видів кредитних операцій з суб'єктами господарської діяльності має бути представлений у формі ЗО 1 з огляду форми власності:

- державним підприємствам;
- недержавним підприємствам.

Звіт про кредитний портфель надається щомісячно комерційними банками—юридичними особами у Департамент безвиїзного нагляду через регіональні управління Національного банку України.

Овернайт—надані та отримані кредити і депозити строком не більше одного операційного дня без урахування неробочих днів банку.

2. Звіт про класифіковані активи. Якщо звіт про кредитний портфель робить акцент на обсягах кредитів, наданих тим чи іншим позичальникам,

то ця звітність призначена для визначення якості наданих кредитів, тобто ймовірності своєчасного погашення основної суми боргу та відсотків за нею. Інформація цього звіту використовується для визначення заборгованості за кредитами, на які нараховується резерв на можливі втрати за позиками комерційних банків.

На відміну від інших фінансових форм звітності, у звіті про класифіковані активи не здійснюється розподіл сум за ознаками групи валюти та резидентності позичальника. Усі кредити згідно з «Положенням про порядок формування і використання резерву для відшкодування можливих втрат за позиками комерційних банків» класифікуються за такими групами: стандартні; під контролем; субстандартні; сумнівні; безнадійні.

Щоб визначити, до якої групи належить кредит, необхідно здійснити оцінку кредитних ризиків з урахуванням таких критеріїв:

- оцінки фінансового стану позичальника;
- погашення позичальником кредитної заборгованості за основним боргом та відсотків за нею.

Критерії оцінки фінансового стану позичальника визначаються кожним комерційним банком самостійно з урахуванням вимог Національного банку України.

На підставі класифікації позик комерційний банк створює резерв за кожною групою позик. Резерв має бути сформований у повному обсязі відповідно до сум фактичної кредитної заборгованості за групами ризику та встановлених норм відрахувань.

Розподіл кредитів за видом операції та за особою позичальника дещо більш деталізований порівняно зі звітом про кредитний портфель, але він не включає строкову диференціацію кредитів.

Надані міжбанківські кредити наводяться щодо країн банків-позичальників. За цією ознакою кредити формуються у три групи: надані банкам України; надані банкам країн СНД; надані іншим нерезидентам.

Кредити, надані фізичним особам, розподіляються на кредити в поточну, інвестиційну діяльність.

Звіт надається філіями комерційних банків щоквартально у регіональні управління НБУ.

Деталізована звітність характеризує окремі аспекти кредитної діяльності банку. До деталізованої звітності належить звітність про обсяги та відсоткові ставки. Вона призначена для щоденного аналізу обсягів і відсоткових ставок за міжбанківськими наданими та отриманими кредитами; кредитами, наданими на небанківському ринку, а також для оцінки рівня відсоткових ставок за кредити залежно від особи позичальника та мети використання кредиту:

1. Звітність про заборгованість за простроченими кредитами. Вона містить інформацію щодо кредитів, повернення яких викликає сумнів; заборгованість за простроченими кредитами, виданими на міжбанківському та небанківському ринках, за якими не нараховуються відсотки, а також за якими ще нараховуються відсотки, у т. ч. щодо державних, недержавних підприємств, і за строками кредитів. Керівництво банку ухвалює рішення про віднесення їх до сумнівних та припинення нарахування відсотків.

2. Звітність про заборгованість за пролонгованими кредитами. Призначена для здійснення контролю з боку НБУ за станом пролонгованих кредитів.

Пролонгація — продовження строку чинності угоди, векселя тощо.

Вимоги цієї звітності зумовлені необхідністю контролю за випадками безпідставної пролонгації кредитів.

Інформація подається у тому ж розрізі, що і в формі про класифіковані активи. При цьому пролонговані кредити розподіляються за строками їх пролонгації. Хоча строки пролонгації кредиту враховуються при їх класифікації тимчасово до відпрацювання механізму оцінки якості кредитів,

доцільно окремо розглядати інформацію за пролонгованою заборгованістю.

3. Звітність про залишки заборгованості за наданими кредитами. Для аналізу динаміки кредитування різних сфер економіки Національний банк України вимагає звітність, яка містить інформацію про обсяги кредитування у певному розрізі: за галузями економіки; за видами економічної діяльності; за формами власності; за секторами економіки; за цільовим спрямуванням позичальника.

Ця інформація використовується для створення національної статистики, що публікується у щомісячному бюлетені НБУ. Дані звітності використовуються для формування звіту, що надається Національним банком Міжнародному валютному фонду.

Лекція 11.4. Звітність про депозитну діяльність банку. Комерційні банки та їх установи відображають депозитні операції у формі звітності

Кожна форма містить суми залишків на депозитних рахунках у таких розрізах: за галузями економіки; за видами економічної діяльності; за формами власності; за секторами економіки.

Ці форми застосовуються для створення національної статистики, що публікується у щомісячному бюлетені Національного банку України, а також для формування звіту, що надається Національним банком Міжнародному валютному фонду.

Усі депозити подаються з розбивкою за початковим строком розміщення на короткострокові (до 1 року) і довгострокові (понад 1 рік).

1. Звітність щодо формування резервів під активні операції комерційних банків та дотримання економічних нормативів. Для дотримання принципу обачності банкам створюються резерви під активи, повернення яких викликає сумнів. Порядок створення резервів регулюється відповідними нормативними актами Національного банку України.

Створення резервів — це визнання витрат для відображення реального результату діяльності банку з урахуванням погіршення якості його активів або підвищення ризиковості його операцій. Для контролю за створенням і використанням резервів під активні операції Департаментом безвиїзного нагляду запроваджуються наступні форми.

2. Розрахунок резерву на можливі втрати за позичками комерційних банків. Ця форма містить інформацію щодо сформованого резерву на початок звітного періоду, а також дані про необхідне збільшення або зменшення суми розрахункового резерву; фактично сформований резерв, а також відхилення фактичного резерву від розрахункового.

3. Звіт про зміни в резервах. Резерви поділяються на специфічні та загальні. Специфічними називаються резерви, які створюються щодо можливих втрат кредитів та іншої дебіторської заборгованості, які визначаються у звітному періоді, у разі, якщо ці втрати чітко передбачені керівництвом банку. До специфічних належать також резерви, які створюються щодо втрат, які керівництво банку, керуючись минулим досвідом, вважає присутніми у кредитному портфелі. Специфічні резерви формуються за рахунок витрат банку. Вони забезпечують створення банкам більш стабільних умов фінансової діяльності і дозволяють уникати різкого коливання величини поточного прибутку банків у зв'язку зі списанням кредитних збитків.

Резерви, які створюються понад суми визначених специфічних резервів називаються загальними резервами. Загальні резерви утворюються за рахунок розподілу прибутку банку і обліковуються у капіталі банку.

У фінансовій звітності сформовані специфічні резерви банку відображаються як контрактиви, тобто зменшують загальну суму активів. Загальні резерви залишаються у капіталі.

4. Звіт про списану безнадійну заборгованість. Містить інформацію про аналіз обсягів втрат за кредитами згідно з типами ринків та осіб

позичальників. Дані цієї форми звітності доповнюють попередню форму про зміни у резервах.

Безнадійна заборгованість може бути списана за рахунок загальних або специфічних резервів. Списання заборгованості за міжбанківськими кредитами наводиться у щодо країн - позичальників.

5. Звіт про достатність капіталу. Згідно з Базельською угодою Національний банк України здійснює контроль за достатністю капіталу комерційних банків. Цей звіт представляє собою розрахунок капіталу банку, що здійснюється відповідно з алгоритмом, встановленим інструкцією «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків». У звіті наводяться суми елементів капіталу та подається їх розшифровка за окремими статтями.

6. Звіт про дотримання економічних нормативів. Одним із основних засобів дистанційного контролю за діяльністю комерційного банку є аналіз економічних нормативів. Мета цієї звітності — звести повну інформацію щодо дотримання банком нормативів протягом звітного періоду і визначити комплексну рейтингову оцінку. У звітності також зазначається інформація щодо кількості порушень комерційним банком кожного економічного нормативу.

7. Звіт про стан портфеля цінних паперів. Ця форма передбачена для оцінки цінних паперів, що знаходяться в портфелі банку, з метою продажу та інвестицій. Цінні папери в портфелі банку класифікуються за типами емітентів, а також видами цінних паперів (боргові та ін.).

Форми подаються комерційними банками — юридичними особами, а також їх філіями та дирекціями до установ Національного банку України у визначений ними термін.

Інформаційно-методичне забезпечення

1. Основна література

- 1 Закон України "Про банки та банківську діяльність" від 01.01. 2001р.
- 2 Заруба О.Д. Банківський менеджмент та аудит. – К.: Лібра, 1996.
- 3 Кіндрацька Л.М. Бухгалтерський облік у банках України: Підручник – Вид. 2-хе доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2001. – 636 с.
- 4 І.Ф.Рогач, М.А.Сендзюк. Інформаційні системи у фінансово-кредитних установах. Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2004. – 239с.
- 5 Международные стандарты бухгалтерского учета. – Price Water house LLP, 1994.
- 6 Козлова Ж. П., Галанина О.М. Бухгалтерский учет в коммерческих банках. – М: Финансы и статистика, 1996.
- 7 Березина М.П., Крупнов Ю.С. Межбанковские расчеты. – М.: Финансы и статистика, 1994.
- 8 Герасимович А.М. Облік і аудит у комерційних банках – Львів: Фе-нікс, 1999. – 512 с.
- 9 Проблеми формування і розвитку фінансово-кредитної системи України. Сбірник статей. – Х.: Штрих, 2004.-274с.

2. Додаткові джерела

- 10 Васюренко О.В. Банківські операції. Навчальний посібник.- К.: Т-во „Знання”, 2002 – 255 с.
- 12 Біржова і банківська справа: Конспект лекцій для студентів економічних спеціальностей. Укл. Гордієнко Н.І.- Харків ХДАМГ, 2002 – 192 с.
- 13 Ходаківська В.П., Беляєв В.В. Ринок фінансових послуг: Теорія і практика: Навч. пос. - Київ: ЦУЛ, 2002.
- 14 Луців Б.П. Банківська діяльність у сфері інвестиції. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 230 с.
- 15 Рибай О.Й. Операції ощадного банку України. Навч. посібник. – К.:Товариство „Знання”,1998 – 153 с.

3. Методичне забезпечення

- 1 Методичні вказівки до вивчення курсу "Облік у банках" (для студентів денної форми навчання спеціальності 6.030509 „Облік і аудит”). Укл. Димченко В.В. – Х., ХНАМГ, 2008. – 36 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ДИМЧЕНКО Владислав Володимирович,

НОВИЦЬКА Наталя Володимирівна

Конспект лекцій з дисципліни „Облік у банках” (для студентів 4 курсу денної і 5 курсу заочної форми навчання за напрямом підготовки 0501 Економіка і підприємництво (6.030509 „Облік і аудит”) спеціальності „Облік і аудит”)

Редактор *Д. Ф. Курильченко*

Комп’ютерне верстання *І. В. Волосожарова*

План 2009, поз. 155Л

Підп. до друку 26.11.09
Друк на ризографі.
Зам.№

Формат 60x84/1/16
Ум. друк. арк. 9,0
Тираж 50 пр.

Видавець і виготовлювач:

Харківська національна академія міського господарства,
вул. Революції, 12, Харків, 61002

Електронна адреса: rectorat@ksame.kharkov.ua

Свідоцтво суб’єкта видавничої справи: ДК №731
від 19.12.2001